

ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS
Uppsala Interdisciplinary Gender Studies

6

40 år av genusforskning!

Festskrift till Centrum för genusvetenskap

Redaktörer:

Helena Wahlström Henriksson,
Gabriele Griffin, Ulrika Dahl
och Jenny Björklund

UPPSALA
UNIVERSITET

2023

Tryckt med ekonomiskt stöd från
Acta Universitatis Upsaliensis
och Centrum för genusvetenskap

© AUU och författarna 2023

Omslagsbild: © Pixabay

Produktion: Grafisk service, Uppsala universitet

Distribution:

Uppsala universitetsbibliotek

Box 510, 751 20 Uppsala

www.ub.uu.se

acta@ub.uu.se

ISBN 978-91-513-1838-7

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-505569>

Tryckt i Sverige av By Wind, Ödeshög 2023

Innehåll

40+ och full fart framåt! En inledning 40+ and still going strong! An Introduction	7
<i>Helena Wahlström Henriksson and Gabriele Griffin</i>	
Reasons to be cheerful... ..	17
<i>Gabriele Griffin</i>	
Centrum för genusvetenskap – den första tiden	27
<i>Margaretha Fahlgren</i>	
Hur det började. Centrum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning	31
<i>Mona Eliasson</i>	
Från feministiska studier till genusvetenskap. En personlig reflektion över vår grundutbildnings utveckling	43
<i>Denise Malmberg</i>	
Om GenNa, djuande och felin femininitet	53
<i>Tora Holmberg</i>	
Att ställa genusvetenskapens frågor med hjälp av litteraturens mammor	61
<i>Jenny Björklund</i>	
Gendering the Problem Gambler	69
<i>Klara Goedecke</i>	
Det mest angelägna	81
<i>Anita Hussénius</i>	
Discovering a “Feminist Paradise”	89
<i>Kathryn Scantlebury</i>	
Hela kroppen som ett sexorgan. Att omformulera vad sex är och hur det kan göras	93
<i>Renita Sörensdotter</i>	

Död, ånger och galenskap. Begravningsplatser vid psykiatriska sjukhus	99
<i>Cecilia Rodéhn</i>	
The assistants of reproduction	111
<i>Ingvill Stuvøy</i>	
Silverkragen	121
<i>Katarina Pirak Sikku</i>	
Skuggsysstrar. Gurlesk spådom	127
<i>Maria Margareta Österholm</i>	
Nadja och utvecklingen. Om tidslinjer, omsorgscirklar och vilt växande	137
<i>Fanny Ambjörnsson</i>	
1880-talets kvinnliga författare och steget ut i det offentliga rummet	147
<i>Eva Heggestad</i>	
Equity and equality in gender research	153
<i>Cathrine Hasse</i>	
Tails from the cemetery	161
<i>Rebekah Fox</i>	
Skriva andras liv – och sitt eget. Om söner, mödrar och en litteraturforskare i genusvetenskapen	167
<i>Helena Wahlström Henriksson</i>	
Abstracts for PhD Theses 2007–2023	179
Lyrical traces... songs from The Botanical Gardens	199
<i>Andrea Pettitt and colleagues at the Centre</i>	

40+ och full fart framåt! En inledning

*Helena Wahlström Henriksson
och Gabriele Griffin*

Med denna Festschrift vill vi uppmärksamma att Centrum för genusvetenskap vid Uppsala universitet detta år, 2023, firar inte bara ett jubileum, utan flera. 2003 etablerades Centrum i dess nuvarande form, och under sitt nuvarande namn. Men redan 1982 inrättades Centrum för kvinnoforskning. Med andra ord når Centrum inte bara vuxen ålder i år i och med 20-årsdagen, utan blir dessutom, och samtidigt, 40+ och kommer på så vis in i någon slags medelålder. Genom sina skiftande former genom årtiondena speglar Centrum också genusforskningens och genusstudiernas identitet som processuell och flytande snarare än fast och färdig. Vi beslutade oss för ett stort sammanslaget firande av dessa båda årsdagar 2023.

Årsdagar är förstas goda anledningar att fira tillsammans. Dessutom erbjuder de en möjlighet för alla oss som arbetar inom genusstudier att stanna upp en stund och tänka till-

40+ and still going strong! An Introduction

*Helena Wahlström Henriksson
and Gabriele Griffin*

This Festschrift is a celebration of the Centre for Gender Research at Uppsala University, in recognition of its anniversary. Or, rather, anniversaries, in the plural.

In 2003 the Centre was re-named, and established in its current organizational form, but the Centre for Women's Studies was already established in 1982. In other words, the Centre is not only turning 20 this year, coming into its adulthood, but also turning 40+, reaching some kind of middle age. In its various incarnations the Centre mirrors Gender Studies' sense of identity as fluid and in progress rather than fixed. We decided to go for one big, joint celebration of these anniversaries in 2023.

Anniversaries are indeed a cause for celebration. They also offer an opportunity for all of us who work in Gender Studies to stop for a moment, think back (on our own and together) about the trajectories that have led hither, meanderingly or straightfor-

baka (för oss själva, och i dialog med varandra) på de krokiga eller backiga eller raka vägar som lett oss hit, och allt det enorma arbete och den kamp (de kamper) som vi ägnat oss åt för att komma till den punkt (de punkter?) där vi befinner oss nu. Centrum består i grund och botten av de människor som verkar där, och den här Festskriften är också en hyllning till alla dessa människor – deras arbete, engagemang, uthållighet och inspirationsförmåga. Och förstås existerar inget Centrum i ett vakuum – det skulle heller inte finnas utan de viktiga nationella och internationella nätverk inom forskning och utbildning som har skapats under dessa årtionden, och som vi också är en del av. Med denna bok skickar vi alltså en hälsning och ett tack till alla våra kollegor inom fältet – vi hade ju inte kunnat komma hit utan er!

Allt sammantaget, och sett från dagens utsiktspunkt, måste genusstudierna sägas vara en framgångssaga, såväl i den svenska kontexten generellt, som vid Uppsala universitet specifikt. Detta fortfarande ganska nya akademiska ämne har definitivt vuxit och utvecklats en hel del under de senaste 40+ åren. Professorerna har blivit allt fler, ämnet undervisas på många universitet, och många, inklusive Uppsala, erbjuder också forskarutbildning i ämnet, medan Umeå dessutom fortsatt har sin mångdisciplinära genusforskarskola. Genusforskning bedrivs också såväl vid enheter med "genusvetenskap" i namnet, som inom andra

wardly, and all the tremendous work and struggle that has been done to get us to this point. A Centre is fundamentally its people, and this Festschrift is also really tribute to them – to their work, their commitment, their inspiration, and their perseverance. And a Centre does not exist in isolation – it would not be there without the important research (and other) networks in Gender Studies that have been generated by so many, nationally and internationally, and to which we belong. We therefore also salute our colleagues elsewhere in the field – we could not have done it without you!

In all, and seen from today's vantage point, Gender Studies must be said to be a success story in the Swedish context at large and at Uppsala University in particular. This still relatively young academic discipline has certainly grown and developed a great deal during the past 40+ years. Professors have multiplied, the subject is taught at many universities, and many, including Uppsala, also have PhD programs in the subject, while Umeå also continues its multidisciplinary Gender Studies research school, and gender research is also ongoing across domains and disciplines at most Swedish universities.

In fact, in 2023 an unprecedented number of PhD positions in Gender Studies have been advertised, which will result in the biggest postgraduate cohort ever. The discipline is thus scaling new heights all the time

ämnen, som hör till olika fakulteter och vetenskapsområden, vid många svenska lärosäten. Faktum är att 2023 är ett år då ett historiskt antal doktorandtjänster i genusvetenskap utanonserats, vilket bör leda till den största årskullen av doktorander någonsin. Ämnet når alltså nya höjder, vilket vi definitivt ser som en anledning att fira! I år har också en rapport om karriärvägar för doktorer i genusvetenskap publicerats, där det blir tydligt att de som genomgått någon av landets forskarutbildningar har goda karriärmöjligheter (NSG 2023). Och det är klart att de ska ha det! Givet det hårdnande politiska klimatet här och på andra platser, och det synbart alltmer ökande motståndet mot vetenskap överlag, mot genusstudier specifikt, och mot demokrati, visar NSGs rapport, och den allmänna utvecklingen av ämnet genusvetenskap och genusforskningsfältet att det ändå finns goda anledningar till hoppfullhet och framtidstro, i akademien och bortom den. Olika anledningar att känna hopp inför vår samtid och framtid är också ämnet för ett kapitel i denna bok.

En sak som varit utmärkande för Centrum sedan starten är att det är en forskningsintensiv enhet. Här finns aktiva forskare som är framstående inom sina respektive områden, och som representerar olika angreppssätt för att analysera, granska och kritisera de sätt som genus och andra maktdimensioner spelar roll. Kollegors arbete kommer för närvarande – bland annat – ur de samman-

– something to celebrate! This year, too, a Report on PhD students' careers (NSG 2023) has demonstrated that post-PhD, doctors in Gender Studies do really well. And so they should!

Given the rather grim political climate here and elsewhere, the seemingly increasing resistance to science in general and Gender Studies in particular, as well as to democracy, the facts and figures in the report and regarding Gender Studies more generally are cause for hope and a sense of promising futures, in academe and beyond. Reasons for hopefulness are also developed further in one of the chapters of this volume.

One thing that has been a constant since the beginning of the Centre is that it is a research-intensive unit. All academic staff are very active researchers, prominent in their respective fields. They represent different approaches to analyzing, scrutinizing, and critiquing the ways that gender and other dimensions of power matter. Coming out of the current research groups, among them EduScience and Family/Kinship, Queer Studies and The Technologization of the Everyday, and individual projects on topics ranging from gender and sports to power and memory in the asylum, from gender in tech-driven professions to issues of gendered violence, and gender, race, and reproduction, colleagues' work has reflected the diversity of interests that has characterized the field,

hang som skapas av forskargrupper som EduScience och Family/Kinship, Queergruppen och Vardagslivets teknologisering, och ur individuella projekt om vitt skilda ämnen från genus och sport till makt och minne i mentalsjukhusens historia, från genus i tech-branscher till våldsproblematik, till genus, ras och assisterad reproduktion. Detta arbete – och exemplen är naturligtvis många fler – avspeglar den diversifiering som finns inom genusforskningsfältet, och som fortsatt gör det så spännande, givande, och viktigt. Inom utbildningarna vid Centrum, vare sig det gäller grundnivå och masternivå, eller forskarutbildningen, är denna forskning ständigt närvarande, liksom i Centrums många öppna verksamheter där forskningen tillgängliggörs för allmänheten. Under de senaste åren har sådana aktiviteter bland annat varit den feministiska stadsvandringen och genusluncherna med föredrag om aktuell forskning.

Genusvetenskapen som disciplin har genomgått många viktiga förändringar under de senaste fyrtio åren. Som ett (post-disciplinärt?) forskningsfält har den tvär-/mång-/transvetenskapliga genusforskningen också sett en enorm utveckling under samma tidsperiod. Några av dessa förändringar, denna utveckling, diskuteras i kapitel i denna bok. Och dessa förändringar, liksom det "startdatum" som finns inskrivet för Centrum, har också en förhistoria, vilket utgör ämnet för ett kapitel.

and that continue to make it exciting, rewarding, and urgent. In the educational program at undergraduate, Masters and PhD levels, this research is always present, and in the Centre's many outreach events and initiatives, including for example the Feminist City Walks around Uppsala, and the "genuslunch" with talks by researchers the scholarship is made accessible to the public.

Gender Studies as a discipline has undergone significant shifts over the past four decades, and as a (post-disciplinary?) field, inter/cross/trans-disciplinary gender research has undergone enormous developments during these 40+ years. The decades-long development of the Centre, especially since 2003, has moved towards "disciplining" Gender Studies, that is, developing the subject, as such.

Nevertheless, it is an expressed goal of the Centre in Uppsala to remain open to the discipline on the one hand, and to the broadly defined field of gender research on the other. Striking the balance is not always an easy thing, and there are bound to be some frictions as well as cross-cultural misunderstandings involved in such a project. But keeping an open mind, an openness to and a curiosity about gender research across various divides and differences is a way to build strength, since with such criss-crossings, alliances and possibilities multiply, for the better of our research, education, and outreach. It is also a testimony to the kind of

Utvecklingen av Centrum över tid, och särskilt sedan 2003, har rört sig mot en "disciplinering" av genusvetenskapen. Ändå är det fortsatt ett uttryckligt mål för Centrum i Uppsala att hålla fast vid ett öppet förhållningssätt till dels disciplinen/ämnet i sig, och dels till det brett definierade genusforskningsfältet. Att finna en bra balans mellan dessa, och skapa bryggor dem emellan är inte alltid enkelt; det kommer med nödvändighet att finnas friktioner likaväl som akademiska kulturkrockar och missförstånd inom ramen för ett sådant projekt. Men att hålla sinnet öppet, att börja med och sedan bibehålla en nyfikenhet inför genusforskning över olika gränser och skillnader är ett sätt att bygga sig stark, eftersom det är den sortens (väg)korsningar och möten som skapar de många allianser och nya möjligheter vi behöver för att göra god forskning, utbildning, och samverkan. Det är också ett tecken på den slags demokrati vi eftersträvar inom fältet.

Här ska vi nu inte försöka skriva Centrums historia. Några av bokens kapitel erbjuder korta och personliga historier om forskning, utbildning och Centrum-bygge, och som vi vet är varje historia både partiell och situerad. Icke desto mindre vill vi här nämna några av de stora milstolpar som har passerats under dessa 40 år. Grundutbildningen startade 1982, masterutbildningen 2007 och forskarutbildningen 2016. Den första professorn i genusvetenskap

democracy we work towards within the field.

We will not attempt to write the Centre's history here. Some of the chapters included in this book provide brief and personally inflected histories of research, education, and centre-building, and as we know, any history must necessarily be partial and situated. Nevertheless, we want to mention some of the major milestones at the Centre over the last 40 years. The undergraduate education started in 1982. The Masters education began in 2007 and the PhD program in 2016, although PhDs enrolled in other subjects, but with a Gender Studies orientation in their projects, had been placed at the Centre since 2007. The first recruited professor started in 2016, and since then three senior lecturers have been promoted to full professors.

All these developments have enriched the Centre enormously and grounded it in the fullness of the discipline. In terms of its population, the Centre has grown from about 12 employees in the early 2000s to about 30 today. Since 2015 the Centre has gone from two teachers with permanent employment to eight. The PhD program which started in 2016, then with two PhDs, will have 12 active PhDs this fall. Major research programs – including GenNa, which became decisive for the expansion and overall development of the Centre in 2007–2012 – have provided extraordinary opportunities for build-

rekryterades 2016, och sedan dess har tre lektorer befordrats till professorer. Allt detta har berikat Centrum medan det också har gett vårt ämne legitimitet. Ifråga om population har Centrum också växt, från ungefär 12 anställda i början av 2000-talet till ungefär 30 anställda idag. Sedan 2015 har Centrum gått från att ha två tillsvidareanställda lärare, till att 2023 ha åtta. Forskarutbildningen som startade 2016, då med två doktorander, kommer att ha 12 aktiva doktorander denna höst. Omfattande forskningsprogram – däribland GenNa som blev så avgörande för Centrums utveckling och expansion under åren 2007–2012 – har inneburit fantastiska möjligheter för att bygga forskningsmiljön vid Centrum. Och under alla dessa åren har kurser kommit och gått, medan gästforskare och gästdoktorander har tillbringat långa eller korta perioder på Centrum och bidragit till dess kreativa och på alla vis mångdimensionella miljö.

Den här listan på milstolpar, händelser, människor och utvecklingar är förstås inte uttömmande, och kan inte heller vara det. Beroende på vem du frågar, kommer du att få ett specifikt svar angående vad som är speciellt med Centrum, vilka dess styrkor och svagheter är, hur "vi" arbetar och vilka "vi" är. Medan en internationell gästforskare under några få månader här kommer att lyfta fram Centrums fikavanor och den kollegiala stämningen, kommer en långvarig kollega som undervisat i tio år eller mer att se

ing the milieu for gender research. In the meantime, courses have come and gone, guest researchers and guest PhDs have spent long or short intervals at the Centre, contributing to its creative and in every sense multi-dimensional milieu.

This list of milestones, events, people and developments, needless to say, is not and cannot be exhaustive. Depending on who you ask, you will get a particular answer as to what is special about the Centre, what its strengths and weaknesses are, how "we" work and who "we" are. While an international researcher visiting for some months will have noticed the fika and collegial atmosphere at the Centre, a long-term colleague who has taught for ten years or more will see other things, a PhD halfway through their project yet others, and an administrator handling research communication others again. There will, necessarily, be a range of versions of the Centre's history, its accomplishments, and also of its challenges or struggles, as some of the chapters in this volume illustrate.

However, what seems unquestioningly clear when reading the chapters in this book, is that the Centre has functioned as the important, and indeed necessary interdisciplinary Crossroads of Knowledge – the CfGR slogan that was coined in the early 2000s – that many perceive as absolutely vital for their survival in academe. Also, it is clear to us that putting gender at the centre, at the

annat, en doktorand halvvägs genom forskarutbildningen ännu något annat, och en administratör med ansvar för kommunikation något annat igen. Alltså finns det en mängd versioner av, och möjliga fokuspunkter för, Centrum's historia, dess framgångar, men också dess utmaningar, vilket några av kapitlen som följer illustrerar.

En sak är dock helt klar efter en genomläsning av bokens alla kapitel, och det är att Centrum har fungerat som just en sådan viktig mötesplats för kunskap och vetenskapande som många uppfattar som absolut nödvändig för sin överlevnad i akademien. Det är också tydligt att genom att sätta genus i centrum på Centrum är det möjligt att bidra på avgörande sätt till att skapa bättre kunskap över gränser mellan vetenskapsområden, fakulteter och forskningsfält. Som väntat inom genusstudierna, beskriver några kapitel också rörelsen från ett annat universitetsämne till genusvetenskapen, och erbjuder reflektioner om den processen liksom om specifika forskningsfrågor.

När vi tillfrågade möjliga kapitel-författare, förhöll vi oss öppna beträffande textgenre och ämnesval. Många tackade ja till inbjudan – voilà, vi har en Festschrift! – och vi är så tacksamma till alla som bidragit till den. Vad vi nu har samlat är, som vi ser det, en Festschrift som erbjuder en fenomenal bredd ifråga om ämnen och stilar. Några författare kände sig lätt desorienterade inför möjligheten att skriva en personlig och essäistisk text – flera

Centre, contributes significantly to creating better knowledge across domains, disciplines, and research fields. As might be expected within Gender Studies, some chapters also describe moving into Gender Studies from another discipline and reflect on that process as well as specific research questions.

In our call to prospective chapter authors, we kept an openness regarding genre of text and topic choice. Many accepted the invitation – hence, this Festschrift! – and we are very grateful to all contributors. What we have now is a Festschrift that, we think, offers a fabulous breadth of topics and approaches. Some authors felt slightly disoriented at first, when given the choice to write a personal, or essayistic, text – several steps away from the genres we as researchers most often work with – but then set to work with much energy and, to judge by the result, with writing pleasure. Many chapter contributors who have Swedish as their first language took the opportunity to write in Swedish, and hence the bilingualism of the volume mirrors the bilingualism of the Centre, as such.

The contributors represent a variety of people connected to/active at the Centre: researchers at various stages in their academic careers, international scholars who have been guest researchers as well as Uppsala-based permanent staff, and former PhD students. After the original chapters we publish the Abstracts

steg bort ifrån de genrer vi vanligtvis arbetar i som forskare – men tog sedan itu med uppgiften med stor energi och, att döma av resultatet, med en hel del nöje. Många kapitelförfattare som har svenska som förstaspråk tog chansen att skriva på svenska, och vi har alltså en volym vars tvåspråkighet speglar Centrums tvåspråkighet. Bidragen representerar den bredd av personer som är aktiva vid, eller kopplade till, Centrum: forskare i olika stadier av karriären, internationella gästforskare, Uppsala-baserade tillsvidareanställda lärare och före detta doktorander. Efter kapitlen som alla är specialskrivna för denna bok publicerar vi abstracten för samtliga de doktorsavhandlingar som hittills lagts fram av personer verksamma vid Centrum, och slutligen även de sångtexter som vi sjungit för att ära de nya doktorerna i genusvetenskap sedan den första disputationen 2018.

Denna volym är alltså en blandning av texter och ämnen, som sträcker sig från essäer och personliga historiskrivningar om Centrum, till reflektioner om arbetslivet vid Centrum eller som genusforskare överlag, till forskningsartiklar om en rad mycket olika områden, vilka i sig också vittnar om den livliga och variationsrika forskningsmiljö som vi fortsätter att bygga tillsammans. Genom kapitlen blir det tydligt att det inte råder konsensus på alla punkter, och det är ju

for those PhD theses that have been written, to date, at the Centre, as well as the lyrics of the songs we have written to serenade the PhDs who graduated in Gender Studies.

This volume, then, offers a set of texts on topics ranging from personal histories of the Centre and of gender research, to reflections on working life at the Centre/as a gender researcher, to research articles on a range of topics that in themselves testify to the lively and diverse research environment we continuously build together. As you will see, there is not agreement on all points, and this is as it should be. Together, we as researchers and educators form a diverse field of research, and continuously contribute to shaping a multifaceted subject.

It is a tradition in the Swedish academy to dedicate a *Festschrift* to a researcher who is nearing their retirement. However, the Centre is far from ready to retire, quite the contrary: we're still going strong at 40+! Furthermore, we veer away from the traditional honoring a single person, to publishing this *Festschrift* in honor of the entire Centre – and hence in honor of all those who through these many years have contributed to making the Centre the successful and special workplace that it is.

We hope that you will find the reading interesting, engaging, and thought-provoking, and that this

som det ska vara. Som forskare och lärare utgör vi tillsammans ett varierat och rörligt fält, och vi bidrar också till att forma en mångfacetterad disciplin.

Det är vanligt inom akademien att festskrifter publiceras för att fira en forskare som närmar sig pensioneringen. Centrum är dock långt ifrån pensionsmässigt, tvärtom: vi håller full fart framåt såhär kring 40+! Dessutom frångår denna volym det traditionella tillägnet till en viss person, eftersom vi menar att det enda rimliga nu är en bok till hela Centrums ära – och därmed till allas ära som genom åren bidragit till att göra Centrum till den framgångsrika och speciella arbetsplats det är. Vi hoppas att du som läser ska finna de följande kapitlen intressanta, engagerande, tankeväckande, och möjligen provocerande, och att den kan utgöra en del i den kontinuerliga diskussionen vi för med varandra, om vad vi gör som genusforskare, och varför.

Uppsala i juni 2023.

book will be part of the ongoing discussion about what we do as Gender Studies scholars, and why.

Uppsala, June 2023.

Reasons to be cheerful...

Gabriele Griffin

In 2023 we are living in a period where gloom seems to prevail, not least around issues of gender. Anti-genderism has been raising its ugly head for some time, in many countries such as the US, Hungary, and Poland populist right-wing governments are rowing back on rights women in the 1990s could not even envisage losing again, and the online persecution of feminists is at an all-time high. And all this is not to mention climate change, the war in Ukraine, the looming impacts of general resource depletion... truly, we live in difficult times.

Despite this, or possibly because of this, one of the serious reasons to be cheerful is the fact that the Centre for Gender Research at Uppsala University celebrates its 40th anniversary. This is a respectable age for such a Centre and a testimony to the fact that gender research in its many forms has come of age, even in our difficult times. It is also testimony to the tremendous work that successive generations of students and staff at the Centre have put in to establish and maintain the Centre on a firm footing. Centres are the people that make them, and in this Festschrift for the Centre we are also celebrating the people who made this Centre.

This 40-year anniversary is a genuine achievement: the establishment of such centres in many European and anglophone countries from the 1970s onwards has not led to permanent gender centres or departments in all universities. Instead, in many countries gender centres and departments were either closed or faced incorporation into existing departments (often sociology or social studies ones). Thus while it can be said that in 2023 gender research is firmly established in academe across the world, with an excellent research infrastructure in terms of academic journals, conferences, publications, research networks, and indeed, frequently also funding opportunities, the number of articulated gender research centres decreased significantly from the mid-1990s onwards (Griffin, 2008). It is (also) within this context that I want to emphasize the cheerfulness attached to the 40 years that the Centre at Uppsala University has managed to clock up – we are definitely survivors.

Centres are in many respects atypical structures in universities (Griffin, 2021; Etzkowitz & Kemelgor, 1998); they do not conform to the conventional higher education institution formations such as departments and faculties, and can therefore find themselves institutionally marginalized. Etzkowitz and Kemelgor (1998) go so far as to state that centres ‘represent less of an institutional commitment than departments: they need no permanent staff’ (1998. 272). As a university tactic ‘in [the] academic struggle for funds’ (274), ‘centres are temporary bodies that may close if funds run out’ (277). This places centres in precarious positions, a position they share as the comments above make clear, with gender research, as well as feminism and its (dis)contents. Given this situation, it is all the more remarkable that the Centre for Gender Research has managed to root itself very firmly at Uppsala University.

The Centre has undergone many changes in its 40-year history, some of which are detailed in the ‘Introduction’ and in the contributions by Margaretha Fahlgren, Tora Holmberg, Denise Malmberg and Mona Eliasson. I shall not rehearse these here, not least because I am a relative newcomer to the Centre. Suffice it to say that in its persistence this Centre bucks Etzkowitz and Kemelgor’s more gloomy predictions regarding centres – definitely a reason to be cheerful!

When I joined the Centre in 2016, it was thriving. The broad range of topics that it dealt with appealed to me and my academic proclivity, which is to get excited about and interested in the many different intellectual opportunities that gender research has to offer. Gender research’s inter- and transdisciplinary character has always seemed one of its many best features to me. At the time I was very interested in Catherine Malabou’s work on (neuro)plasticity (2022; 2012; 2010; 2009), partly because in the cultural context of the time, there was much talk about the impacts of degenerative diseases on women who on average live longer than men and are therefore more prone to such diseases. Films such as *Still Alice* (2014) about which I talked in my introductory lecture when I joined the Centre, but also John Bailey’s (2012) moving account of his wife’s, the writer and philosopher Iris Murdoch,¹ decline into Alzheimer’s disease, raised important questions about neuroplasticity and the impact of this degenerative disease on aging women. The film insists that despite her descent into Alzheimer’s, Alice is still Alice – but Malabou’s writings teach us that this is not so. In her work she talks of ‘destructive plasticity’ to signal the negative transformation that diseases such as Alzheimer’s effect.

The desire for the afflicted person to be the same, a desire which those around that person nurture against increasingly stark odds, and counter to the

---

¹ Her work was the focus of my PhD.

needs of the afflicted person, is associated with a powerful sense of impending loss that accompanies any descent into a degenerative disease (Olsen and Hardwood, 2016). We do not wish for the afflicted person to become other than who she was. We cling to the idea that she is who she was, that her being is a perpetual present, even as we become increasingly aware of its change and diminishment. For that change raises awkward moral questions, not least regarding the care of the afflicted. For if they are no longer who they were – what is our responsibility towards them (Gitlin, 2019)? As degenerative diseases progress, care becomes more demanding and ultimately many Alzheimer sufferers have to be given specialist care in relevant institutions (Gillick, 2012). Taking those suffering from Alzheimer's there, to those institutions, even if we deem it to be in their best interest, is a big and painful step for their kin; it feels like some form of abandonment (Bolt et al., 2019). It also ties into the bigger issue of care which has increasingly raised its head since the 1990s.

As welfare states have rowed back their welfare policies which have increasingly been either abandoned, 'reformed', or modified to the point of unrecognizability (Koch and James, 2022), such that they can at best be described as selective, feminists have equally increasingly discussed the ethics, politics, and practices of care (Cloyes, 2002; Hauskeller, 2020; Robinson, 2022), including the rather neoliberal sounding 'care of the self' (Dilts, 2011). The latter has been mobilized to highlight that carers – mostly women – are being more and more demanded upon as care within weakening welfare states is handed back to families and the 'community' who, however, operate under changed conditions of largely full employment of women which means that caring (for the elderly, the sick, the...) becomes the third demand on women's time (Ehrlich et al., 2020; Kelle, 2020). This is because men have on the whole not (been encouraged to) catch/caught up with the need to care (Mott et al., 2019; Patterson and Margolis, 2019; Stanfors et al., 2019). 'Care of the self', then, is what women must exercise in order to avoid burnout and the inability, induced by being over-demanded-upon, to care for others (Gaudet et al., 2022; Hricová, 2020). The complexities of this situation reflect the vocabularies of feminist thinking that have emerged in the past thirty years or so, vocabularies dominated by plurals and by words such as intersectionality, entanglement, intra-action, networked structures, etc. all of which signal the end of distinct categories in favour of a focus on their relationality and imbrication with each other (Keller, 1997; Mackenzie and Stoljar, 2000).

Categories as such have thus come under scrutiny in their particularity as well as their relationality. One of the effects of this has been the plurification and diversification of categories. Gender, for example, has in many instances become *genders* to denote the plurality of genders that have become visible

and explicitly articulated since the time when the Centre for Gender Research was set up in its original form, and more so since the 1990s (Butler, 2002; Butler, 2013; Cover, 2018). Terms such as queer, intersex, trans, and non-binary have emerged to signal the pluralities of genders, both as a celebration of diversity and – from the perspective of right-wing populist groups – as a threat to the taken-for-granted binary categories of the ‘*ancien gender regime*’. Interestingly enough, these terms have been diversely contested, with trans perhaps taking the brunt of any vehement opposition that has been going (Lombardi et al., 2002; Tudor, 2021). We are still far from understanding why this is the case, or why it is that trans and non-binary have become so visible from the 2010s (Monro, 2019; Matsuno and Budge, 2017; Richards et al., 2016), not least among younger people (Carlile, 2020; Chew et al., 2020). But trans and non-binary are phenomena that have become one of the strong focuses of the Centre for Gender Research which is proud of the Queer Seminar series it has now hosted for a number of years, and also of all the research on related matters such as reproductive technologies and new kinship structures that has been carried out at the Centre. It is through such work that the Centre has remained *au courant* in its preoccupations, and it is one of the reasons why it is continuing to go strong in 2023. Yet another reason to be cheerful...

The fight against prejudice and stereotyping that animates this research is a fight that continues to be necessary on many different fronts including with respect to the persistent gender inequalities that haunt Sweden and the Nordic countries as much as the rest of the world (Martinsson et al., 2016). Between 2017 and 2022 the Centre hosted the Nordforsk-funded Centre of Excellence *Beyond the Gender Paradox: Women's Careers in Technology-Driven Research and Innovation In and Outside of Academe*, or Nordwit for short. One reason to be cheerful was that Nordforsk actually established a research program to support this research, and funded two Centres of Excellence under it. It meant recognition by an important international research funder that gender inequalities remain/ed, even in the supposedly so gender equality-minded Nordic countries, and that these should be tackled.

The possibility of conducting this research coincided with the establishment of the Digital Humanities Forum at Uppsala University, and my own interest in the rise of that discipline, Digital Humanities, and in the proliferation of digital methods in the humanities and social sciences (Griffin and Hayler, 2016; Hayler and Griffin, 2016). As an emerging field of study, Digital Humanities which conjoins Humanities disciplines with digital methods and subject matter affords, theoretically at least, great opportunities to ‘do things differently’ from how they might be conducted in traditional university disciplines with their established practices, routines, and conventions. This, again

theoretically at least, provides possibilities of thinking and doing gender differently. The Nordwit team, including academics from Tampere University in Finland and the Western Norway Research Institute as well as from our Centre at Uppsala, spent five years exploring how gender was being done, and/or being done differently, in the context of technology-driven professions such as researchers in biotechnology, IT workers etc. The findings were not very encouraging. In the current political and economic climate gender and gender equality are not or no longer regarded as important concerns. On the contrary, the rise of right-wing politics has resulted in an articulated backlash against such equality. In 2022 Anette Trettebergstuen, Norway's Minister of Culture and Equality, was quoted as saying: 'We're seeing a widespread backlash against gender equality and LGBTI rights both in the Nordic Region and worldwide.'²

At the same time the persistent public rhetoric in the Nordic countries of the prevalence of gender equality (Teigen and Skjeie, 2017), coupled with international statistics that consistently project the Nordic countries as the most gender equal in the world (World Economic Forum, 2020), has made it difficult to challenge this notion. Thus Hilde Corneliussen and Gilda Seddighi (2020) found that employers in ICT companies generated many excuses for not tackling the gender inequalities evident in their organizations, and I found that women working in Digital Humanities came up against organizational and other constraints that hampered their ability to flourish in that discipline (Griffin, 2019). One key underlying issue was consistent across our research: the disavowal of structural issues in favour of a neoliberal emphasis on individual 'choice' (Griffin, 2019; Corneliussen and Seddighi, 2020). This is part of the contemporary postfeminist neoliberal climate which atomizes social relations and refuses the structural and the collective, thus individualizing and re-privatizing gender issues and a gender politics that developed precisely out of those now disavowed positions. Definitely not a reason to be cheerful.

However, and this *is* a reason to be cheerful, within emerging academic arenas such as Digital Humanities there have been enhanced opportunities for women to adopt leadership positions, particularly as regards research directions. Across Sweden many of the directors of Digital Humanities centres and professors, just as in Gender Studies, are in fact women (at Uppsala, Umeå, Göteborg, Lund, Linköping) and even if these positions involve a lot of the academic good citizenship which have replicated women's conventional service roles in academe, nonetheless these positions come with a certain amount

---

² At <https://www.norden.org/en/news/opposition-gender-equality-well-organised>, accessed 13 Feb. 2023.

of influence in the academic realm which we can and should use wisely to enhance women's position in academe.

So how do 2023 and the future look? Well, whilst contemporary politics are in a certain degree of turmoil – ideologically and economically – and uncertainty breeds conservatism, we are also living through a period of significant change, not least regarding the impact of technologization on our everyday lives. As I write, the questions of international security, food security and climate change accommodation are all intimately connected to the permeation of our lives by technologies that create both new arms-length and intimate relations between humans, among humans and across humans and technology. Theoretically the world is divided, broadly speaking, between those who say ‘there’s nothing new under the sun – all human life has always already been technologized’ (Livio and Emerson, 2019; Pruchniewska, 2019) and those who suggest that the technologies we now create and use constitute a rupture with the past and lead us into largely uncharted territory (Atenas et al., 2022; Losh and Wernimont, 2019; Sofia, 2019).

Among feminists much of the discussion also engages with these questions, but feminists are additionally very much concerned with questions of relationality (Elwood, 2021; Loh, 2020), with the ethics of doing technology (Adam, 2005; Loh, 2020; Loh and Coeckelbergh, 2019) with technologies of gender (Preciado, 2019, 2020; Roy, 2012), and with questions of care in relation to technology (de La Bellacasa, 2011, 2017; Martin et al., 2015). In a WASP-HS project, funded by the Wallenberg Foundation, I’m currently working on with Anna Foka and Dalia Ortiz Pablo, we are looking at AI and questions of bias (of gender and race) in the digitization of heritage collections. We focus on the ways in which bias permeates digitization processes and impacts on the digital information we are exposed to. Bias has become a big concern in relation to AI, not least because the categorizations that structure digitized information themselves in many different ways reproduce the perspectives that underlie their creation. Within gender research this is familiar terrain – the contestations over gender/s as categories that have been part of the recent decades of gender research and theory already mentioned above have attuned us to the issue of bias in no uncertain terms. They have also attuned us to the fact that biases are not easy to overcome. Rather, as feminist writers would have it, in relation to gender bias in supposedly equal (or ‘more’ equal) societies, bias has become more subtle and less easy to identify in those societies (Bernstein et al., 2021; Savonick and Davidson, 2017). This does not make such biases less insidious or less damaging; it can make them harder to work against. And: resistance against the acknowledgment of bias is deep-seated, in all cultures, including in the Nordic ones, as our Nordwit research showed, and as the dif-

faculty of addressing it in relation to AI (the plethora of discussions about it notwithstanding) confirms.

There is plenty to do then, for all of us, who are invested in gender research, now and in the foreseeable future. The Centre has a vital role to play in this. In the age of anti-genderism and a general sense of (re)new(ed) backlash against gender, feminism, and equality politics it is therefore good to see that in 2023 the Centre was awarded a research school on 'Gender, Humanities and Digital Culture' by the Swedish Research Council (VR), and it also participates in another VR-funded research school on 'The Future of Democracy: Cultural Analysis of Illiberal Populism in Times of Crises'. This is vital because it is about training the next generation of gender scholars, and it is clear, given the current socio-political climate, that they are much needed. The fact of this need is a form of indictment as it indicates what still needs to be done to make the world a more equitable place. But it is also a reason to be cheerful since we can see new generations of gender scholars emerging whose work will change things for disadvantaged and marginalized groups in many different ways.

References

- Adam, A. (2005). *Gender, Ethics and Information Technology*. Springer.
- Atenas, J., Beetham, H., Bell, F., Cronin, C., Vu Henry, J., & Walji, S. (2022). Feminisms, technologies and learning: continuities and contestations. *Learning, Media and Technology*, 47(1), 1–10.
- Bayley, J. (2012). *Iris: A Memoir of Iris Murdoch* (Book 1 in the Iris trilogy). Prelude Books.
- Bernstein, R. H., Macy, M. W., Cameron, C. J., Williams-Ceci, S., Williams, W. M., & Ceci, S. J. (2021). Novel measures reveal subtle gender bias in academic job recommendations. *arXiv preprint arXiv:2111.09774*. At <https://arxiv.org/pdf/2111.09774.pdf>, accessed 13 Feb. 2023.
- Bolt, S., van der Steen, J., Schols, J., Zwakhalen, S. and Meijers, J. (2019). What do relatives value most in end-of-life care for people with dementia? *International journal of palliative nursing*, 25(9), 432–442.
- Butler, J. (2002). *Gender Trouble*. London: Routledge.
- Butler, J. (2013). Gender trouble, feminist theory, and psychoanalytic discourse. In *Feminism/postmodernism* (pp. 324–340). Routledge.
- Carlile, A. (2020). The experiences of transgender and non-binary children and young people and their parents in healthcare settings in England, UK: Interviews with members of a family support group. *International Journal of Transgender Health*, 21(1), 16–32.
- Chew, D., Tollit, M.A., Poulakis, Z., Zwickl, S., Cheung, A.S. and Pang, K.C. (2020). Youths with a non-binary gender identity: a review of their sociodemographic and clinical profile. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 4(4), 322–330.
- Cloyes, K.G. (2002). Agonizing care: care ethics, agonistic feminism and a political theory of care. *Nursing Inquiry*, 9(3), 203–214.

- Corneliussen, H. G. and Seddighi, G. (2020). Employers' mixed signals to women in IT: Uncovering how gender equality ideals are challenged by organizational context, in P. Kommers and G. C. Peng (eds), *Proceedings for the International Conference ICT, Society, and Human Beings 2020* (pp. 41–48). IADIS: IADIS Press.
- Cover, R. (2018). The proliferation of gender and sexual identities, categories and labels among young people: Emergent taxonomies. In *Youth, sexuality and sexual citizenship* (pp. 278–290). Routledge.
- de La Bellacasa, M. P. (2011). Matters of care in technoscience: Assembling neglected things. *Social Studies of Science*, 41(1), 85–106.
- de La Bellacasa, M. P. (2017). *Matters of Care: Speculative Ethics in More Than Human Worlds*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Dilts, A. (2010). From 'entrepreneur of the self' to 'care of the self': Neoliberal governmentality and Foucault's ethics. In *Western Political Science Association 2010 Annual Meeting Paper*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1580709, accessed 9 Feb. 2023.
- Ehrlich, U., Möhring, K. and Drobnič, S. (2020). What comes after caring? The impact of family care on women's employment. *Journal of Family Issues*, 41(9), 1387–1419.
- Elwood, S. (2021). Digital geographies, feminist relationality, Black and queer code studies: Thriving otherwise. *Progress in Human Geography*, 45(2), 209–228.
- Etzkowitz, H. and Kemelgor, C. (1998). The role of research centres in the collectivization of academic science. *Minerva*, 36 (3), 271–88.
- Gaudet, S., Marchand, I., Bujaki, M. and Bourgeault, I.L. (2022). Women and gender equity in academia through the conceptual lens of care. *Journal of Gender Studies*, 31(1), 74–86.
- Gillick, M.R. (2012). Doing the right thing: a geriatrician's perspective on medical care for the person with advanced dementia. *Journal of Law, Medicine & Ethics*, 40(1), 51–56.
- Gitlin, L.N. (2019). Whose responsibility is it? balancing individual, family, and societal needs for supporting seriously ill older adults. *Journal of the American Geriatrics Society*, 67(Suppl 2): S457.
- Griffin, G. (2009). The 'ins' and 'outs' of women's/gender studies: A response to reports of its demise in 2008. *Women's History Review*, 18(3), 485–496, DOI: 10.1080/09612020902944452.
- Griffin, G. (2019). Intersectionalized professional identities and gender in the digital humanities in the Nordic Countries. *Work, Employment and Society*, 33(6): 966–982.
- Griffin, G. and Hayler, M., eds. (2016). *Research Methods for Reading Digital Data in the Digital Humanities*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Hauskeller, C. (2020). Care ethics and care contexts: Contributions from feminist philosophy. *East Asian Science, Technology and Society: An International Journal*, 14(1), 153–161.
- Hayler, M. and Griffin, G., eds. (2016). *Research Methods for Creating and Curating Data in the Digital Humanities*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

- Hricová, M. (2020). The mediating role of self-care activities in the stress-burnout relationship. *Health Psychology Report*, 8(1), 1–9.
- Kelle, N. (2020). Combining employment and care-giving: how differing care intensities influence employment patterns among middle-aged women in Germany. *Ageing & Society*, 40(5), 925–943.
- Keller, J. (1997). Autonomy, relationality, and feminist ethics. *Hypatia*, 12(2), 152–164.
- Koch, I. and James, D. (2022). The state of the welfare state: Advice, governance and care in settings of austerity. *Ethnos*, 87(1), 1–21.
- Livio, M., and Emerson, L. (2019). Towards feminist labs: provocations for collective knowledge-making. *The Critical Makers Reader:(Un)Learning Technology*. At <https://pure.hva.nl/ws/portalfiles/portal/6354445/CriticalMakersReader.pdf#page=289>, accessed 13 Feb 2013.
- Loh, J. (2020). What is feminist philosophy of technology? A critical overview and a plea for a feminist technoscientific utopia. *Feminist Philosophy of Technology*, 1–24.
- Loh, J., and Coeckelbergh, M. (Eds.). 2019. *Feminist Philosophy of Technology*. Berlin: JB Metzler.
- Lombardi, E.L., Wilchins, R.A., Priesing, D. and Malouf, D. (2002). Gender violence: Transgender experiences with violence and discrimination. *Journal of homosexuality*, 42(1), 89–101.
- Losh, E., and Wernimont, J., eds. (2019). *Bodies of Information: Intersectional Feminism and the Digital Humanities*. U of Minnesota Press.
- Mackenzie, C. and Stoljar, N., eds. (2000). *Relational Autonomy: Feminist Perspectives on Autonomy, Agency, and the Social Self*. Oxford: Oxford University Press.
- Malabou, C. (2009). *What Should We Do With Our Brain?*. New York: Fordham University Press.
- Malabou, C. (2010). *Plasticity at the Dusk of Writing: Dialectic, Destruction, Deconstruction*. New York: Columbia University Press.
- Malabou, C. (2022). *Plasticity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Malabou, C. and Shread, C. (2012). *The Ontology of the Accident: An Essay on Destructive Plasticity*. Cambridge: Polity Books.
- Martin, A., Myers, N., and Viseu, A. (2015). The politics of care in technoscience. *Social Studies of Science*, 45(5), 625–641.
- Martinsson, L. and Griffin, G. eds., 2016. *Challenging the Myth of Gender Equality in Sweden*. Policy Press.
- Matsuno, E. and Budge, S.L., 2017. Non-binary/genderqueer identities: A critical review of the literature. *Current Sexual Health Reports*, 9, 116–120.
- Monro, S., 2019. Non-binary and genderqueer: An overview of the field. *International Journal of Transgenderism*, 20(2–3), 126–131.
- Mott, J., Schmidt, B. and MacWilliams, B., 2019. Male Caregivers: Shifting roles among family caregivers. *Clinical Journal of Oncology Nursing*, 23(1), E17-E24.
- Olsen, R. and Harwood, D. 2016. *Losing Mother Twice: Facing the Alzheimer Journey*. Scotts Valley, CA: CreateSpace Publishing.

- Patterson, S.E. and Margolis, R., 2019. The demography of multigenerational caregiving: A critical aspect of the gendered life course. *Socius*, 5, p.2378023119862737.
- Preciado, P. B. 2019. *Countersexual Manifesto*. New York: Columbia University Press.
- Preciado, P. B. 2020. *An Apartment on Uranus: Chronicles of the Crossing*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Pruchniewska, U. M. (2019). *Everyday Feminism in the Digital Era: Gender, the Fourth Wave, and Social Media Affordances*. PhD thesis. Temple University. At <https://scholarshare.temple.edu/bitstream/handle/20.500.12613/3428/TETDEDXPruchniewska-temple-0225E-13676.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, accessed 13 Feb. 2023.
- Richards, C., Bouman, W.P., Seal, L., Barker, M.J., Nieder, T.O. and T'Sjoen, G. (2016). Non-binary or genderqueer genders. *International Review of Psychiatry*, 28(1), 95–102.
- Robinson, F. (2020). Resisting hierarchies through relationality in the ethics of care. *International Journal of Care and Caring*, 4(1), 11–23.
- Roy, A. (2012). Subjects of risk: Technologies of gender in the making of millennial modernity. *Public Culture*, 24(1), 131–155.
- Savonick, D., and Davidson, C. (2017). Gender bias in academe: An annotated bibliography of important recent studies. At https://academicworks.cuny.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1166&context=qc_pubs, accessed 13 Feb. 2023.
- Sofia, Z. (2020). Of spanners and cyborgs: 'De-homogenising' feminist thinking on technology. In *Transitions* (pp. 147–163). Routledge.
- Stanfors, M., Jacobs, J.C. and Neilson, J. (2019). Caregiving time costs and trade-offs: Gender differences in Sweden, the UK, and Canada. *SSM-population health*, 9, p.100501.
- Teigen, M. and Skjeie, H. (2017). The Nordic gender equality model, in O. Knutsen (ed), *The Nordic Models in Political Science: Challenged, But Still Viable?* (pp. 125–148). Bergen: Fagbokforlaget.
- Tudor, A. (2021). Decolonizing trans/gender studies? Teaching gender, race, and sexuality in times of the rise of the global right. *Transgender Studies Quarterly*, 8(2), 238–256.
- World Economic Forum. (2020). *The Global Gender Gap Report 2020*. Switzerland: World Economic Forum.

Centrum för genusvetenskap – den första tiden

Margaretha Fahlgren

”Om genusvetenskap ingår allianser med naturvetenskap går den rakt in i den essentialistiska fällan och förlorar sin särart!” – kritiken var högljudd när Centrum för genusvetenskap inrättades 2003 med uppdrag att *bedriva utbildning och forskning i genusvetenskap samt initiera och stimulera till samarbete i genusvetenskapliga frågor inom universitetet och därvid samarbeta med samtliga områdesnämnder, fakultetsnämnder och berörda institutioner*. Det innebar att även arbeta med ämnen som inte tidigare tagit in genusperspektiv och det väckte debatt. Centrum skulle vara relevant för hela Uppsala universitet och samarbeta över ämnesområdesgränser. Idag när tvärvetenskapliga samarbeten snarare är regel än undantag förefaller reaktionerna för tjugo år sedan som mycket avlägsna röster. Men så var det då och verksamheten startade i en uppförbacke där hänsyn behövde tas både till kritiker och universitetets uppdrag. Till det tillkom att övergången från det Centrum för kvinnoforskning som tidigare funnits vid universitetet till en ny verksamhet var komplicerad. Arbetsmiljöproblemen på den dåvarande centrumbildningen var omfattande och hade inte kunnat lösas. Att med den utgångspunkten hitta någon som ville ta på sig uppgiften att föra vidare verksamheten i ett nytt centrum visade sig svårt. Sökande stod inte på rad och lösningen blev till slut att jag, som då var dekanus på Historisk-filosofiska fakulteten, gick in på halvtid för att under en begränsad period leda verksamheten. Föga anade jag då att det skulle bli åtta roliga och utmanande år som föreståndare på Centrum för genusvetenskap.

Hösten 2003 startade verksamheten i lokaler på Drottninggatan ovanför Bergmans herrekipering. Där delade vi våningsplan med Filosofiska institutionen i väntan på flytten till det nya campuset Engelska Parken året därpå. Lokalerna var små men vi var heller inte så många i början, kanske en sju-åtta personer. En viktig rekrytering hade dock genomförts. Ekonomiadministratören Riitta Mertanen blev den som kunde avgöra hur långt våra resurser räckte när idéerna om hur verksamheten skulle utformas flödade fritt. Känslan av att här skulle vi kunna skapa ny och viktig verksamhet var stark trots att vi var få och

medlen inte så stora. Tidigt bestämdes att vi behövde synas. Vi skulle vara ett centrum för hela universitetet och det betydde att vi behövde ta kontakter och ordna verksamhet utanför våra egna lokaler. "Dialogseminarier" blev ett stående inslag där vi ordnade seminarier tillsammans med forskare från andra ämnen, till exempel biologi och medicin och de ägde rum på deras hemmaplan, i Ångström eller Evolutionsbiologiskt centrum. Tidigt insåg vi att det viktiga med de här seminarierna var att få deltagarna att lyssna på varandra, de behövde inte vara överens men respektera varandras olika utgångspunkter och vetenskapliga resultat. Ofta blev de här seminarierna intressanta och väckte nya Idéer om möjligheter att samarbeta. Två seminarier serier anordnades 2004 och 2005, *Dialoger mellan kön och genus* och *Genus och naturvetenskap*. Seminarierna dokumenterades 2005 i skriften *Dialoger mellan kön och genus* med Martha Blomqvist som redaktör. I förordet betonar hon hur betydelsefullt det är att visa respekt för och försöka sätta sig in i och förstå varandras forskningsområden för att samtal och kunskapsöverskridande ska bli möjligt. Antologin innehåller sju föredrag med titlar som "Hanligt och honligt ur ett biologiskt perspektiv" och "Genetik och genus en (o)möjlig allians".

Ett viktigt beslut var att anställa gästforskare. Vi behövde bli flera och utlyste anställningar som forskare på halvtid under två terminer. I arbetet ingick att söka medel för projekt som skulle knytas till centrum. De rekryteringar som gjordes var lyckosamma med gästforskare från ett flertal ämnen. Flera av dem erhöll externa medel och bedrev sin forskning vid centrum under några år och bidrog till utvecklingen av forskningsmiljön.

Vi som startade den nya verksamheten behövde inspiration och bestämde oss senhösten 2003 för att göra en studieresa till Nederländerna där det fanns flera framgångsrika genusforskningsmiljöer. Den resan kom att leva vidare i centrumets historia som avgörande för hur vi kom att arbeta. Målsättningar för verksamheten sattes upp: att skapa förutsättningar för en grundutbildning med bred genusvetenskaplig orientering och forskningsanknytning och en ämnesöverskridande utveckling av genusvetenskaplig forskning. Vidare ville vi skapa mötesplatser för kunskapsutbyte och diskussioner om genusvetenskapliga frågor samt vidareutveckla och fördjupa internationell samverkan och utbyte på alla nivåer.

Från resan till Nederländerna minns jag inspirerande möten i Utrecht och Groningen och strategimöten på hotellet. Det kändes som en möjligheternas tid och vi formades tillsammans som ett arbetslag. För mig var det viktigt att allas röster blev hörda och att vi, så långt det lät sig göras, var eniga i beslut och vägval.

De första åren innebar att vi gjorde oss synliga och inledde olika samarbeten. Styrelsen med förra talmannen Birgitta Dahl som ordförande och repre-

sentanter från de olika vetenskapsområdena stöttade aktivt verksamheten. Vi utvecklade grundutbildningen med Denise Malmberg som studierektor och arbetade systematiskt för att bli ett centrum för hela universitetet. Genusvetenskap var vid den här tiden inte ett eget forskarutbildningsämne men i samarbete med olika ämnen utlystes doktorandtjänster. Doktoranderna delade sin tid mellan centrum och sin ämnesinstitution.

2006 kom så det som skulle ge oss helt nya möjligheter. Vetenskapsrådet utlyste medel för excellenta genusforskningsmiljöer. Skulle ens ansökan beviljas innebar det att bli ett excellenscentrum och få medel till ett stort femårigt forskningsprogram. Kruxet var den begränsade ansökningstiden och att centrum endast funnits i några år. Men vi valde att satsa och en av forskarna, Tora Holmberg, fick uppdraget att leda arbetet med ansökan. Det gällde nu att visa att vi bedrivit ett nydanande arbete som kunde ligga till grund för ett nytt tvärvetenskapligt forskningsprogram som vi valde att kalla *Gender, Nature, Culture and Transgressive Encounters*, förkortat *GenNa*. Vi visste att vi skilde ut oss från andra, mer etablerade genusvetenskapliga centra, men var våra nya idéer tillräckligt bärkraftiga? Så visade sig vara fallet och mellan 2007 och 2012 formade *GenNa* verksamheten och var förutsättningen för en expansion som annars inte hade varit möjlig. Att bli ett excellenscentrum bidrog också till en statushöjning. Excellens var ett modeord inom svensk vetenskap vid den här tiden och att få den stämpeln av Vetenskapsrådet gav råg i ryggen.

Forskningsprogrammet *GenNa* undersökte hur kunskap om genus skapas i gränslandet mellan naturvetenskap, samhällsvetenskap och humaniora och förnyade genusvetenskaplig forskning i Sverige. Grupper med fokus på relationer mellan djur och människa, genus, didaktik och naturvetenskap och genus och kroppslighet bildades med forskare från olika områden. Att överskrida ämnesgränser och finna en gemensam plattform för att utveckla nya forskningsfrågor tar dock tid. Vi hade planer på ett flertal forskningsgrupper men fick begränsa oss. Ambitionen var också att skapa bryggor mellan teori och praktik. Precis som vid dialogseminarierna var utgångspunkten att lyssna till varandra, att ta in de olika typer av kunskap som forskarna bidrog med och de erfarenheter som fanns i forskargrupperna. Under åren med *GenNa* fördes en löpande diskussion om svårigheterna de forskare möter som arbetar med att skapa överskridande diskussioner och möten. En seminariekultur skapades där forskare kunde mötas utan prestige för att diskutera och utveckla forskningsidéer. Konferenser och workshops gav också möjligheter att möta forskare från olika områden och länder. *GenNa* betonade betydelsen av att se olikheter som en tillgång för att skapa nydanande forskning.

Att delta i ett tvärvetenskapligt forskningsprogram förändrar en forskare. Hen utvecklar det man kan kalla en överskridande forskaridentitet. Ett djup-

gående tvärvetenskapligt samarbete leder nämligen till nya perspektiv på det egna ämnet som forskaren därmed kommer att förändra och utveckla. Flera forskare har berättat om hur de kunde påverka ämneskolleger med den nya kunskap som skapades i *GenNa*. Forskarna i programmet utvecklade också en medvetenhet som gjorde det möjligt att utmana maktstrukturer och delta i förändringsarbete och på så vis hade *GenNa* en betydelse utöver det rent vetenskapliga.

Att utveckla och bredda akademiskt skrivande var en del av forskningsprogrammet. Tvärvetenskapligt samarbete innebär att olika sätt att skriva och redovisa forskningsresultat möts. Metod- och teoridiskussioner krävs för att kunna skriva tillsammans och inte minst att hitta lämpliga tidskrifter för gemensamma artiklar. Mer experimentella sätt att skriva akademisk prosa prövades i *GenNa* och andra uttrycksformer testades också. Som när vi firade femårsjubileum och en dansgrupp fick uppgiften att sceniskt gestalta centrumets verksamhet!

GenNa engagerade många unga forskare som var öppna för nya samarbeten. Under tiden i forskningsprogrammet utvecklade de både sin ämnesdisciplin och genusvetenskap. Den akademiska världen har dock inte alltid premierat ett sådant vägval och det fanns en oro för att forskarna skulle få svårigheter i sin akademiska karriär. Uppföljningar genomfördes för att se hur det gått för dem efter att de lämnat centrum och det visade sig att flera fortsatt inom sitt ursprungliga ämne och att andra sökt sig till genusforskningsmiljöer. För att skapa ny kunskap är det avgörande att utveckla en överskridande forskaridentitet. Det gäller inte bara genusvetenskap utan all forskning som vill identifiera, förstå och utveckla lösningar för de utmaningar som samhället möter. Men fortfarande idag har akademien inte till fullo förstått att när ämnesgränser överskrids på nya och innovativa sätt ska det också avspeglas i tilldelning av forskningsmedel och meritvärderingssystem.

Under de första åren och med *GenNa* bröt Centrum för genusvetenskap ny mark. Det var fantastiskt roligt att få vara med på den resan. Tjugoårsjubilarerna är väl värd att fira!

Hur det började

Centrum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning

Mona Eliasson

När Centrum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning, som numera heter Centrum för genusvetenskap, blev en erkänd del av Uppsala universitet 1982 hade det redan en historia bakom sig. Den tog sin början den 25 maj 1978 när en grupp på 27 kvinnliga forskare, doktorander och disputerade utan fast tjänst, från Uppsala universitet och SLU, träffades för att organisera sig för förändring¹. Två doktorander i psykologi, Marianne Carlsson och Eva Magnusson, hade kallat till mötet genom att skriva till de få kvinnliga forskare som fanns i universitetskatalogen och till de andra institutionerna i hopp om att kallelsen skulle hamna på institutionernas annonstavlor. Senare, vid höstterminens början ordnades ett nytt möte. Dit kom över 200 kvinnliga forskare, de flesta doktorander men även ett par professorer, till Konst-vetenskapliga institutionens stora sal på Domkyrkoplan. Där och då bildades föreningen *Centrum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning*.

Vi diskuterade vilka principer och frågor som skulle stå i fokus. Jämställdhetsprincipen, att stödja kvinnliga forskare och befrämja deras möjligheter till karriär inom sitt valda område, accepterades utan större diskussion. Samtidigt gillade inte alla äldre och etablerade forskare helhjärtat analysen av orsakerna till att så få kvinnor återfanns i toppen på den akademiska hierarkien. Medan det inte var någon diskussion om att det behövdes fler kvinnor som forskare på alla områden, fanns däremot en utbredd skepsis till behovet av kvinnoforskning. Att analysera (och kritisera) våra discipliner, kvinnors plats där och även i samhället genom tiderna, att utnyttja våra möjligheter för att få kunskap om kvinnor som människor var det inte lika lätt att få igenom. Somliga hävdade att vi möjligen kunde komplettera luckor i vårt vetande men utan att utmana det vedertagna inom våra ämnen. Vi som kvinnor hade trots allt kommit långt och dessutom var en akademisk karriär mycket krävande för alla. De flesta som stod bakom denna åsikt var redan etablerade forskare och hade tjänster.

---

¹ Båda blev med tiden professorer, i vårdvetenskap respektive psykologi.

Men det gick ändå inte att hejda det som satts i rörelse, majoriteten ville ha förändring.

Vi inspirerades också av kolleger på universitet på andra håll i världen, där de ofta kunde utnyttja att engagera studenter till att ta kvinnofokuserade kurser. Det krävde i sin tur adekvat litteratur baserad på forskning. På svenska universitet kunde inte en enskild lärare utforma sina egna kurser, utan måste passa in i ett större sammanhang, godkänt av andra instanser. Här fick vi göra det som var möjligt. Det första var en egen plattform att agera utifrån gentemot universitetet. Medlen var dels att noga dokumentera situationen inom våra discipliner och påvisa grunderna för våra klagomål, dels fanns politiska kontakter utanför universitetet som delade våra intressen.

Jämställdhet var vårt starkaste argument. På den politiska agendan utanför akademien var jämställdhet, som en särskild beteckning för jämlikhet mellan kvinnor och män, en mycket stor fråga. Kvinnorörelsen, där många av oss ingick, var delaktig och mycket drivande. Den första lagen om Jämställdhet tillkom 1979 och många kvinnliga – samt en del manliga – politiker hade inga svårigheter att förstå oss och varför vi krävde förändring. I jämställdhetspolitiken önskades främst forskning om kvinnor i dåtidens samhälls- och v s kompensatoriska insatser, kunskap för direkt samhällsnytta. Behovet formulerades utifrån pågående samhällsförändringar där allt fler kvinnor var aktiva utanför hemmet, främst som arbetskraft. Då borde vår forskning också kunna få tillkomma under jämlika former, ansåg vi. I ljuset av tidigare kvinnogenerationers insatser, som inte räknats eller glömts bort, blev det uppenbart att det var en fråga om makt – både förr och i närtid. Att vår forskning skulle kunna påverka det vedertagna tänkandet inom många discipliner var helt enkelt en maktfråga. Detta kunde inte sägas alltför högt utan att skapa motstånd. Som statsvetaren Maud Eduards tidigt påpekade ingick inga resonemang om makt i jämställdhetspolitiken. Den tolkades som en ganska enkel fråga om att kvinnor och män skulle dela lika på löne- och familjearbete. Samhällets uppgift var att möjliggöra villkoren. Då fanns inga uppenbara intressemotsättningar. För att uppnå förändring inom vetenskapen, både i fråga om dess villkor och dess inriktning, gällde då att inte alienera våra sympatisörer genom att framhålla maktaspekten.

Innanför de akademiska murarna däremot låg traditionen fast och motståndet mot förändring var uttalat. Politik hörde inte hemma i akademien, hette det. Men då avsågs endast den politik som styrde samhället utanför, inte den inom universitetet. Den politik som bedrevs i akademins nämnder och styrelser, som hade betydelse för *vilken* forskning som blev accepterad och *vem* som fick möjlighet att arbeta som forskare. Alltså, en politik vi opponerade oss emot eftersom kvinnor sällan ingick i de grupper som hade makten.

Vi hoppades att till slut inte ens den akademiska världen skulle kunna förbise att den stora samhällsfrågan jämställdhet angick universitetet. Därmed blev det vår utgångspunkt i argumentationen för universitetets förpliktelse att understödja vårt arbete: hänsyn till samhällsnyttan, som behövde forskning och skulle kunna stimulera nya lagar och bestämmelser. I sin tur krävde detta också fler kvinnor på akademiska tjänster, de som hade den efterfrågade forskningskompetensen. Med nya perspektiv skulle det kunna bli mer forskning på hittills förbisedda områden som kunde gagna inte bara kvinnor utan hela samhället, där även kvinnor skulle inkluderas.

Motståndet vid Uppsala universitet var till en början orubbligt: 1980 avslogs Ann-Sofie Ohlanders överklagande vid en tjänstetillsättning i historia med hänvisning till att Jämställdhetslagen inte gällde universitetet. Där var det endast objektiva meriter som räknades och de värderades alltid helt korrekt och opartiskt, löd utslaget. Uppsala universitet tillsatte inte någon jämställdhetskommitté förrän 1981, två år efter Jämställdhetslagens tillkomst och då ansågs frågan beröra endast den teknisk-administrativa personalen, även om en akademiker, Docent Ragnhild Lundström, tillsattes som ordförande. Följande år utnämndes en särskild handläggare, Eva Rosell, för jämställdhetsfrågor. Hon blev en viktig allierad för vårt arbete. I hennes arbetsuppgifter ingick även lärares och forskares ärenden. Motståndet började ge med sig men bara bitvis och under yttre tvång.

Föreningen för kvinnliga forskare och kvinnoforskning

Att upprätthålla kontakter i Uppsala och på annat håll krävde mycket tid av många när vi bara hade telefon och brev att hålla oss till. Alla insatser med mer långtgående planer krävde ekonomiska medel när vi inte kunde snylta på tjänsteposten. Men vi hade ändå haft lite tur. Rector Magnificus, Professor Torgny Segerstedt, skulle avgå 1978 efter många år på posten som kröntes med universitetets ståtliga 500-årsjubileum. Han beviljade välvilligt gruppen 20 000 kr för att utveckla arbetet med kontakter inom och utanför vårt nätverk. Därmed skapades hos oss en förväntan på universitetet att fortsätta stödja oss ekonomiskt. Så blev det också!

Föreningen var till formen endast en grupp utan valda funktionärer, särskilda sammanträdesformer eller medlemsavgift. Allt byggde på total frivillighet, den som var intresserad och villig att arbeta vidare med någon fråga (och återrapportera) var välkommen. Det inkluderade även några välvilliga administratörer som kunde navigera i universitetens byråkrati. Vanligen samlades intresserade en gång i månaden på Kafé Alma, SGU-restaurangen eller Farmaceuternas studentrestaurang eller, mer sällsynt, på SLUs restaurang i

Ultuna. Där utbyttes information och erfarenheter, förbereddes insatser och skapades arbetsgrupper för speciella frågor.

Högst på listan stod att dokumentera hur jämställda institutionerna faktiskt var; att gå vidare och utvidga kontaktnätet inom de båda universiteten i Uppsala för att noga kartlägga situationen för kvinnor på alla olika institutioner.² Samtidigt var det angeläget att upprätthålla kontakter utåt, främst med systerorganisationerna på andra universitet och i andra länder, särskilt de nordiska. Inte minst betydelsefullt var att odla bekantskap med relevanta och positivt inställda politiker, och med utbildningsbyråkrater på UKÄ.

'Tvärträffarna' var unika för Uppsala, en central mötespunkt som ägde rum en gång per månad. Kvinnliga forskare på en institution inbjöd alla som var intresserade och presenterade då sin forskning. De aktuella projekten kunde beröra allt ifrån tillämpningen av fasintegralmetod i teoretisk fysik, eller distriktssköterskornas historia, till barrskogsekologi och problem inom husdjursuppfödning (på SLU). Det var ett unikt tillfälle att få berätta om sitt arbete inför en välvilligt inställd och intresserad grupp, ibland också en övning inför ett seminarium på institutionen. Kontakterna över institutionsgränserna blev en självklar grund för att mobilisera flera. För forskare som sannolikt inte hade träffats på annat sätt blev det i några fall till och med en möjlighet till samarbete.

Förutom regelbundna träffar lokalt tillkom även regionala sammankomster, främst med stockholmsgruppen. Tillsammans med systergrupper från hela landet planerades senare det första 'Kvinnouniversitetet'³, som genomfördes i Umeå, 1982. Det blev en uppvisning i vad kvinnoforskningen kunde åstadkomma. Intresset från medierna var enormt.

Behovet av dokumentation

För att kunna övervinna motståndet och föra vår sak framåt började vi i all enkelhet tidigt med dokumentation, svart på vitt, siffror. Det gjordes i smyg smärre undersökningar på institutionerna där resultaten mest kunde bli av anekdotisk karaktär. Det vanligaste var inte otvetydig och uppenbar diskriminering, däremot en snål och ovänlig arbetsmiljö, som kunde få en ung kvinnlig forskare att känna sig ovälkommen.⁴ Bland återkommande exempel från discipliner med få kvinnor var att när en ung kvinnlig forskare råkade få ett tekniskt problem, fick hon höra att det var *hon* som inte behärskade apparaturen.

² UHÄ inbjöd intresserade forskare att göra undersökningar i saken. Se exempelvis UHÄ-Rapport 1982.

³ Inspirationen kom från Norge där en sådan sammankomst hållits tidigare.

⁴ På uppdrag av UHÄ gjorde några uppsaliensiska forskare sådana studier redovisade i 'Kvinnor och män och i forskning, UHÄ-rapport 1982:4. Senare tillkom andra liknande skrifter på UHÄ:s initiativ.

Hon hörde inte hemma där. Om hennes manliga doktorand-kollega däremot fick samma problem var det tekniken det var fel på, d v s något utanför hans kontroll.

Mer omfattande kartläggningar visade statistiskt det vi redan visste: Ju högre upp i den akademiska hierarkin desto färre kvinnor fanns där. Inom många discipliner blev det dessutom uppenbart att på vissa delområden, som intresserade kvinnor mer än män, fanns det mycket lite forskning och således färre resurser och möjligheter. Påpekanden om obalansen mellan andelen kvinnor och män bemöttes på institutionerna oftast som ogrundade klagomål. Kvinnor själva utpekades inte sällan som orsaken till en låg kvinnorepresentation: de saknade riktigt engagemang för forskning, de fann det alltför påfrestande, de hade andra intressen, andra åtaganden, osv. Och, hette det, var inte detta egentligen klokare, när forskning i sig ju är så oerhört krävande och arbetsamt? Då kan det vara bättre att satsa på något annat yrke. Sådana påståenden var aldrig grundade i några studier eller könsuppdelad statistik.⁵

Det var uppenbart att mer omfattande undersökningar krävdes för att kunna övertyga dem som hade makten om nödvändigheten av förändring. Dessutom var det en fråga om kunskap om oss själva. Att forskningsbaserat vetande om kvinnors liv och särskilda insatser på många olika områden negligerats genom århundradena och att detta borde gottgöras var ett självklart argument för att satsa på kvinnoforskning. Ökad förståelse av kontextuella villkor skulle i sin tur bidra till ökad jämställdhet, d v s det även politiskt önskade. Samtidigt var det en angelägen teoretisk fråga. Det blev mycket intressant att lära om våra föregångares liv och erfarenheter. Då visade det sig snabbt att det även i Sverige funnits kvinnor som genom sin forskning lämnat viktiga bidrag på ett flertal områden. Samtidigt framgick vilka hinder de var tvungna att ta sig över för att få göra vad de ville och hade kapacitet för.

Förändringar

En intensiv lobbyverksamhet av de samlade kvinnoforskargrupperna på universiteten (ofta med stöd av kvinnliga politiker) genererade förändringar som berörde universiteten – med hjälp utifrån. Så beviljade Universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) 1979 medel till alla universitet för att öka jämställdheten, där svenska lärosäten internationellt sett hade ett pinsamt uselt resultat. Detta var särskilt anmärkningsvärt med tanke på att det här inte fanns några formella hinder för kvinnor att studera.

---

⁵ Offentlig könsuppdelad statistik kom först 1983 redovisad i SCB-skriften 'På tal om kvinnor och män' 1984, som därefter har publicerats med jämna mellanrum och även blivit ett mönster för andra länder.

Genom våra kontakter hade vi fått förhandsinformation och kunnat göra en plan för hur dessa resurser skulle användas, innan universitetet hade hunnit fatta andra beslut. Medan våra motsvarigheter på de andra universiteten satsade på olika jämställdhetsprojekt för kvinnliga forskare enades vi om att föreslå inrättandet av en forskartjänst. Ett projekt kunde läggas ner, men en tjänst kunde man inte avsluta hur enkelt som helst, resonerade vi.

En sådan befattning skulle göra hela området mer synligt och verksamheten överensstämma mer med ämnesinstitutionernas med seminarier och studenthandledning (som för övrigt saknades på de flesta institutioner vid den här tiden). Vi var direkt förbjudna att ge kurser för grundstudenter, medan forskarkurser och deras värde reglerades av institutionerna. Jag fick tjänsten och tillträdde i januari 1980. Överskjutande medel användes till att arvoda en person för det fortsatta arbetet med kontakter och information, som fortfarande var mycket viktigt. Marianne Carlsson var den första på den posten. Efter att ha varit ett lösligt nätverk var vi nu två personer som hade uppdraget att fortsätta arbetet.

Forskartjänsten innebar förutom handledning och forskarseminarier för att sprida internationell forskning, inspirera och stödja forskare, även många andra plikter. Med ytterligare en person förstärktes våra resurser 1982 med Birgitta Holms lektorstjänst på 50%, som delades med institutionen för litteraturvetenskap. Birgitta efterträdde legendaren och pionjären Karin Westman Berg, som gick i pension efter att ungefär samtidigt ha utnämnts till professor av regeringen. Karin hade alltid varit mycket engagerad i vårt gemensamma arbete.

Seminarierna valdes med tanke på att vidga våra kunskaper om kvinnors liv och historia, oberoende av disciplin. Med metodkritik, som var en särskilt akut fråga i psykologi och närliggande vetenskaper, kom makttemat alltmer i fokus. I utländska publikationer hittades nya impulser och förebilder. Utbytet med våra motsvarigheter på andra universitet var fortsatt intensivt.

På den tiden erbjöds inte mycket information på institutionerna om forskar-utbildning, förutom formella krav om kompetens och ansökningsförfarande. Handledare tycktes ha lättare att identifiera och bistå lovande manliga adepter, vilket ofta lämnade kvinnor med forskningsintresse utanför. Som en motkraft hade vi då under en termin en seminarieserie om hur en akademisk karriär kan planeras och genomföras: hur man väljer – och ibland byter – ämne och handledare, söker externa medel, hur man får ett arbete publicerat, villkor för att få disputerat osv.⁶ Etablerade kvinnliga forskare som hade kunskap, överblick, erfarenhet och framgångsrikt hade skaffat egna forskningsmedel,

⁶ Numera har universitetet egna kurser med liknande innehåll.

ställde upp för att vägleda andra. Men ett stort problem återstod fortfarande: vi hade inga egna lokaler, vilket var väsentligt för olika sorters möten.

På Uppsala slott

År 1982 blev vi äntligen en erkänd del av universitetet med namnet Centrum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning. Det var en så kallad "inrättning" med en styrelse, som representerade fakulteterna och SLU, och föreningen fick också en styrelserepresentant. Samma år fick vi flytta in på Uppsala slott, i norra delen på högsta våningen. Med en magnifik utsikt över Uppsala fick vi tre mindre och ett större tjänsterum och dessutom tillgång till ett stort seminarierum. Vi tre som flyttade in var Marianne Carlsson, Birgitta Holm och jag. Informatörsuppdraget efter Marianne Carlsson, som disputerade 1983 och fick en lektorstjänst, togs över av Birgitta Paget, som var doktorand i etik på teologiska fakulteten.

Tidigare hade vi främst genom donationer påbörjat en samling litteratur, och nu fick vi plats för den i vårt växande bibliotek. Universitetsbiblioteket satsade också på litteratur om kvinnoforskning och närliggande teman och gav oss i uppdrag att rekommendera nya inköp. Varje månad skickades kataloger om litteratur till oss att välja ur, en syssla som var inspirerande och trevlig om än tidskrävande.

Uppdraget såsom formulerat av universitetet var att 'Stödja och stimulera kvinnliga forskare över ämnesgränserna, stimulera en ökad rekrytering av kvinnliga forskare, samt stimulera och initiera ny kvinno- och jämställdhetsforskning.' Som en del av universitetet måste vi (åtminstone officiellt) klippa banden med Föreningen, men vi behövde den fortfarande. Föreningen för kvinnliga forskare hade fortsatt starka band till oss och ställde lojalt upp vid kriser.

Exempelvis visade sig lokalfrågan inte vara helt i hamn trots att vi hade fått vårt namn vid ingången i norra tornet. Detta respekterades inte av alla universitetets tjänstemän. Herrar från förvaltningen kunde plötsligt dyka upp oanmälda och stega in i biblioteket som hade öppen dörr. Utan att presentera sig och över huvudet på den som råkade sitta där började de sedan mäta upp ytan och diskutera hur rummet skulle kunna byggas om. Det kändes mycket oroande. En av våra stöttepelare i Föreningen, Margaretha Wirmark⁷, föreslog då att vi skulle hänga ut en stor banderoll på slottets västra fasad med texten 'Vi flytt int.' (Parollen knycktes från norrlänningars protest mot att tvingas flytta söderut till jobben, ett samtida problem.) Det skulle ha väckt

---

⁷ Hon flyttade senare till Lund och en professur i Litteraturvetenskap, särskilt drama.

berättigad uppmärksamhet, men lyckligtvis behövde vi inte göra så. Den goda första tiden på slottet följdes dock efter några år av flytt till andra lokaler, Och Centrum har ju sedan flyttat många gånger.

Med inspiration från USA, där jag och min familj tillbringat en del tid, introducerade jag 'Tisdagsluncherna', som var öppna för alla intresserade. Medan åhörarna åt sin medhavda lunch presenterades ny forskning eller andra nyheter av gemensamt intresse. Detta blev en ny kanal till vår övriga verksamhet med många besökare som annars inte hade hittat till oss. En av dessa var Ingrid Gamstorp, professor i barnneurologi som tog sig upp för backen från Akademiska sjukhuset inför varje tisdagslunch. Hon hade gjort karriär, men beklagade att det tagit henne långt upp i åldrarna, innan hon förstod att hon blivit diskriminerad som kvinna. Senare när hon blivit emerita läste hon Feministiska Studier under en termin, vilket hon ofta framhöll med stolthet. En period var deltagarna så många att vi fick begränsa deltagandet till forskare/studenter. Därmed utslöts bland annat 'Vitsipporna' (Birgitta Pagets benämning på alla entusiastiska pensionerade kvinnliga lärare, ibland vithåriga), som i likhet med andra kvinnoföreningsmedlemmar i Uppsala var mycket intresserade av Centrums alla aktiviteter.

Alla var dock inte lika positivt inställda till vår verksamhet. Till våra seminarier, som annonserades öppet kom ibland unga män från andra institutioner i avsikt att sabotera. Det blev föreståndarens uppgift att avhysa ovälkomna gäster – ibland handgripligen och det skedde inte alltid utan högljudda protester. Så skedde till exempel då Jacquelyn Zita, gästforskare från University of Minnesota, hade ett seminarium om kvinnlig sexualitet, som för dagen uppfattades som provocerande särskilt som hon tog upp lesbisk kärlek.

De formella banden med Föreningen hade upplösts men vi fortsatte umgås och samarbetade på olika sätt. Tillsammans startade vi vår gemensamma tidskrift 'SOFIA' (efter SOPHIA det grekiska uttrycket för lärdom, visdom). 'SOFIA' överlevde i flera årtionden och bidrog aktivt till att öka intresset för våra frågor och aktiviteter. Det första numret kom 1983. SOFIA gavs ut endast tre gånger per år; då behövde vi inte något ISSN-nummer och slapp därmed en avgift vi inte hade råd med. SOFIA innehöll information om alla våra aktiviteter, seminarier, forskarkurser, osv. Dessutom fanns nyheter och upplysningar om och rapporter från liknande händelser på andra håll i Sverige och i Norden. Uppskattade inlag var äldre etablerade forskares egna berättelser om sin väg till forskningen. Från och med nu blev det ännu lättare och tydligare att visa upp oss, vilka vi var och vad vi kunde åstadkomma.

En förväntan på oss som 'experter' på jämställdhetsfrågor blev också att föreläsa på olika institutioner på universitetet om behovet av och vinsten med jämställdhet, dvs fler kvinnor som forskare och kvinnoforskning. Reaktionen

från institutionens högsta företrädare, den som var närvarande, var ofta likartad. Alla framhöll ivrigt (i kaffepausen och i avskildhet med föreläsaren) hur många kvinnliga forskare de faktiskt hade rekryterat och att dessa var mycket duktiga (!). Det kom ständigt förfrågningar från myndigheter, folkhögskolor, fackföreningar, kvinnoorganisationer etc. Vi kunde inte själva sköta allt men hade god hjälp av kunniga kvinnor i vårt omfattande nätverk. Dessutom behöver här framhållas vilket lyft det blev 1986, efter flera år med tillfällig sekreterarhjälp, när Anna-Lena Vickhoff kom som assistent och tog över en rad löpande uppgifter. Det hade länge funnits förfrågningar från lärarorganisationer och Birgitta Paget organiserade då fortbildningskurser för lärare från hela landet, som fick ett enormt gehör. Kursen 'Flickor och pojkar i skolan' gavs under ett flertal somrar, och medförde många andra kontakter. Vid ett tillfälle gavs kursen även på engelska för lärare från hela Europa, sponsrat av Europarådet.

Eftersom vi var den första universitetsenheten i sitt slag i Sverige hänvisade UHÄ och andra myndigheter, liksom vårt eget universitet ofta utländska gäster till oss. Det var inte alltid universitetsmännskor, utan kunde också vara fackföreningsfolk eller utbildningsadministratörer av olika slag. De ville veta mer om jämställdhet i Sverige och särskilt i den högre utbildningen. En mycket lyckad sådan visit resulterade i att Birgitta Paget och jag 1985 på bekostnad av British Council kunde göra en resa till England. Där kunde vi besöka universitetsinstitutioner med samma inriktning som vår i ett flertal städer från London i söder till York i norr.

Om Karin Westman Berg

Ingen har betytt så mycket för kvinnliga forskare och deras forskning i Uppsala som Karin Westman Berg. Hon var litteraturvetare, en av de allra första som analyserade kvinnotemat i litteraturen redan 1964 i sin avhandling om Carl Jonas Love Almquist. Vid Uppsala universitets litteraturvetenskapliga institution fanns inget intresse för hennes arbete. I stället drev hon i många år en egen kurs 'Könsroller i litteraturen' inom universitetets Kursverksamhet. Den var omvittnat betydelsefull för många feminister i Uppsala – Stockholmsområdet. För att hedra henne och hennes betydelse organiserade vi i samband med hennes pensionering 1983 ett festseminarium med föreläsare från hela Norden som också hade bidragit till hennes festskrift.⁸ Dagen blev omskriven i alla större dagstidningar, mycket tack vare våra goda kontakter med kvinnliga journalister, varav många också deltog i kvällens fest på Göteborgs nation.

---

⁸ *Kvinnor och Skapande, En antologi om litteratur och konst tillägnad Karin Westman Berg.* Redaktion: Birgitta Paget, Birgitta Svanberg, Barbro Werkmäster, Margareta Wirmark, Gabriella Åhmansson. Författarförlaget 1983.

Den dagen följdes sedan av de årliga Karin Westman Berg-föreläsningarna, öppna för allmänheten. De hade teman som anknöt till Karins breda intressen. Hon brukade säga att om hon inte trodde att litteratur kunde påverka samhället skulle hon inte ha sysslat med sitt valda område. Karin Westman Berg-föreläsningarna hölls på lördagen närmast den 8 mars. Så länge hon kunde var Karin också personligen närvarande.

Kontakter utanför Uppsala

Alla universitet i Sverige, liksom i de övriga nordiska länderna, hade grupper som hade kontakt med varandra, samarbetade i gemensamma frågor och lärde sig av varandra. Tillsammans med våra systerorganisationer på andra universitet kunde vi också bjuda in utländska föreläsare – och dela på reskostnaderna. Ibland kunde vi betala för övernattnin, ibland inte. Många gäster som kom under de första åren fick övernatta i våra hem, när det var viktigare att få höra dem i Uppsala än att avstå i brist på medel.

Besöket av en av de allra första utländska gästerna, Dale Spender, grundare och redaktör för tidskriften 'Women's Studies Quarterly' (UK) blev särskilt minnesvärt på flera sätt. Förutom ett föredrag om språk och kön berättade hon om hur kvinnliga forskare vid London University agerade för att belägga orättfärdig behandling, när ingen ansvarig ville lyssna på dem. De spelade in seminariekonversationer och andra samtal med manliga kolleger och chefer. Utskrifterna placerades sedan på anslagstavlor på institutionerna för alla att ta del av och reagera på. Detta var inspirerande men inget vi vågade pröva. Ett annat sätt hon gjorde stort intryck på var klädseln: Höglackade skor, en mycket kort kjol och en stickad rosa åtsmitande jumper prydd med en stor lilafärgad kvinno-symbol. Utan den symbolen hade vi inte hittat rätt person på stationen! Vi mötte henne vid tåget i det mode många av oss då hade: snickerbyxor och foträta skor.

En återkommande gäst utöver de vanliga akademikerna var den amerikanska filosofen Elizabeth Minnich, som förutom sin forskning också länge arbetat politiskt bland annat för att ge obemedlade kvinnor möjligheter till högre utbildning på deltid. Dessa gäster följdes av många andra, som alla bidrog till verksamheten, stimulerade med nya idéer och ny kunskap, samtidigt som de gav oss och vårt arbete ökad spridning i media. Eftersom vi inte kändes helt integrerade och accepterade inom universitetet var intresset från medierna betydelsefullt.

Det förtjänar att nämnas att den allra första utländska gästen faktiskt kom innan Centrum blivit en del av universitetet. Det var den ryska feministen, Tatiana Mamonova, författare och konstnär, som hade grundat Sovjetunio-

nens första feministiska organisation. Därmed blev hon bannlyst i sitt eget land och bosatte sig i Paris. Hon besökte Uppsala 1980 i samband med att en bok hon medverkat i publicerades⁹. Utan att kunna sprida informationen så mycket som var önskvärt (det här var ju långt före Internet) fick hennes besök inte så stort genomslag.

Den nya 'vanliga' verksamheten

Efter de första åren anpassades verksamheten allt mer till det gängse på en universitetsinstitution med vår forskarkurs, seminarier, tisdagsluncher, och en strid ström av doktorander och uppsatsskrivande studenter som behövde handledning. Ofta behövde de bara ett vänligt lyssnande öra. Forskarkursen hade vi, Birgitta Holm och jag, poängsatt men poängen måste godkännas på respektive institution. Någon institution vägrade helt att ge sina doktorander poäng för vår kurs, men det hände att doktoranderna tog kursen ändå.

Genom flytten till slottet och egna lokaler kunde vi ta emot gästforskare. Förutom att vara en tillgång på andra sätt bidrog de alltid till forskarkursen. En av de allra första gästforskarna var psykologiprofessorn Margaret Intons-Peterson från University of Indiana (1983). Hon fick en överraskande introduktion till sin vistelse i Uppsala, när första mötet ägde rum på Akademiska sjukhusets BB-avdelning. Där hade föreståndaren för Centrum kvällen innan nedkommit med en son några veckor i förtid, vilket störde vår planering inför Margarets vistelse. I förordet till boken som blev resultatet av hennes besök berättas om detta.¹⁰

Hela verksamhetsområdet växte snabbt och alltfler internationella kontakter etablerades. Dels i Norden när Nordiska rådet finansierade NIKK (Nordisk Instituttt för Kvinne- och Könforskning) som placerades i Oslo. Dels genom det europeiska nätverket ENWS (European Network for Women's Studies). I båda dessa var Centrums föreståndare styrelsemedlem. I och med kontakterna med ENWS förstod vi att vi hade ett relativt försprång i Sverige när det gällde att starta utbildningar, för här hade det omgivande samhällets intresse för jämställdhet, kontakter med lättillgängliga politiker samt medel för forskning underlättat våra möjligheter att starta och utveckla kvinno- och könsforskning, eller genusforskning som det senare kom att kallas.

⁹ Carola Hansson och Karin Lidén: *Samtal med kvinnor i Moskva*. Stockholm, 1980

¹⁰ Margaret Jean Intons Peterson. *Gender Concepts in Swedish and American Youth*. Psychology Press 1988.

Nya tider

Även om vi i Uppsala var först så var vi inte ensamma. Över hela landet pågick liknande arbete utifrån de lokala förutsättningarna. År 1983 startade t ex Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning i Lund *Kvinnovetenskaplig tidskrift*. Den skulle inte bara publicera aktuell forskning, artiklarna skulle även kunna användas i de kurser på grundnivå som började utvecklas på olika håll. I Uppsala fick vi så småningom, 1990, när hade vi lämnat slotet för lokaler på Studentbibliotekets högsta våning, Östra Ågatan 19, ge en halvtermins-kurs på grundnivå: 'Kvinnligt och manligt i kultur och samhälle'. I vårt omfattande kontaktnät ingick många kompetenta, kunniga och villiga lärare. Det var ändå tveksamt in i det sista om poängen skulle kunna godkännas eftersom vi inte var en ämnesinstitution, men det avhöll inte potentiella studenter som blev mångdubbelt fler än förväntat. Följande år återkom kursen i nybildad och utvidgad form som den terminslånga 'Kvinnans ställning i historia och nutid'. Därmed var vi en fullt ut erkänd del av universitetet och en ny historia började.

Från feministiska studier till genusvetenskap

En personlig reflektion över vår
grundutbildnings utveckling

Denise Malmberg

Min väg till feminism och genusforskning började den vårdag år 1978 då ett 30-tal kvinnliga doktorander och forskare samlades runt ett brunt bord på Psykologiska institutionen vid Uppsala universitet, ett bord som i minnet känns väldigt stort. Initiativet till denna träff hade tagits av Eva Magnusson och Marianne Carlsson i avsikt att bilda en förening för kvinnliga forskare med intresse för kvinnoforskning.¹ Jag deltog även i det uppföljande mötet, som hölls på hösten samma år på Konstvetenskapliga institutionen. Nu samlades mer än dubbelt så många kvinnor från olika fakulteter och ämnen vid universitetet. Det skulle dock, som Mona Eliasson visar i sitt bidrag, dröja ytterligare fyra år innan universitetet år 1982 beviljade medel så att Centrum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning kunde bli en självständig enhet med egna lokaler högt upp i Slottet (ingång 1A) med en hänförande utsikt över Uppsala.

Kampen att nå hit var både lång och slitsam, men också mycket målinriktad och med oerhört engagerade och mycket kompetenta kvinnor i olika positioner vid universitetet. Det fanns en ambivalens kring att avsätta resurser för kvinnoforskning, som inte betraktades som ett relevant ämne att införliva i universitetets verksamhet. Det spelade sannolikt även roll att kvinnliga forskare öppet riktade skarp kritik dels mot att kvinnor på framträdande positioner var få trots att vi var väl representerade både som lärare och på doktorand- och studerandenivå. Dels att forskning och undervisning inte beaktade kvinnors villkor. Hissen upp till Centrum och det flitigt använda konferensrummet skakade ibland betänkligt och var nog inte konstruerad för en så frekvent användning. Det var ett verkligt privilegium att som ung doktorand

---

¹ Föreningen för kvinnliga forskare och kvinnoforskning 1978–1988. Jubileumsdag 17 september.

följa och inspireras av de diskussioner och föredrag som fördes här både av universitetets egna forskare och inbjudna ofta internationella och nordiska feminister. Även praktiskt tillämpade strategier var en viktig del av att lära sig hantera det motstånd som vi ofta mötte i olika sammanhang.

Verksamheten vilade redan från början på en bred bas med fokus på forskning, handledning och undervisning, men även på att sprida information om vikten av feminism och att bygga upp kontaktnät såväl inom som utanför universitetet och inte minst med kvinnliga politiker både på lokal och riksnivå. Det senare skedde främst inom ramen för det s.k. Flerfora-nätverket, som samlade kvinnor från landets olika Centra och Fora för kvinnoforskning. Bland de mer centrala frågorna för Flerfora var utarbetandet av den återkommande anhållan om medel i form av en fördjupad anslagsframställan, som låg till ekonomisk grund för att de olika Centra/Fora, som fanns vid universitet och högskolor i landet, kunde bedriva sin verksamhet. Det var nämligen inte en självklarhet att respektive universitet eller högskola skulle eller ville bidra med resurser. Flerfora fungerade också som ett stöd i arbetet för att få kvinnoforskning accepterat och för att kunna utveckla och sprida ämnet genom handledning, seminarier eller inbjudna internationella forskare. Det var ofta intensiva diskussioner vid dessa möten, men för mig var det också lärorikt att få vara med och uppvakta kvinnor på riksdagsnivå. Jag var själv med och presenterade våra budgetanspråk för åren 1997–1999. Dessa möten fick betydelse för att den tvärvetenskapliga kvinnoforskningen blev en samhällelig angelägenhet alltifrån frågor kring politisk makt, våld, arbetsmarknad, teknik, kvinnors hälsa till konst, litteratur, juridik, naturvetenskap och pedagogik för att nämna några områden.

Centrum för kvinnoforskning börjar ge kurser

Tidigt blev utvecklandet av kurser en viktig faktor för integreringen och spridningen av kvinnoforskningens teorier, metoder och empiri inom utbildningen. Redan i början av 1980-talet ombads Centrum att arrangera en kortare kurs för lärare på alla stadier i grund- och gymnasieskolan, liksom för s.k. SYO-konsulenter och studierektorer inom Uppsala högskoleregion. Exempel på ett sådant uppdrag var kursen Flickor och pojkar i skolan. Olika villkor i uppfostran och undervisning (2p). I samarbete med Fortbildningsnämnden vid Uppsala universitet gavs kursen Girls and Boys in School (1p), en kortkurs som vände sig till både svenska och utländska lärare.

Som centrumbildning hade vi till en början endast rätt att ge kurser som inte gav examensbehörighet. De första fristående kurserna, som anordnades av Centrum, riktade sig därför främst till forskarnivå, och syftade till att vara

en tvärvetenskaplig introduktion till rådande feministisk teoribildning. Ett viktigt inslag var även att kunna bistå med uppsatshandledning inte minst på C-nivå för studenter vid olika institutioner. Det långsiktiga målet var dock att regelbundet kunna ge en kvinnovetenskaplig kurs på grundutbildningsnivå med målsättningen att möta den nya generation kvinnliga studenter som började komma till universitetet. Och det var inom grundutbildningen som min främsta roll i Centrums verksamhet kom att vara, både som lektor, kursansvarig och studierektor. Under en kort period var jag även föreståndare. Jag hade även forskningsanslag under vissa år och då med fokus på våld riktat mot kvinnor med olika former av funktionsnedsättning.²

Den första kursen, Kvinnligt och manligt i kultur och samhälle (10p³), gavs hösten 1988. Den var tvärvetenskaplig och syftade till att skapa förståelse för vad det betytt att vara "kvinna" respektive "man" under olika epoker med början i antiken, men även för hur relationerna mellan könen varit organiserade i historien och hur detta utgjort en viktig faktor historiskt sett. Kursen var likaså en introduktion till kvinnoforskningens metodiska och teoretiska utveckling. Efterfrågan på våra kurser var stor och ledde till att vi beviljades tillstånd både till att utveckla kursutbudet och att ge kurser på helfart. Följande läsår kunde vi därför utöka denna A-kurs till 20 poäng. Centrum hade nu år 1988 efter närmare sex år på Slottet flyttat till lokaler högst upp i det som tidigare var Stadsbiblioteket och som numera fungerade som Studentbibliotek (Östra Ågatan 19). Tillgängligheten till våra lokaler utgjorde ett visst problem, då vi måste anpassa verksamheten till bibliotekets öppettider. Bytet av lokaler innebar samtidigt början på en formalisering och institutionalisering av verksamheten inte minst genom fler arbetsrum och ett eget bibliotek. Kanske, menade somliga, på bekostnad av att på Slottet kunde forskare, lärare och studenter träffas under mer informella former.

Efter sex år var det dags att flytta på nytt på grund av genomgripande renovering av bibliotekets lokaler. Jag minns när Byggnadsavdelningen kom för att inspektera och diskutera den förestående ombyggnaden. Stilla påpekade jag att det nog skulle bli ett problem att bedriva vår verksamhet utan tak över huvudet. Man hade än en gång inte räknat med vår verksamhet. Det blev en ny nödlösning och den 1 juli 1993 kunde vi flytta in på bottenplanet St Johannesgatan 21. Det utlovade två-åriga provisoriet varade i sex år fram till 1999. Här fanns vare sig teknisk utrustning, nätanslutning för e-post eller internet— inköp som tärde på den redan magra ekonomin. Arbetsrummen var otympliga, men det fanns ett seminarierum, vilket innebar att vi kunde

² Jag vistades under en längre period vid Örebro universitet som föreståndare och kom där i kontakt med vad som då benämndes handikappforskning.

³ Motsvarar idag 15 hp.

fortsätta bjuda in forskare både nationella och internationella, liksom att anordna tvärvetenskapliga träffar av mer informell karaktär. Rummet var dock inte tillräckligt stort för A-kursernas studenter utan det var en ständig jakt på att finna lokaler. Inte heller fanns mindre utrymmen för studenterna att arbeta i grupp.

På vårterminen 1993 kunde kursutbudet utökas med den första grundkursen på B-nivå. Detta var ett viktigt led i processen att räknas som en självständig disciplin och kanske på sikt institution vid universitetet. Intresset växte kontinuerligt bland i synnerhet kvinnliga studenter och forskare att fördjupa sig i fältet kvinnoforskning och söktrycket ökade ständigt att läsa de två grundkurserna Feministiska studier A (på höstterminen) respektive Feministiska studier B (på vårterminen) som båda gavs på heltid. Teori och metod, sexualitet och arbete och offentligt liv ingick länge som givna moment på A-kurserna. Det senare momentet kom med tiden att bytas ut mot feministisk estetik, medan teoretisk och metodisk fördjupning samt en uppsats var stående moment på B-nivån. Över tid speglar enskilda moment såväl aktuella forskningsområden och forskningsfrågor som tillgången på kompetenta lärare inom vissa fält. Ett tydligt exempel på det senare är arbetslivsrelaterad forskning med ett könsperspektiv, där det initialt inte var svårt att finna kompetenta lärare. Centrum hade endast ett fåtal fasta tjänster. Merparten lärare på grundnivå rekryterades därför från andra institutioner, vilket också var nödvändigt för att kunna ge den bredd som utmärkte våra kurser.

Även enstaka kurser såsom Feminismens grundläggande texter och Jämställdhet på arbetsplatser (5p) var uppskattade. Intresset kan också förklaras av att ännu var det många gånger svårt för enskilda institutioner att själva kunna ge kurser inom sitt ämne. Det var ju också en medveten och framgångsrik tvärvetenskaplig strategi att arbeta både självständigt såsom ett ämne i sig (Centrum) och integrerat som ett perspektiv inom enskilda ämnen vid universitetet. Ett annat exempel är den uppdragsutbildningskurs, Samhällsplanering ur genusperspektiv (10p), som vi var involverade i genom ett samarbete med NUTEK (Institutet för bostadsforskning). Andra exempel på samarbeten var med Centrum för miljö- och utvecklingsstudier liksom med Folkuniversitetet, båda i Uppsala.

1990-talet – en omvälvande period

Centrum intog på 1990-talet fortsatt en nyckelposition för den tvärvetenskapliga feministiska forskningen. Seminarier, föreläsningar, diskussioner med, som ovan nämnts, flera framstående gästforskare. Olika internationella samarbeten och utbyten inleddes t.ex. med Svenska Institutet med fokus på länder

som Kina, Syrien och Turkiet. Tanken var att vid några av dessa samarbeten försöka utveckla någon form av kursutbyten, men detta kunde inte genomföras på grund av politiska problem i vissa av samarbetsländerna.

En viktig milstolpe var tio-årsjubileet, *Att inta det vetenskapliga rummet*, som ägde rum 16–17 mars 1992 (SOFIA 1992:1). Speciellt påverkades jag av professor Elizabeth Minnich från USA, som belyste och problematiserade begreppet kunskap – ett begrepp som enligt henne i alltför hög utsträckning var definierat av manliga forskare, vilka inte ansett det adekvat att ens beakta kvinnor inom akademien. Ett exempel hon lyfte fram var att grundformerna för olika ämnesbeteckningar såsom "historia", "litteratur", "medicin" gjorts liktydigt med att definieras som det centrala, det väsentliga. Alla tillägg eller prefix t.ex. kvinnohistoria, barnlitteratur sågs som specialiteter eller något tillfälligt marginellt underförstått mindre viktigt. Att förändra kunskap handlar därför inte om att komplettera eller lägga till utan att inkludera kvinnor och då innefattande betydelsen av klass, hudfärg, sexuell preferens med mera till erfarenheter och värderingar i kunskapsbegreppet. Vetenskapen måste sluta att betrakta världen med ett (manligt) öga utan öppna båda ögonen. Numera en självklar metafor men den är en illustration av läget vid denna tid, att lyfta fram kvinnors betydelse, kompetens, (livs)situationer sågs nämligen långt, långt ifrån som angeläget. Det återspeglas i det rådande forskningsfältet där beteckningarna för ämnesområdet varierade mycket beroende på valet av vetenskapligt perspektiv eller inriktning. Den gängse övergripande beteckningen var kvinnovetenskap alternerat med kvinnoforskning och inbegrep könsteoretiska perspektiv. Vi valde dock Feminism på våra kurser och i den engelska beteckningen av Centrum, Centre for Feminist Research (CFR). Vad som inrymdes i begreppet kvinna och kön hade en mångfacetterad och maktrelaterad innebörd, som vi ville markera, och innefattade alltifrån klass, ras, etnicitet, social status till sexuell preferens liksom det dåvarande begreppet handikapp idag funktionsnedsättning alternativt funktionshinder.

Min tolkning är att det inte mötte direkta hinder att ge kurser på grundutbildningsnivå, som ännu i huvudsak var begränsade till en A- och B-kurs på helfart per läsår och några enstaka kurser. Det fanns närmast en slags "faderlig" acceptans eller kanske snarare överseende med vår existens, men också att man från universitetets sida ville framhålla att man var öppen för nya inriktningar. Dock betyder inte detta att motståndet mot ämnet upphört. Snarare, vill jag påstå, vågade man vara mer öppen med sina synpunkter, som alltför sällan baserades på faktiska förhållanden. Det gällde därför att alltid vara väl förberedd med sakliga argument vid föreläsningar, sammanträden eller seminarier samt att vara klar över att aggressionerna, hoten eller förlöjligandet inte var riktade mot ens egen person. Men det var många gånger väldigt tufft. Det

var därför en frizon att få undervisa, då studenterna ännu till en klar majoritet läste av ett djupt intresse och engagemang. Främst var det kvinnliga studenter som sökte sig till våra kurser och många var, i synnerhet under de första åren, aktivister och väl insatta i feministiska frågor. Det ställde många gånger höga krav på nivån i undervisningen. Att vara radikal feminist var nästan en självklarhet bland studenterna och andra teoretiska perspektiv bemöttes inte sällan med kritiska argument, vilket inte alla gånger var helt lätt att hantera, då det var en självskriven del av undervisningen att visa på den rådande teoretiska bredden. Med tiden sökte sig även andra studenter till våra kurser, och de var kanske inte alla gånger riktigt så insatta i ämnet. De nya insikter som kvinnoforskningen gav kolliderade för somliga med deras invanda syn på de frågor som belystes i kurserna och kunde för dessa studenter upplevas som mycket omvälvande och även omskakande. Det var viktigt att även hantera detta som lärare. Vid ett par tillfällen ordnade jag därför att studenter, som kände behov av det, fick diskutera sina synpunkter under en erfaren ledare utanför Centrum.

Vad som hände under 90-talet var att fler och fler ämnen införlivade ett könsteoretiskt perspektiv utifrån det egna ämnets historia och profil i sin utbildning. Styrkan med denna utveckling var att fältet på så sätt fick en önskad spridning. Det innebar att intresset spred sig alltmer inom olika fakulteter och kvinnovetenskap blev en faktor att räkna med. I ett vidare perspektiv var en viss baksida med denna utveckling att bredden och djupet inom fältet ofta inte alltid beaktades i enskilda ämnen. Med det ökade intresset, vilket konkret medförde krav på exempelvis ökade resurser och en självklar plats inom universitetet, var att motståndet också eskalerade. Utvecklingen var samtidigt helt i linje med den integrerande strategi som gjort ämnet framgångsrik. Ett problem var dock, vilket både internationella och nationella erfarenheter tydligt visade, att den ämnesintegrerade könsteoretiska forskningen var starkt beroende av att det fanns enskilda lärare och forskare vid en institution som hade intresse för och tilläts undervisa eller hålla seminarier utifrån detta perspektiv. Detta var långt ifrån en självklarhet. Centrum fick därför, menar jag, en mer profilerad betydelse i att vara en enhet för aktuell teoribildning inom fältet. Samtidigt som alltför många ämnen blev mer självständiga i sina könsteoretiska inriktningar minskade gradvis rollen för Centrum av att vara samlande punkt. Ett uttryck för det var att de tidigare så välbesökta Tisdagsluncherna gradvis förlorade i betydelse.

Grundkurserna blev med sin tvärvetenskapliga inriktning än mer eftersökta och från och med 1998 kunde Centrum ge Feministiska studier C (20p) på helfart, dock endast var tredje termin. C-kursen utgjordes av tre moment. Det första innebar en ytterligare fördjupning i internationell feministisk teo-

ribildning medan det andra momentet gav en fördjupning i ett aktuellt feministiskt forskningsområde. Det tredje momentet innebar att studenten skrev en självständig vetenskaplig uppsats. Strävan var att kunna ge i alla fall A- och B-kurserna varje termin, då det kunde ställa till med problem för många studenter som inte kunde läsa de olika grundkurserna i en följd, speciellt inte om man läste A-kursen på vårterminen. Ett sätt att hantera denna situation var att vi under en tid på 90-talet samarbetade med Centrum för kvinnoforskning vid Stockholms universitet. En baksida med denna lösning var att vissa studenter i stället valde att förlägga påbyggnadskurserna dit, vilket innebar att vi tappade studenter. Ett annat mål var att kunna utveckla kurser på engelska, liksom att öka antalet fakultetsöverskridande kurser. Dessa var riktade antingen till vissa yrkesgrupper, speciellt lärare, eller till studenter och doktorander inom ämnen som saknade ett feministiskt perspektiv i sin utbildning.

Då Centrum nu kunde ge helfartkurser på samtliga nivåer i grundutbildningen var nästa steg att anhålla om huvudämnesstatus för kandidatexamen. En ansökan ingick till Historisk-filosofiska fakultetsnämnden i maj 1999 och detta kom även att beviljas. Efter mer än två decennier hade målet uppnåtts på grundutbildningsnivå och parallellt planerades för kurser på engelska såsom Masculinities (5p) och på masternivå. 2006 gavs magisterkursen i Genusvetenskap (40p).⁴

Kvinnovetenskap, könsteoretisk forskning, feminism, genus

De olika benämningarna på ämnet var under uppbyggnadsfasen ett mindre problem. Centrum valde som jag påpekat att beteckna sina kurser, och den engelska versionen av verksamheten, utifrån termen feminism. Det var ett mycket medvetet val för att markera det internationella sambandet, vikten av ett tvärvetenskapligt förhållningssätt liksom att även öppna för en bredare teoretisk ram. Bakgrunden var de diskussioner kring begreppen kön och genus som började slå igenom. Till Centrum inbjöds tongivande internationella forskare som argumenterade både för och emot den dikotomi där begreppet kön kom att starkt begränsas till det biologiska könet som en given kategori medan genus fick stå för ett mer flytande begrepp baserat på idén om social konstruktion. Diskussionerna var stundom mycket hetsiga men genus som analytiskt och teoretiskt begrepp och genusvetenskap som kunskapsområde vann alltmer terräng. Här fick jag, som ivrade för att behålla feminism som

⁴ För en mer detaljerad framställning av Centrums kurser och deras innehåll, samt hur utbildningen var utformad vill jag hänvisa till *Självvärdering. Centrum för genusvetenskap från år 2006*.

ämnesbeteckning, vika mig för majoriteten. Det positiva var att verksamheten tilläts fortsätta. En aspekt som sällan lyftes fram i ljuset var att från centralt politiskt håll var man nämligen kritisk till att fältet dominerades av kvinnliga forskare och studenter. En ändring till genus och genusvetenskap skulle göra att även män blev intresserade av ämnesområdet. Att kvinnliga studenter inte tvekat att läsa manligt dominerade ämnen eller kurser ansågs irrelevant.

Självfallet kom begreppsparet kön/genus att behandlas och diskuteras inte minst på de olika teoretiska momenten inom grundutbildningen. Tidigt introducerade också begreppet queer i undervisningen. Belysningen av att definiera sig som lesbisk och homosexuell sett som såväl teori och praktik som i ett historiskt perspektiv ingick inte minst på de moment som rörde sexualitet, där jag själv främst undervisade. Också frågor kring mäns våld mot kvinnor, som utgjorde ett viktigt forskningsfält vid Centrum, liksom prostitution och pornografi, diskuterades. Ett minnesvärt seminarium, som jag höll på A-kursen, ägde rum i de nya lokalerna, som Centrum år 1999 flyttat till på Drottninggatan 4 (beläget ovanför en känd herrekipering). Vi delade dessa med teoretisk filosofi. I seminarierummet visades och diskuterades en film med pornografisk antydning. På andra sidan glasväggen vandrade kända manliga filosofiprofiler av ansevärd ålder. Jag funderade på vad deras reaktioner skulle bli ifall de höjt sina nedåtblickande huvuden och sett in i rummet. Frågor kring pornografi, våld och våldtäkt berörde studenterna. Somliga hade egna erfarenheter som de ibland öppet delade med sig av. Det krävde både taktkänsla och kompetens som lärare. Då var det få som ifrågasatte att dessa temata belystes från ett radikalfeministiskt perspektiv. Detta kom dock att ändras under min tid som lärare. Nu gällde inte sällan det motsatta, ett avvisande av ett radikalfeministiskt perspektiv, som märkligt nog kom att definieras som konservativt då man var kritisk till exempelvis pornografi och prostitution som fenomen (den radikalfeministiska kritiken innefattade aldrig de berörda utövande kvinnorna), och i stället förordade studenter och forskare en sexualliberal hållning, som innebar en acceptans av exempelvis prostitution ofta med motiveringen att en kvinna har bestämmanderätt över sin egen kropp. Återigen gällde att som lärare hantera olika sidors argument, vilket givetvis var teoretiskt berikande.

Flytten till Drottninggatan innebar även en omorganisation (år 2003) av Centrum och ett namnbyte till Centrum för genusvetenskap. Inte heller här hade vi egna lokaler för större undervisningsgrupper – ett problem vi förvisso delade med andra ämnen men dessa hade oftare lokaler i anslutning till det hus där de var förlagda. Själv var jag under större delen av åren här vid ett annat universitet, där jag fick inspiration att ta med till Centrums kurser, när jag återvände. Nästa steg i etableringsprocessen var när Centrum 2006 kom till Engelska Parken, vilket kan ses som att nu, efter nästan trettio år, var målet

helt uppnått, nämligen att bli en etablerad och formaliserad enhet inom universitetet. Äntligen löstes även lokalfrågan. Att jag låtit denna bilda en röd tråd i denna text är för att den på ett symbolisk och även praktiskt plan visat hur man inom universitetet förhållit sig till vårt fält – en villkorad acceptans i marginalen.

Jag är glad att ha varit delaktig och även haft påverkan i denna utveckling, som varit långt ifrån fri från tumult och konflikter. Det har för egen del inneburit stimulerande möten med framstående kvinnliga forskare, resor till en rad länder både inom och utom Europa. Kontakten med studenterna har många gånger varit mycket givande. Att se på världen med två öppna ögon var för mig redan som doktorand en självklarhet. Feminismen gav mig samtidigt insikter och kunskaper om varför och hur detta var viktigt i kampen för att utmana och ändra rådande maktrelationer.

Om GenNa, djurande och felin femininitet

Tora Holmberg

Min berättelse om Centrum för genusvetenskap kan närmast beskrivas som en kärlekshistoria. Jag inser dock genast när jag skriver det att beskrivningen i sig saknar både genus- och maktperspektiv. Att jag riskerar att romantisera – varje social relation har sina gnissel, assymetrier, uppslitande händelser. Men jag ignorerar den kritiska rösten och ägnar de här sidorna åt hyllning och reflektion, som sig bör i en festskrift som denna.

När jag kom till Centrum för genusvetenskap som forskare 2005 var det redan en häftig miljö. Den andades inkludering och nyfikenhet, en önskan att göra något nytt, något pionjäraktigt. Margaretha Fahlgren som var föreståndare från dag ett, förmedlade ett slags ”kom hit, vi kan göra stordåd”-anda. Här fanns en mylla för att odla mina forskningsintressen om natur/kulturdistinktionen. Den som under alla tider gjort kvinnan till en icke-kultiverad varelse, och förpassat henne till en underordnad sfär. Och som feministiska tänkare ironiskt nog också sägs fallit in i då man skapade en distinktion mellan kön och genus. Men vad gör vi då med denna viktiga forskning, den som pekar ut distinktionernas problem och konsekvenser? Kan vi förlora något på vägen, om vi som forskare kastar ut kön/genusdistinktionen? Vad är så att säga nästa steg?

Frågan komplicerades genom att det i centrums instruktion stod inskrivet att dess forskning och utbildning skulle omfatta både biologiskt kön och genus. Formuleringen skapade debatt i hela genusforsknings-Sverige. Debatten drevs från två olika perspektiv. Det ena hävdade att själva poängen med genusbegreppet var och är att skilja ut och problematisera de omotiverade och förtryckande föreställningar och sociala effekter – genus – som tillskrivs biologiskt kön. Skulle man nu ytterligare essentialisera sociala könsskillnader? Det andra ifrågasatte det vettiga med att man i en tid där hela denna konstruktion förkastats, skapa en genusvetenskaplig miljö där själva distinktionen är stipulerad!? Centrum för genusvetenskap som ju faktiskt inte själv valt formuleringen i instruktionen, behövde ändå positionera sig i debatten. Vad

som gjordes för att komma vidare var förutom att utmana själva gränserna, att kreativt utforska nya möjligheter. Varför inte skruva på instruktionen och låta den provocera fram ny forskning som vågade utmana det som då kunde uppfattas som beröringsskräck för allt som kunde uppfattas som essentialism?

På och runt Centrum för genusvetenskap fanns forskare från så många ämnen. Den mångvetenskapliga potentialen var helt klart unik i Sverige. Organisatoriska, epistemologiska, disciplinära eller teoretiska skillnader skulle inte stå i vägen för verksamheten. Tvärtom skulle den utvecklas. Så när Vetenskapsrådet 2006 utlyste medel för så kallade Centres of Gender Excellence så nappade vi, under ledning av Margaretha, direkt. *Gender and nature* skulle det handla om, och *GenNa: Nature/Culture Boundaries and Transgressive Encounters* skulle det heta!

Och pengarna kom. 25 miljoner kronor under fem år, inklusive medfinansiering från rektor. Nu skulle här skapas en mötesplats, ett excellenscentrum, en världsledande miljö. Men hur?

Jag fick uppdraget att vara projektledaren Margarethas högra hand, en så kallad akademisk koordinator. Uppdraget innebar enligt verksamhetsplanen att arbeta "självständigt med att leda verkställandet av programmet". Inte plättlätt för en relativt nybakad doktor i sociologi. Tillsammans med styrgruppen och kollegiet kom vi fram till att börja gräva där vi stod, att bygga på de starka forskargrupper som fanns och där det också syntes en stor potential till utveckling. Ett antal temagrupper formerades, var och en under ledning av en eller ett par forskare. Temagrupperna formulerade sitt respektive arbete, planer, ramar och mål och kommunicerade dessa med styrgruppen. De första grupperna handlade om fysik (Staffan Bergwik), didaktik (Anita Hussenius) och djur (jag själv). Därefter tillkom straxt en grupp om kroppen (Lisa Käll).

Utvecklingen har hela tiden varit dynamisk och följt nya forskares intressen. Det har lett till en progression i programmet, och till det som finns idag. Idag är det andra temagrupper som lever, frodas, förflyttar och utmanar – om familj och släktskap, queer, genus och kultur, teknik och vardag, utbildning och forskning, och fortfarande – 20 år senare – människa/djur.

2003 var det inte givet att djurstudier kunde rymmas under det svenska genusvetenskapssparaplyet. I den internationella miljön används ofta *feminist studies* för att benämna det forskningsfält som rör sociala relationer som har med genus att göra. Benämningen feministiska studier innefattar kanske tydligare än genusvetenskap att det rör dig om studier av maktordningar. Alla möjliga olika maktordningar – var för sig eller tillsammans, som ras/etnicitet, ålder, funktionalitet, sexualitet. Och varför inte: art. Lynda Birke, Mette Bryld och Nina Lykke (2004) har utvecklat idén om genusperformativitet till att med begreppet "*animaling*" – att djura – innefatta artrelationer. Djur/männi-

ska görs, liksom människor och andra djur genom till exempel genus, klass och sexualitet kan djuras på olika sätt. Den relationella och nära sammankopplingen mellan arter görs i skärningspunkten mellan olika kategorier och ordningar. När jag och mina kollegor klickade igång en forskargrupp med fokus på djur/människor – *Humanimal Group* – byggde vi vidare på det resonemanget. Det var många inom den svenska genusforskningen som höjde på ögonbrynen. Men det skapade också mycket intresse.

Djur och genus

Det finns som sagt överlappande interagerande maktordningar gällande kön och art (och andra med för den delen). För att illustrera hur tänker jag ta hjälp av den kulturella figuren "*crazy cat lady*", hädanefter benämnd "kattkvinna".¹ Det är ett bra exempel på hur art, genus, ålder, sexualitet och klass möts, och synliggörs. Kattkvinnan utmålas i populärkulturen som excentrisk. Kärleken till djuren gör henne annorlunda och denna kärlek verkar behöva en förklaring. Varför älskar hon djur och inte till exempel en man? Eller barn? Kan det vara tidiga erfarenheter av utsatthet, att hon är ofrivilligt barnlös, eller fjantigt sentimental? Hon antar bilden av ett oälskat offer för ensamhet. Eller som uttryck för en allmänt problematisk kvinnlighet. De som har alltför många sällskapsdjur, samlarna, utmålas sällan som djurplågåre eller föröware. Snarare framställs de som irrationella eller psykiskt sjuka – som *crazy*. Men ibland är det andra betydelser som kommer fram. Kattkvinnan kan vara en kraftfull kvinna som går mot strömmen, eller en självständig som vägrar inordna sig i det patriarkala mönstret. Som motsätter sig giftermål och moderskap. Dessa mångfacetterade bilder av kvinnor som lever sina liv, ofta lite på marginalen, omgivna av sina katter säger något allmängiltigt om normer för kön. Men bilderna säger också något om hur vi ser på katter. Beroende av hur kattkvinnorna framställs, tilldelas katterna olika roller och om normer för djur/människa relationer generellt.

För att förstå hur, behövs en liten utredning av människors relation med husdjur. I grunden för det moderna tänkandet ligger återigen den omtalade och utmanade natur/kultur-distinktionen, där människan placeras i kulturen och djuren i naturen. Det är dock inte fullt så enkelt. Djuren kan ibland som i fallet med husdjur placeras närmare kulturfacket. På liknande sätt kan människor ibland framställas som (o)djur och därmed hamna i naturkategorin. Så länge vi speglar oss i djuren kommer vissa grupper av människor att göras till djur. De kan omtalas i termer av ohyra och behandlas som sådan. Det finns

¹ Nedanstående om kattkvinnor är till stora delar hämtade ur Holmberg (2014) och Holmberg (2015).

med andra ord ett slags natur-kultur-trafik. Särskilt husdjuren synliggör denna trafik. Ibland omhuldas de som familjemedlemmar. Samtidigt upprätthålls gränserna för det djuriska, till exempel vid avlivning. Vissa gränser behöver vi liksom upprätthålla, och nya rumsliga och kulturella gränser skapas kontinuerligt. David Redmalm (2020) synliggör hur husdjuren kan ses som anomalier som inte alltid passar in i våra kulturella sorteringsystem. Anomalier är spännande. De har en magisk potential, de ses som hotfulla men samtidigt lockande och kan väcka begär. Det finns så att säga en öppenhet i kategorierna, en gränsgenomsläpplighet. Husdjuren är på ett sätt gränsvarelser. De kan på samma gång befästa, utmana och omkullkasta kulturella kategorier. Och de ingår som sagt i intrikata maktrelationer. För även om husdjur har många fördelar av att vistas i människans närhet – vilket har visat sig av historien – så blir de också ständigt utnyttjade och missbrukade.

Donna Harway (2008) talar om "förbundna arter" för att tala om arter vilka lever nära varandra och är varandras förutsättningar. Begreppet handlar inte om några särskilda artrelationer, även om hon använder hund/människa som exempel. De har samevolverat, och fortsätter att leva med/av varandra. Detsamma kan sägas om katter. Den historiska och sociala relationen står i ett slags ömsesidigt beroende. Men inga beroenderelationer är jämlika. Begreppet förbundna arter gör att vi kan förstå och förklara maktordningar, som den om människans överhöghet. Människor är ju också djur! Jag ser "förbundna arter" som både en analytisk och empirisk figur, som nyfiket utforskar gränserna mellan natur/kultur, djur/människa, och visar på godtyckligheten i gränsdragningarna, gränsernas genomsläpplighet och inte minst, dess konsekvenser.

Historiskt finns en stark koppling mellan kärleken till djuren och femininitet, mellan kampen för djurs välfärd och rättigheter och kvinnokampen. Båda förenas i en kamp för de maktlösa, de värnlösa. Inom så kallad feministisk djuretik ses omsorg och kärlek som grundläggande värden som bör användas för att uppvärdera djuren i samhället. Men inom den traditionella djuretiken och -filosofin menar man tvärtom att känslor kan grumla den rationella, logiska vetenskapen. Frågan som inställer sig i relation till berättelserna om kattkvinnorna är: Är det med nödvändighet sentimentalt att tala om och visa känslor? Och vad är egentligen "felet" med sentimentalitet? I omvärldens ögon går omsorgen om katterna till överdrift, den kan till och med bli lite löjlig. Men nog går det att betrakta förbundenheten med djuren som en etisk ståndpunkt, en omsorg om de behövande. Kärleken är dock sällan ren, och behöver inte vara god. Som jag skrev i inledningen har feministisk teori lärt oss att kärleksrelationer alltid ingår i maktrelationer. Man kan säga att det alltid finns ett visst mått av själviskhet och kanske till och med elakhet i kärleken.

Kattens plats

Katter är både populära och utsatta i det svenska samhället. Cirka var femte hushåll har minst en, vilket i reella tal innebär runt 1,4 miljoner katter. Men många far illa eller blir övergivna. Varje kommun har sin kattförening och katthem, som tar hand om och omplacerar hemlösa och förvildade katter. I vissa sammanhang ses katterna som ohyra, till exempel förvildade katter som inte kan relateras till ett hem och en ägare. Det är svårt med statistiken när det gäller katters välfärd. Länsstyrelserna som övervakar att Djurskyddslagen följs, gör inte statistiskt skillnad mellan arter när det gäller anmälningar. Osäkra källor talar om 100 000 hemlösa katter i Sverige. Klart är att katten överlag är mycket mer utsatt än till exempel hunden, och att kattkolonier framförallt i städerna är ett växande problem. Parallellt ser vi också en uppvärdering av katter. Sedan 2023 ska alla katter registreras hos Jordbruksverket. Och tillväxten av kattpensionat, kattutställningar, kattmatsindustri och kattförsäkringar talar sitt tydliga språk: vi bryr oss också mer om våra kissar idag. Frågan som inställer sig är vad som menas med detta, och var gränserna dras kulturellt för den felina närvaron i människors liv.

Populärkulturellt finns mycket att säga om kattens plats. I Gösta Knutssons älskade berättelser om Pelle Svanslös från 1950-talets Uppsala, hittar vi några olika karaktärer: Måns, den hemlöse, urbana strykarkatten, Murre, lantiskatten från Skogstibble, den tuffa kattflickan Maja Gräddnos och så huskatten Pelle, tam, svans- och (i alla fall lite) menlös. Pelles genus är åtminstone till en början också oklart. (Det har argumenterats för att dessa karaktärer i själva verket var personer ur Knutssons umgänge, men det hör inte hit.) På liknande sätt som i Knutssons persongalleri, ramas verkliga katter in på olika sätt i samhället. Utmärkande är att de "kategoriseras" och förstås på olika sätt utifrån dels deras relation till människan (hemlös, förvildad, domesticerad) och dels den plats de rör sig i (huskatt, innekatt, bondkatt, stadskatt) (Holmberg, 2015).

Kattens plats är så att säga relaterad till hemmet. Men så har det inte alltid varit. Troligen har den skandinaviska katten varit domesticerad i cirka 1500 år. Trots detta vet vi inte så mycket om dess bakgrund. Gunnar Broberg (2004), skriver att den tassar fram på så lätta steg, att den sällan lämnar några avtryck i den av människor skrivna historien. "Djuren har gjort en stor del av jobbet, de har burit våra bördor, men människan har skördat vinsten. Segraren har skrivit historien och glömt att tacka för hjälpen." (Broberg, 2004: 21) Men vi vet att katterna i det förmoderna samhället levde i ladugårdar och på fartyg, och främst hölls för sina enastående förmågor att fånga möss och råttor. Först på 1800- och 1900-talet flyttade katten symboliskt och faktiskt in i hemmen,

de gick från utedjur till husdjur. Och även om många katter faktiskt i dag till och med är innekatte och spenderar huvuddelen av sina liv inomhus, lever många av dem stora delar av tiden utanför vår kontroll och vetskap. Strövan- des genom grannskapet skapar de sina egna felina livsrum och relationer med många andra människor än sina egna.

Katten är också omgärdad av en frodig symbolik. Hon är otrogen, svekfull, sensuell, lättsinnig men också förtrollande och förknippad med magi och mörka krafter. Katten är också en katta, och tidigt etablerades kopplingen mellan kvinna, katt och lättja. Liksom kvinnan setts som en ofullkomlig man, kan katten ses som en ofullkomlig hund. Men också "goda" värden hos såväl katten som kvinnan har betonats. Båda förknippas med hemmet. Renliga vaktar de över huset och väntar till dess husbonden anländer. Katten framställs dessutom ofta som den idealiska modern, som osjälviskt tar hand om sina ungar. Broberg berättar i sin bok om några historiskt kända svenska kattkvinnor. Elisabeth Margareta Hjerta som dog 1811, "var vida bekant för sin utomordentliga kärlek till katter, varav hon höll ett helt menageri" (2004: 91). Kattfrun på Åsberg är en annan. Andra mer samtida kända kattkvinnor är kattmamman Inger från Farsta och Aina från tv-serien "Hundra höjdare". Gemensamt för dem alla är att de beskrivits som konstiga, avvikande men också varma och härliga, på en gång otämjbar, fascinerande och mystisk i sin ensamhet. Kattkvinnan har kanske blivit uppvärderad i det senmoderna? Kattkvinnan som figur illustrerar spänningen mellan det goda och avvikande, det legitima och illegitima, och säger något viktigt om ett mer generellt kulturellt sammanhang.

Den subversiva felina femininiteten

I representationer av kattkvinnan som samlare, ses det stora antalet katter som uttryck för en brist på kontroll. Detta går i linje med en hopplöst inrotad förståelse av femininitet som brist, svaghet, negation (Hirdman, 2001). Jag är trots detta benägen att tolka kattkvinnan som en figur som utmanar, en *felin femininitet*, en som inte gör sig tillgänglig primärt för andra människor. Istället prioriterar hon ofta katten, gärna i flertal. Hon är självständig och uttrycker att hon inte bryr sig, och hennes excesser är inte mainstream-materiella. Istället är det ofta en alternativ estetik som dominerar hennes hem, och man kan till och med se detta som uttryck för ett slags anti-kapitalistisk kritik. Men även andra egenheter utmärker ibland kattkvinnorna, som att prata med djuren på särskilda språk eller att klä sig på säregna sätt. I likhet med andra utmanande identiteter eller figurer kan kattkvinnan vara en nyckel för att analysera femininiteten som sådan. Ulrika Dahl m.fl. (2018) ringar in att genus som dimension är väl utforskat, medan femininiteters olika uttryck är långt ifrån

ett teoretiskt uttömt problem. Ras, klass och ålder är alla dimensioner och maktordningar som samspekar. Den felina feminiteten som en konstruktion i skärningspunkten mellan genus och art, såväl som mellan andra maktordningar, bidrar till att ytterligare problematisera normativ kvinnlighet.

Ur ett queerfeministiskt intersektionellt perspektiv, kan man också ifrågasätta heteronormativa antaganden om kvinnors reproduktiva omsorgsarbete. Icke-normativa relationer till djuren kan ses och användas som en feministisk kritik. Samtidigt får vi inte glömma katternas roll. Omsorgen bör tas emot, den ideala huskatten ses trots sin självständighet också som beroende. En katt som inte alls vill ha vår närhet – som en förvildad katt – tappar sin husdjuriskhet. Men även den mänskliggjorda, mammade katten bryter med idealbilden av husdjuret. Exempelen visar med tydlighet såväl husdjurskategorins som människans ömsesidiga förhållande – deras gränser kan förflyttas och omförhandlas.

Jag vill påminna om resonemanget ovan om förbundna arter.

Arter ångar av ras och kön; och var och när arter möts, måste detta arvegods förenas och hårdare band mellan förbundna arter måste angripas, både inom och mellan skillnader. Att lossa liknelsers grepp leder till sammanfallandet av alla människans andra in i varandra, förbundna arter måste istället lära sig att leva intersektionellt.²

Kattkvinnan är sammansatt. Hon är både en utmanare av vissa dominerande normer och en som bekräftar och stärker andra. Natur och kultur, människa och djur, möts, krockar och väjer i en komplex trafik. Så samtidigt som kattkvinnan utmanar heteronormativa feminitetsideal och västerländska normer för hur vi ska leva med husdjur, så bekräftar hon andra normer för människa/djurrelationer, främst diskursen om människans överhöghet. Detta till trots; det finns i skärningspunkten mellan art och andra sociala ordningar en potential för subversivitet genom utvidgning av socialiteten och av möjliga feminiteter. Kattkvinnan är här, och hon jamar!

Min analys av kattkvinnan och felin feminitet för mig såtillbaka till GenNa och djurgruppen. Jag brukar kalla mig kunskaps- och kultursociolog. Mitt objekt var och är vardagskunskap, meningsskapande och praktiker. Jag har dragit mig till områden rörande människa/djurrelationer, kroppslighet, rumslighet, intimitet, vetenskap och teknik i samhället. Alla dessa områden är mång- och tvärvetenskapliga. Kanske är det den anda av nyfikenhet kring andra ämnen, andra perspektiv inom GenNa som format mig som forskare. Som givit

² I original "Species reeks of race and sex; and where and when species meet, that heritage must be united and better knots of companion species attempted within and across differences. Loosening the grip of analogies that issue in the collapse of all man's others into one another, companion species must instead learn to live interseccionally." Haraway 2008: 18.

avtryck långt efter det att jag lämnade Centrum för genusvetenskap 2009. Nätverken, idéerna, nyfikenheten, men också utmaningarna och svårigheterna med tvära samarbeten. Tack för det.

Referenser

- Birke, L., Bryld, M., Lykke, N. (2004) Animal performances. *Feminist Theory*, 5(2): 167–183.
- Broberg, G. (2004) *Kattens historia. Sverige speglat i djurets öga*. Bokförlaget Atlantis.
- Dahl, U. et.al. (2018) Femininity revisited: A roundtable. *The European Journal of Women's Studies*, 25, 3: 384–393.
- Haraway, D.J. (2008) *When species meet*. University Of Minnesota Press: Minneapolis.
- Hirdman, Y. (2001) *Genus. Om det stabilas föränderliga former*. Liber: Malmö.
- Holmberg, Tora (2014) Kattkvinnor, i Gjerløff, A-K, Thorslund, C. (red.) *Dyrisk og dyrebar – kaeledyr i samfundsvidenskabeligt lys*. Nytt fra samfundsvidenskaben: Fredrikshavn: 129–151.
- Holmberg, Tora (2015) *Urban Animals. Crowding in ZooCities*. Routledge: London.
- Redmalm, D. (2020) *International journal of sociology and social policy*, 41, 3–4: 440–454

Att ställa genusvetenskapens frågor med hjälp av litteraturens mammor

Jenny Björklund

Vad är genusvetenskap? Det är en fråga som stötts och blötts i olika fora under de många år jag varit verksam vid Centrum för genusvetenskap. Den diskuteras i lärarlaget i samband med att vi utvecklar vår grundutbildning, och vid 60%- och 90%-seminarierna får doktoranderna nästan alltid frågan om vad som gör deras arbeten till avhandlingar i just genusvetenskap. Genusvetenskap är en tvärvetenskaplig disciplin, och genusforskning bedrivs även inom andra discipliner, vilket gör att gränserna mot andra ämnen ibland kan upplevas som luddiga. Finns det då en gemensam kärna – något som gör genusvetenskap till genusvetenskap? I den här texten ska jag närma mig den frågan med hjälp av min egen forskning om mammor som lämnar sina familjer i svensk 2000-talslitteratur (Björklund 2021).

Genusvetenskapen ger kunskap om hur genus och andra maktdimensioner, till exempel klass, ras och sexualitet, är socialt och kulturellt konstruerade och hur de kan upplevas och förstås både lokalt och globalt. Den ger också verktyg för att analysera och utmana rådande maktförhållanden. Sist men inte minst behöver genusvetenskapen ha ett intersektionellt perspektiv, det vill säga kunna analysera hur olika maktdimensioner samverkar, för att vi ska kunna utforska och förstå en alltmer komplex och globaliserad värld. Utifrån den här definitionen kan kärnan i genusvetenskapen alltså sägas vara maktanalys/maktkritik och intersektionalitet.

I min forskning om mammor som lämnar sina familjer använder jag mig av queerteori för att ställa genusvetenskapliga frågor. Queerteorin är en av de teoribildningar som samlas under paraplybegreppet genusvetenskap. Den har framför allt haft som fokus att analysera hur heteronormativitet konstrueras, det vill säga hur heterosexualiteten görs till norm för hur alla ska leva, men också om att analysera hur heteronormativitet utmanas och undermineras på olika sätt. Queerteorin är normkritisk: den har ett kritiskt förhållningssätt till hur normer skapas och framför allt till att de kommer att exkludera individer och grupper som avviker från normerna (se till exempel Ambjörnsson 2016).

Normer hänger på så viss samman med makt – för att undvika marginalisering formar människor sina beteenden och sätt att leva i enlighet med normen (Foucault [1976] 2002). Ofta är den normkritiska potentialen i queerteorin knuten till kön och sexualitet, särskilt till queera liv och erfarenheter. Men jag är intresserad av hur queerteorin kan ha en bredare tillämpning: hur den kan användas för att ställa kritiska frågor som inte enbart har med kön och sexualitet att göra.

Mitt forskningsprojekt om mammorna som lämnar sina familjer började med en fråga: vad betyder det att så många mammor lämnar sina familjer i svensk 2000-talslitteratur? Under projektets gång hittade jag inte mindre än 25 mammor i 22 romaner. Samtliga är skrivna av kvinnliga författare – jag har inte hittat några mammor som lämnar sina familjer i romaner skrivna av män. Mammorna återfinns i såväl kritikerhyllade romaner som i populärlitteratur, vilket visar att det här är ett tema som engagerar på bred front. De är inte sällan huvudpersoner, och berättarperspektivet gör det lättare för läsaren att identifiera sig med dem och förstå deras motiv till att lämna sina familjer. De flesta mammor lever i heterosexuella kärnfamiljer och har småbarn, men en del är ensamstående och/eller har tonårsbarn. Några återvänder till sina familjer efter att ha tillbringat en tid borta, medan andra lämnar för gott.

Som genusvetare är jag intresserad av hur genus och andra maktdimensioner konstrueras i mitt material, men också hur dessa konstruktioner förhåller sig till rådande maktförhållanden och normer. Eftersom romanerna handlar om moderskap och familj läser jag dem i dialog med svenska diskurser om familj, moderskap och jämställdhet. Den svenska välfärdsstaten har ända sedan 1930-talet genomfört olika åtgärder för att underlätta för familjer med barn, till exempel generös föräldraledighet, barnbidrag och statligt subventionerad barnomsorg. Familjepolitiken är sammanlänkad med den svenska jämställdhetspolitiken och syftar till möjligheten att kombinera yrkesarbete och familj. Familje- och jämställdhetspolitiken har förstas underlättat för barnfamiljer men den har också lett till familjecentrerade normer och föreställningar om hur en familj ska se ut: eftersom det finns ett ideal om att både mammor och pappor ska yrkesarbeta och samtidigt dela på föräldransvaret blir den jämställda heterosexuella kärnfamiljen norm. Det har också lett till pronatalistisk press: förväntningar om att alla ska och vill ha barn. Dessutom visar forskningen att det finns ett ideal om involverat föräldraskap, ett barncentrerat ideal som föreskriver att föräldrarna ska vara ständigt närvarande i sina barns liv, men eftersom involverat föräldraskap är könat påverkar det kvinnor mer än män (Eldén och Anving 2016; Forsberg 2009).

Hur förhåller sig romanerna till dessa diskurser? I tre av romanerna – Emma Hambergs *Brunstkalendern* (2007), Carin Hjulströms *Irene Panik* (2014) och

Maria Svelands *Bitterfittan* (2007) – lämnar mammorna sina familjer på grund av bristande jämställdhet, och som resultat skolas föräldrarna in i det svenska jämställdhetsidealet. När mammorna har lämnat familjen tvingas papporna lära sig att vara närvarande pappor och axla hushållsarbetet. Samtidigt inser mammorna att de vill ha karriärer medan de är borta och grubblar över livet. På så vis anpassar sig romanerna till och reproducerar svenska normer och ideal kring familj: de här romanerna slutar lyckligt med att mamman kommer tillbaka till en ny jämställd familj där båda föräldrarna yrkesarbetar och delar på ansvaret för barnen.

Men i majoriteten av romanerna lämnar mammorna för att de inte vill vara mammor eller för att de vantrivs i kärnfamiljen. För att förstå de romanerna vänder jag mig till queerteorin. Som tidigare nämnts används queerteorin i allmänhet för att analysera hur heteronormativitet konstrueras och undermineras, och queera läsningar av skönlitteratur fokuserar på att göra detta i litterära texter. Ofta är den normbrytande potentialen också här knuten till queera liv och erfarenheter, men jag använder queerteori för att analysera skildringar av i huvudsak heterosexuella kärnfamiljer. Forskare som Ulrika Dahl (2014) och Rikke Andreassen (2019) har diskuterat hur icke-heterosexuella familjer inte nödvändigtvis utmanar kärnfamiljsnormen, tvåsamhetsnormen och pronatalism. Dessa familjer, åtminstone om de är vit medelklass, har istället assimilerats in i heteronormativa strukturer, särskilt i Skandinavien. Om queert släktskap har slutat vara queert (Dahl 2014, 161) kanske vi måste hitta queerhet i andra sammanhang? Jag använder queerteorier som handlar om hur misslyckande, glädjedödande och negativitet kan fungera som motstånd mot rådande maktstrukturer. Motståndet i de här teorierna riktar in sig på att ifrågasätta premisserna för det samhället ser som att vara lyckad eller lycklig, till exempel att ha mer pengar än genomsnittet och ha skapat sig en egen kärnfamilj. Med hjälp av dessa teorier visar jag hur mammor som lämnar sina familjer kan ses som queert motstånd.

En roman som gör motstånd mot ideal om involverat föräldraskap är Sara Kadefors *Borta bäst* (2009). Här lämnar mamman Sylvia sin tonårsdotter och man, efter att hon har försnillat dotterns arv. Hon har lagt alla pengar på lyxkonsumtion, och när det kommer fram blir det skilsmässa och hon flyttar in i en bil utanför Ikea. På ytan försöker mamman försonas med dottern, men hon anstränger sig inte riktigt: "Ibland ringer jag på hennes mobil, mest för sakens skull" (Kadefors 2009, 266). När hon hälsar på dottern som tillfälligt flyttat hem till en kompis vill hon egentligen bara gå därifrån och tänker: "Men en bra mamma lämnar inte lägenheten förrän hon har gjort allt som står i hennes makt för att få med sig sitt barn hem." (Kadefors 2009, 278) I det här citatet är det tydligt att Sylvia vet hur en bra mamma ska vara, men trots det lämnar

hon lägenheten utan att anstränga sig till max för få med sig dottern hem. Hon tänker till och med att det är en lättnad att slippa ta med dottern hem.

Jag läser Sylvias misslyckande med att vara en bra mamma som ett motstånd mot ideal om det goda moderskapet/det involverade föräldraskapet, och jag använder Jack Halberstams teorier om queert misslyckande i *The Queer Art of Failure* (2011) för att få fatt i motståndet. Halberstam ser misslyckande som ett motstånd mot samtida neoliberala och kapitalistiska diskurser som knyter framgång till individens hårda arbete, vilket innebär att också misslyckande läggs på individen snarare än ses som strukturella orättvisor. Hyllandet av familjen i samtida diskurser blir ett sätt att lägga omsorgsansvar på individer i en neoliberal tid då stater alltmer abdikerat från det ansvaret. Halberstam menar att olika typer av misslyckande kan vara ett sätt att vägra ställa upp på den här neoliberal tolkningen av verkligheten och öppna upp för andra sätt att leva som baserar sig på kreativitet och samarbete. Genom att misslyckas med att vara en bra mamma underminerar Sylvia normen om det involverade föräldraskapet som föreskriver hur mammor ska vara: hon utmanar idén om att mammor alltid är intresserade av sina barn och vill tillbringa så mycket tid som möjligt med dem. Dessutom misslyckas hon med att leva i en kärnfamilj, och romanen antyder faktiskt också att det kan vara bättre att familj är ett något mer flytande och dynamiskt begrepp: Sylvia gör familj med flera olika karaktärer under romanens gång, och genom att lära sig saker av olika personer växer hon och blir en lyckligare människa än hon var i början av romanen.

En roman som ifrågasätter kärnfamiljen som vägen till lycka och framgång är Sara Stridsbergs *Happy Sally* (2004). Där har föräldrarna olika vattenrelaterade drömmar. Pappan vill segla över Atlanten tillsammans med familjen, medan mamman Ellen ägnar sig åt simning och tränar för att simma över Engelska kanalen. Föräldrarna har ett avtal knutet till om Ellen ska lyckas simma över Engelska kanalen eller inte: "Om [hon] klarar det: obegränsad simtid, en vindslägenhet på Paradisgatan, swimmingpool i trädgården. Om [hon] förlo- rar: Atlantresan, obegränsad lektid med [barnen]" (Stridsberg 2004, 22). I det här citatet är det tydligt att det Ellen vill ha – det hon vinner om hon klarar kanalsimningen – är egentid, för att simma, men också tid utan familjen: en egen lägenhet i huset där de bor. Namnet på gatan, Paradisgatan, säger också något om samhällets syn på vad kärnfamiljen ska vara och blir en kontrast till hur Ellen i romanen upplever familjelivet. Det blir också tydligt i citatet vad Ellen *inte* vill ha, vad hon måste gå med på om hon misslyckas med att simma över Engelska kanalen: familjeliv och obegränsad lektid med barnen. Att hon inte tycker om att leka med barnen erkänner hon också själv i romanen.

Ellens ovilja att vara del av kärnfamiljen kan läsas med hjälp av Sara Ahmeds diskussion om familjen som ett lyckligt objekt (family as a happy

object) och feministiska glädjedödare (feminist killjoys) i *The Promise of Happiness* (2010). Ahmed knyter lycka till familjen; hon menar att lycka har blivit associerat med vissa livsval och inte andra, och familj är ett livsval som ses som lyckligt – det är ett lyckligt objekt. Hon diskuterar också figuren den lyckliga hemmafrun; historiskt har kvinnan haft till uppgift att hålla ihop familjen, och idén om lycka (den lyckliga familjen) blev ett sätt att upprätthålla en könad arbetsfördelning där kvinnan var hemma och tog hand om familjen. Den lyckliga hemmafrun har till uppgift att generera kollektiv lycka: “[i]t is women’s duty to keep happiness in house” (Ahmed 2010, 55). Feminister å andra sidan tenderar att associeras med att vara olycklig. Feministen är problemmakare, och genom att bryta mot scripten för hur vi förväntas leva (den lyckliga familjen) blir hon en feministisk glädjedödare. Något som är viktigt att understryka här är att Ahmed inte utgår från att lycka nödvändigtvis är något bra; tvärtom ser hon lycka som ett snävt begrepp som ofta kräver att vi följer normativa livslinjer och förväntningar, till exempel lever i kärnfamiljer. Feminismen kan hjälpa kvinnor att bryta sig loss från den här idén om lycka: “Feminists might kill joy simply by not finding the objects that promise happiness to be quite so promising. [...] The feminist killjoy ‘spoils’ the happiness of others; she is a spoilsport because she refuses to convene, to assemble, or to meet up over happiness” (Ahmed 2010, 65). Ahmed menar att feminister ofta förstås som olyckliga, och att olika situationer (som ojämlikhet, konflikter och våld) ses som om de handlar om att feminister *är* olyckliga snarare än det som feminister är olyckliga *på grund av*.

Stridsbergs Ellen verkar inte se familjen som ett lyckligt objekt. Att familjens hus ligger på Paradisgatan pekar mot att familjen ses som ett lyckligt objekt, men Ellen ställer inte upp på den definitionen när hon vill ha en egen lägenhet i stället för att vara den modersgestalt som familjen samlas runt. Hennes önsningar infrias dock inte. Hon misslyckas med att simma över Engelska kanalen, förlorar vadet med sin man och tvingas tränga ihop sig med familjen på en liten båt på väg över Atlanten. På båten följer Ellens familjemedlemmar henne överallt, som en flugsvärm: ”Surrande och närgångna är vi och så fort du kommer till ro någonstans sätter sig en ny i ansiktet och det är ingen idé att vifta bort oss för vi kommer alltid tillbaka hur mycket du än schasar” (Stridsberg 2004, 118). Bildspråket betonar Ellens situation som fången i kärnfamiljen och utan någonstans att ta vägen. Hennes enda utväg är att lämna båten och simma iväg; en morgon när familjen vaknar är hon borta, och det enda spåret av henne är badrocken som hänger i relingen. Genom att välja döden framför att vara mamma detroniserar Ellen idén om familjen som ett lyckligt objekt, för sina familjemedlemmar, för sig själv och för läsaren – hon blir den ultimata glädjedödaren.

Skönlitteraturen existerar inte separat från världen, i ett vakuum. Snarare reflekterar den kring olika samhällsfenomen och är även med och formar våra föreställningar om världen (Felski 2003; Hall 2013). Sara Kadefors *Borta bäst*, Sara Stridsbergs *Happy Sally* och de andra romanerna som jag analyserar i min bok problematiserar flera av de ideal och normer som vi tar för givna, till exempel att alla kvinnor vill vara mammor och tycker om att leka med sina barn eller att kärnfamiljen är det bästa sättet att organisera nära relationer. Litteraturen och läsningen blir ett slags rum där det går att utforska förbjudna känslor och ämnen och pröva andra sätt att leva. Litteraturens mammor som inte trivs med att vara mammor eller med kärnfamiljen går på så vis att läsa som ett motstånd mot rådande ideal och normer. Ett sådant motstånd kan på sikt förskjuta betydelsen av moderskap och familj och kanske göra det möjligt att leva på andra sätt.

Jag hade kunnat stanna här, men i linje med genusvetenskapens makt-kritiska och intersektionella perspektiv finns det fler frågor att ställa. Vilka är mammorna i romanerna? Mammorna som lämnar sina familjer i svensk 2000-talslitteratur är huvudsakligen vita, heterosexuella och från medelklassen. De har även stugor eller sommarhus att resa till, alternativt pengar att betala för resor och logi med. De mammor som representeras är alltså en del av samhällsnormen, och de är relativt privilegierade och resursstarka. Vid en första anblick är det svårt att hitta några andra mammor i materialet, men bortom huvudpersonerna och i marginalerna återfinns några migrantmödrar.

Viktoria Myréns roman *I en familj finns inga fiender* (2009) handlar om Marie som har lämnat sin familj och befinner sig i ett hus på landet där hon reflekterar över sitt liv som mamma. Hon funderar också över möjligheten att lämna sina barn för gott: "Kan man välja bort sina barn? På riktigt. Inte i ett par månader, utan för alltid. Inte som ett nödvändigt ont för att de ekonomiska villkoren gör att man måste emigrera, ta sig in illegalt i Spanien eller USA, guppa över Rio Bravo på ett bildäck. Inte något sådant ädelt skäl. Utan som ett medvetet val – en räddning" (Myrén 2009, 215). Här använder Marie migrantföräldrar som lämnar sina barn i ursprungslandet som en jämförelse när hon funderar på att ge upp sina barn. I citatet är det tydligt att migranterna tillhör en ekonomiskt utsatt grupp, men länderna de emigrerar till antyder att de även är rasifierade. Till Spanien kommer människor från Afrika, och migranter som korsar Rio Bravo på väg till USA kommer från Mexiko och Latin-Amerika. Ekonomiskt utsatta och rasifierade migrantföräldrar representeras här som föräldrar som måste lämna barnen på grund av externa omständigheter, och det sägs vara ett ädelt skäl. De kan antas lämna för att ge sina barn en bättre framtid, inte för att de inte vill vara föräldrar.

Sara Kadefors roman *Fågelbovägen 32* (2006) handlar om läkaren Karin, som på grund av olika omständigheter låter en ung kvinna från Moldavien, Katerina, flytta in hos Karins familj och börja jobba för dem. Karin får så småningom veta att Katerina är en mamma som lämnat sina barn i Moldavien. Så här beskrivs Katerinas lämnande av en av Karins familjemedlemmar: "Men hon kan inte försörja [sina barn] i Moldavien, hon är ensamstående och familjen har inga pengar. Hennes föräldrar är sjuka, småsyskonen arbetslösa... Hon *måste* vara här och arbeta" (Kadefors 2006, 331, kursiv. i original). Precis som i Myréns roman representeras migranter som lämnar sina barn här som föräldrar som tvingas lämna på grund av externa omständigheter. Katerina kan inte försörja sina barn i Moldavien, och att lämna dem blir alltså ett bättre alternativ för barnen.

Migrantmödrar är väldigt sällan representerade i mitt material, och när de någon enstaka gång synliggörs får de inte mycket utrymme. I Myréns roman uppträder de bara i en jämförelse, som ett ospecificerat imaginärt kollektiv. I Kadefors roman är Katerina inte huvudperson – det är Karin – och hon fokaliseras inte, det vill säga berättarperspektivet tillåter inte att läsaren får ta del av hennes tankar och känslor. Jag har inte hittat några svenska 2000-talsromaner där migrantmödrar som lämnar sina barn fokaliseras. När karaktärerna inte fokaliseras får vi ingen information om deras reflektioner kring att lämna sina barn, och berättarperspektivet gör det därför svårt att förstå deras lämnande som något annat än ett nödvändigt ont. Det finns inget utrymme för ambivalens kring moderskapet, något som är ett återkommande tema när privilegierade mödrar fokaliseras, och migrantmödrarnas lämnande kan därför inte heller förstås som ett motstånd mot familjenormer och obligatoriskt moderskap.

För att återvända till utgångspunkten för den här texten kan litteraturens mammor hjälpa oss att ställa genusvetenskapliga frågor om normer kring familj och moderskap i den svenska samtiden. Med queerteorin som verktyg går det också att se representationerna av mammor som lämnar sina familjer som motstånd mot de här normerna. Samtidigt hjälper genusvetenskapen mig att inte stanna där utan att i stället fortsätta att ställa maktkritiska och intersektionella frågor. Då visar det sig att en privilegierad position blir en förutsättning för att lämnandet ska kunna förstås som motstånd. På så vis problematiseras och fördjupas mina slutsatser.

Referenser

- Ahmed, Sara. 2010. *The Promise of Happiness*. Durham och London: Duke University Press.
- Ambjörnsson, Fanny. 2016. *Vad är queer?* 2 uppl. Stockholm: Natur & Kultur.
- Andreassen, Rikke. 2019. *Mediated Kinship: Gender, Race and Sexuality in Donor Families*. London och New York: Routledge.
- Björklund, Jenny. 2021. *Maternal Abandonment and Queer Resistance in Twenty-First-Century Swedish Literature*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Dahl, Ulrika. 2014. "Not Gay as in Happy, but Queer as in Fuck You: Notes on Love and Failure in Queer(ing) Kinship." *lambda nordica* 19 (3–4): 143–68.
- Eldén, Sara, och Terese Anving. 2016. "New Ways of Doing the 'Good' and Gender Equal Family: Parents Employing Nannies and Au Pairs in Sweden." *Sociological Research Online* 21 (4). DOI: 10.5153/sro.4163.
- Felski, Rita. 2003. *Literature After Feminism*. Chicago: University of Chicago Press.
- Forsberg, Lucas. 2009. *Involved Parenthood: Everyday Lives of Swedish Middle-Class Families*. Linköping: Department of Child Studies, Linköping University.
- Foucault, Michel. (1976) 2002. *Sexualitetens historia 1: Viljan att veta*. Översättning Britta Gröndahl. Göteborg: Daidalos.
- Halberstam, Judith "Jack". 2011. *The Queer Art of Failure*. Durham och London: Duke University Press.
- Hall, Stuart. 2013. "The Work of Representation." I *Representation*, redigerad av Stuart Hall, Jessica Evans och Sean Nixon, 1–59. London: Sage.
- Hamberg, Emma. 2007. *Brunstkalendern*. Stockholm: Bonnier.
- Hjulström, Carin. 2014. *Irene Panik*. Stockholm: Forum.
- Kadefors, Sara. 2006. *Fågelbovägen* 32. Stockholm: Piratförlaget.
- . 2009. *Borta bäst*. Stockholm: Piratförlaget.
- Myrén, Viktoria. 2009. *I en familj finns inga fiender*. Stockholm: Ordfront.
- Stridsberg, Sara. 2004. *Happy Sally*. Stockholm: Bonnier.
- Sveland, Maria. 2007. *Bitterfittan*. Stockholm: Norstedt.

Gendering the Problem Gambler

Klara Goedecke

About 50,000 people are daily gamblers in Sweden (Spelinspektionen 2021), and while the turnover of gambling companies amounted to 26 billion SEK in 2021, the average Swede loses almost 3,000 SEK/year gambling (Folkhälso-myndigheten 2022). Nowadays, gambling is seldom discussed as sinful. Instead, it is seen as a commodity like any other on the one hand and as potentially addictive and as a medical problem on the other, a dynamic described by Borch (2012; see also Reith 2007) as an interplay between market and medical discourses. Discursive perspectives are uncommon in gambling research, and discourse analyses of how gamblers make sense of their gambling are even scarcer.

A little-observed aspect of the dynamic between market and medical understandings of gambling is that they are gendered. The market discourse produces the gambler as a controlled and rational consumer, characteristics intimately connected to masculine positions (Lloyd 1993). Meanwhile, the medical one produces the gambler as irrational, dependent, and as potentially out of control (Reith 2007). In this article, I use interviews with Swedish gamblers to point to a fundamental instability in discourses around gambling and to discuss the genderedness of this dynamic.

Background

Gambling research has a history of gender-blindness (Mark and Lesieur 1992). Nowadays gender is increasingly included as a variable in quantitative research, which has demonstrated that men prefer games of skill, gamble more, and spend more money gambling than women (Svensson 2013). Qualitative research of gambling and gender is scarce, but Cassidy (2014) and Wolkomir (2012) show that masculine positions are produced interactionally in gambling through the foregrounding of mathematics, logics, control, knowledge, risk, and aggressiveness. This connects to western conceptions of masculinity (Lloyd 1993); white men have been seen as the only ones capable of rational thought, while women, people of colour, the disabled, and the working classes

have been connected to irrationality, emotion, and the body (de Boise and Hearn 2017). How this dynamic plays out in gambling needs more scholarly attention, especially in the Swedish context, where this has hardly been discussed (although see Goedecke 2022).

Gambling has often been studied within medical, psychological, or public health context, but a growing body of research examines lived experiences and ideologies of gambling (e.g. Walker 1996; Borch 2012; Cassidy 2014). Historical shifts in how gambling is viewed, from vice or sin to commercial entertainment, demonstrate gambling's socially constructed nature (MacMillen 1996) and point to the relevance of discursive perspectives when studying it. Several researchers have noted that gambling is viewed as risky, problematic, and potentially addictive on the one hand and as a harmless commodity on the other (Reith 2007; Borch 2012). Differently put, medical and market discourses compete for hegemony in the discursive field of gambling (Laclau and Mouffe 2001), struggling over what gambling is, what its problems are, and how they should best be solved. Such a tension can be expected to influence meaning-makings around gambling, that is, talk where gambling is described or explained (e.g. Wetherell and Edley 1999). This field of tension and how it takes shape in contemporary Sweden is explored in this article.

The market and medical discourses are entangled with capitalism. Reith argues that subjects are required to “consume, to give in and abandon themselves to the pleasures of self-fulfilment” *and* “to exercise self-control and restraint” (2007, 40), a contradiction that produces an idea of a sovereign consumer, able to indulge in gambling but also to control it. This understanding of the consumer renders excessive gambling incomprehensible, which paves the way for a medicalised view of the problem gambler as uncontrolled, irrational, dependent, and risk-taking (Reith 2007). While the genderedness of this dynamic has so far been overlooked in research, the parallels between the sovereign consumer and rational, controlled masculine positions are noticeable.

Method and Material

The article draws on in-depth interviews with 14 gambling men, conducted in the spring of 2021. Due to the Covid 19 pandemic, 13 of 14 interviews were conducted online. The interviews, 35–90 minutes long, were transcribed verbatim by the author. The study was approved by the Swedish ethical review authority (no. 2020-05017).

The interviewees were recruited through advertisements posted online and in local betting shops, grocery stores, universities, and libraries, and through my networks and the snowball method. The advertisement asked

for men (>18) who gambled or had gambled but who, importantly, were not problem gamblers.

The interviewees, aged 24–78, were engaged in different forms of gambling and they gambled to varying extents. They lived in small or larger cities across Sweden, and they ranged from working class to upper-middle class. 12 had experience of some tertiary education, all were heterosexuals, and most, but not all, were white and had grown up in Sweden. While their locations, class identifications, and experiences of gambling varied, they were racially and sexually homogenous. A larger sample would undoubtedly have given different insights, but due to the ongoing pandemic recruitment was painstakingly slow.

Discourse analysis was used to interpret the material. Phenomena and subjects are given meaning through discourse in processes that occur also during interviews (Wetherell and Edley 1999). When meanings around, for instance, gambling are articulated, discourses are drawn upon to render these meanings and the speaker intelligible. In this process, certain interpretations of reality are excluded while others are made to seem intelligible, plausible, or even inevitable, which connects meaning-making to power (Laclau and Mouffe 2001).

Analysis

The interviews covered themes such as gambling practices and experiences, feelings about gambling, and how gambling was discussed and represented in the media. Gambling problems were not the focus of the study, but despite this, risks and gambling problems often came up during the interviews.

Problem Gambling as Unavoidable: Entangled Discourses

Several interviewees seemed to understand the topic of the interviews as being really about problem gambling. For instance, after a long discussion with Olof (41), a poker player, about poker hands that he had played, and the psychological and strategic aspects of the game, he commented “that’s probably not what you’re interested in, you are probably looking at consequences of gambling”, the subtext being that these consequences had to do with social and medical problems. Similarly, the whole interview with Dennis (44) was characterised by a reluctance to talk about his poker playing, horse betting, and visits to the casino; instead, he insisted on talking about bridge and chess, and repeatedly stated that “the game doesn’t get any better by betting money”. To Dennis, betting money was diffusely associated with shame and problems, and despite volunteering to take part in the research, he refused to view himself as a gambler.

Olof, and in a more implicit manner, Dennis, assumed that problem gambling was the true topic of my research, much like Lalander's interviewees, who similarly did not accept that the topic of his research project was *not* problem gambling: "accepting to participate in an interview roughly equals saying that one has gambling problems, that is, one feels stigmatised by being asked to participate however much [the researcher] explains that the topic is not problem gambling" (2004, 31, my translation). Olof's comment, Dennis's reluctance to talk about his gambling, and the comments I got whenever I presented the project – that it was actually about "gambling addiction" (*spelberoende*) – can be understood in a similar light. The difficulty of finding interviewees for the project was possibly related to this as well. The topic of gambling – for pleasure or as consumption – was evidently interpreted as so closely related to problem gambling that the two were impossible to keep apart.

Supporting this, several interviewees brought up the topic of problem gambling at random moments during the interviews. For instance, in the middle of a story about how he had been introduced to gambling by his father and their joint visits to the local betting shop, Henrik (35), a poker player and sports bettor, said: "there [in the betting shop] were really these... big gamblers who perhaps didn't have the healthiest relationship to it". Similarly, Gunnar (78), a horse bettor, was describing his betting routine, centred on the Wednesday and Saturday races and daily calls from a relative who shared his interest in horse betting, when the topic of gambling problems came up:

Gunnar: he, however, is, I guess, a gambling addict, because he gambles on everything (KG: right) he starts in the morning, he gambles on [horse races in] Australia and everything and... and he gambles, well... to late at night, on everything there is (KG: wow, aha) he probably gambles for a couple of thousand SEK per day.

After this, we had a lengthy discussion about what Gunnar considered to be a healthy interest in gambling. "[Y]ou need to stay within certain limits", Gunnar said, and emphasised the importance of having other interests beside horse betting.

These stories, and especially the spontaneous way they came up, interrupting narratives about gambling memories and practices, illustrate the discursive closeness between gambling and problem gambling to the interviewees. Notably, the people brought up by Henrik and Gunnar were not discussed as financially reckless; it was not their losses but the "health[iness]" of their relationship to gambling that was the problem. Medical discourses were used in parallel to understandings of gambling as pleasure or consumption.

They also coexisted in some interviewees' accounts of themselves. Edvin (60), a poker player, told me that he always documented his gambling: "I always note what I do, excel sheets... I want to have control of what I do... I know there is a risk of abuse in the background". Vide (35), a former professional poker player, used medical discourses when discussing the process of quitting playing poker. This process was of a back and forth nature: Vide had repeatedly stopped playing due to the difficulty of winning, not played for a few months, and then begun again, or as he phrased it, had a "relapse":

KG: you are even using the word "relapse". Does it feel like a relapse, or...?

Vide: (laughs) well, I've seen, when I stop playing poker, in that phase, I have felt that poker is not good for my life, due to... well, it's not worth it. And I use the word relapse because I know that it's not really worth it (KG: mm) but I do it anyway... Well, then it's a bit, what definition of addiction do they use... Isn't it something like "it has negative consequences for your everyday life"?

To Vide and Edvin, abuse, "addiction", and loss of control were concepts they used to make sense of their own behaviour, that is, they to some extent understood themselves through the medical discourse of gambling and saw it as applicable to their own lives.

Others used the medical discourse in other ways. Frank (31), a sports bettor, said: "I am not addicted, I stick to my limits, and as long as I think it's fun, with those little sums of money, and as long as I'm open about it, I don't think that there's any danger." Frank had set limits for his gambling but had never even been close to reaching them. Torsten (45), a horse bettor, viewed himself as so relaxed that he had no need for limits:

Torsten: The financial limits are so... that I have defined, or defined, I haven't defined them, I haven't decided any limits, instead... No, I would never risk a lot of money (KG: mm) which is the one thing, and also, I don't spend so much time on it, which also feels like big drawback of gambling (KG: mm), if it takes over your life, a big part, and it definitely doesn't [for me].

Henrik described his own attitude to gambling as ideal:

Henrik: my perspective on gambling is [...] the perspective that many hope that people should have to alcohol for instance (KG: right, exactly) I drink, not to become drunk but to enhance a social experience or for recreation... or to tobacco (KG: mm), or to other stuff, like food (KG: right) moderation kind of, and that you don't [gamble] for the sake of it.

These interviewees used imagined characteristics of the problem gambler to demonstrate that their own gambling was problem-free. The distancing from problem gambling is in itself not surprising. The project was not aimed at

problem gamblers; moreover, problem gambling is a stigmatised, not easily adopted category, and demonstrating awareness of and distance to the problem gambler positioned the interviewees as rational, healthy, and risk-aware – theirs was not a naïve or uncontrolled approach to gambling (see also Wetherell and Edley 1999).

However, the presence of medical discourses illustrates the lack of fixity in the discursive field of gambling (Laclau and Mouffe 2001). While discourses of gambling as pleasure or consumption are influential, medical discourses about gambling as problematic were too dominant to be passed by in the interviewees' stories. According to Reith (2007), the articulation of the gambler as a sovereign consumer produces a distinction vis-à-vis the position of the problem gambler, a distinction that can be seen as an attempt to stabilise these positions. However, my material shows that the discursive field around gambling is unstable; no discourse managed to exclude competing meanings to achieve a self-evident, hegemonic position.

One reason for this instability, I suggest, is the uncertain nature of what gambling *is* – what do you buy when spending money on it and what are you “addicted” to as a problem gambler? Gambling is organised around the production of desire in itself rather than a desire for a particular commodity, which renders it a “post-commodity” (Young 2010, 258f). Perhaps it can also be called a *post-substance*; described as addictive although it is unclear precisely in what way (Walker 1996), while desire in itself is arguably what is being discussed (Goedecke, Spångberg, and Svensson forthcoming). I suggest that this uncertainty prevents closure in the discursive struggle about what gambling is, which explains the closeness between gambling and problem gambling in the interviewees' narratives.

Vulnerability and Control: Gendered Negotiations

While problem gambling was an integral part of the interviewees' stories about gambling, problem gambling was always associated with other people (even Vide argued that he had successfully quit playing poker, i.e. that he was in control).

Gambling problems and lack of control in relation to gambling were often mentioned in connection with online gambling and chance games:

Frank: You could sit in the car and do it, you could... while you're having lunch... and that what's different with online [gambling], and I realise that for those who are all addicted, they can never get away from it (KG: mm) because it's accessible everywhere.

Edvin had similar views: “Now we have moved the [betting shop] into our computers, you can sit at home”. Edvin also discussed the time when *Svenska spel* started offering online poker: “It was one of the few places where bettor geezers [*tipsgubbar*] also got access to poker through the same app”. It was easy to win money off these inexperienced players, Edvin said, “but I got a bad conscience, because it felt like there were social catastrophes hidden behind it”. Torsten was critical of electronic gambling machines (EGMs), and even found it questionable that they were allowed at all:

Torsten: At dodgy pizzerias, [in my line of work] I end up in weird small towns sometimes, and pretty often there’s a kind of... And people come in and sit at these... EGMs you know (KG: mm) and just sit and sit you know [...] well, it feels incredibly tragic.

Online gamblers, EGM gamblers, and “bettor geezers” were described as particularly vulnerable by these interviewees. These “tragic” gamblers allegedly lacked control, could not handle the accessibility of online gambling, or did not gamble actively or for the right reasons (“just sit and sit [by the machine]”). Rural people and working-class men (*tipsgubbar* evokes the image of older working-class men with a lifelong habit of betting on football) were mentioned as examples.

The discussions of vulnerability and problem gambling were connected to a critique of the gambling industry, especially gambling advertising. Torsten saw gambling advertising as “deeply immoral”, and Edvin emphatically critiqued it: “above all this stupid-ifying bloody bingo, and these, these casino games that come up, they are... I think they are... *disgusting* as a societal phenomenon”. Frank saw it as “deplorable”, just like other commercial strategies:

Frank: The problem is just that those who become addicted [...] [I heard about someone in the UK] who bet a lot of money and failed, lost a lot of money, then the betting companies invite you to a cup final and say “hey, Ladbrokes will invite you to Wembley to watch these games”, to build some kind of report, well it is really terrible how these things are done! (KG: right) People who really, who think that... Well [they] take these people in so that they’ll gamble, bet even more money and then lose. It’s not good.

For similar reasons, Tommy (40), a poker player and software developer, regularly turned down offers to work on gambling apps:

Tommy: commercial gambling systems can be damaging to the lives of people who play it (KG: mm) and I don’t think I want to support a system that... feeds on potentially addictive behaviours and... damages people’s relationships.

Several interviewees evidently saw gambling as a political issue, and viewed the gambling industry as socially irresponsible. Importantly, understandings of gambling as exploitation were articulated *using the medical discourse*, the exploited being imagined as vulnerable due to potentially becoming “addicted”.

Notably, no one claimed to be vulnerable to gambling advertising themselves. Instead, their views were related to “the third person effect” noted in marketing research, where “people perceive media messages as having a greater impact on others than on themselves” (Youn, Faber, and Shah 2000, 635). This effect is more pronounced when people perceive themselves as experts and when being persuaded by the message would be regarded as unintelligent. The critiques quoted above were expressed in compassionate, not superior terms, but they still positioned the interviewees as able to see through advertising and exercise control which (rural and working-class) others supposedly could not.

In line with this, the discussions of vulnerability can be understood as part of a (middle-class and urban) masculine positioning process as intelligent and in control, and as connected to the “sovereign consumer” (Reith 2007), who can indulge in consumption while retaining control. Denoting the consumer as masculine may startle those familiar with the historical links between consumption and femininity (and production and masculinity) (Kacen 2000). However, developments within capitalism have weakened the link between men and production; nowadays, consumption and consumer culture are for everyone. Additionally, ideas of control, rationality, and the ability to resist temptation masculinise the sovereign gambling consumer.

As a contrast, the vulnerable or “addicted” gambler constituted a looming, ever-present threat to the controlled masculine gambler. In the context of alcohol research, where gender issues have been more thoroughly explored, normative masculine positions have been connected to controlled drinking (Thurnell-Read 2020), while men who become “blatantly intoxicated or addicted” are belittled and feminised (Lemle and Mishkind 1989, 215). Controlled gambling was similarly gendered and contrasted to “addiction” or loss of control (see also Cassidy 2014). To continue the parallel, losing control by “passing out” from drinking involves a loss of self and a dissolving of boundaries (Griffin et al. 2009). While intoxication works differently in gambling, problem gambling was associated with a similar annihilation of the masculine, bounded self, and the take-over of embodied and irrational drives.

Concluding Comments

In this article I have used interviews with Swedish gamblers to demonstrate the instability in the discursive field of gambling in Sweden, expressed through the entanglement of medical and market discourses. I have also initiated a discussion about the sovereign consumer and the problem gambler as gendered figures, a genderedness that I suggest is central to the dynamic between medical and market discourses around gambling.

Highlighting the gendered dynamic between the sovereign consumer and the problem gambler helps us to understand yet another way in which masculine positions become normative and produce differences between the normal/abnormal, healthy/sick, and moral/immoral. Importantly, the connection between the sovereign gambling consumer and masculinity should not be taken to mean that women gamblers could unproblematically embrace the position of the problem gambler, especially as men remain the majority of those with gambling problems all over the world (Svensson 2013). Instead, the point is to regard *the very categories* used in this negotiation as gendered. Most importantly, it shows that masculinity contributes to how we understand gambling, helps to uphold distinctions between consumption and disease, and legitimates and normalises the sovereign consumer, a figure produced by contemporary capitalism. Additionally, the instability between medical and market discourses renders not only problem gambling but also gambling an imminent threat to the bounded, controlled, masculine subject.

On a more general level, the strong presence of the medical and market discourses obscures other analyses of gambling, including those that emphasise the gambling industry's profitability, exploitation of gamblers, and the mutually profitable alliances between gambling industry and states.

References

- Borch, Anita. 2012. "Gambling in the News and the Revelation of Market Power: The Case of Norway." *International Gambling Studies* 12 (1): 55–67. <http://doi.org/10.1080/14459795.2011.616907>.
- Cassidy, Rebecca. 2014. "A Place for Men to Come and Do Their Thing": Constructing Masculinities in Betting Shops in London." *The British Journal of Sociology* 65 (1): 170–191. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12044>.
- de Boise, Sam, and Jeff Hearn. 2017. "Are Men Getting More Emotional? Critical Sociological Perspectives on Men, Masculinities and Emotions." *The Sociological Review* 65 (4): 779–796. <https://doi.org/10.1177/0038026116686500>.
- Folkhälsomyndigheten. 2022. "Omsättning på spelmarknaden." Accessed dec 8 2022. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/spelprevention/statistik/omsattnig/>

- Goedecke, Klara. 2022. "Feel the Suspense! Masculine Positions and Emotional Interpellations in Swedish Sports Betting Commercials" *Feminist Media Studies* advance online publication. <https://doi.org/10.1080/14680777.2022.2032789>.
- Goedecke, Klara, Jessika Spångberg, and Johan Svensson. Forthcoming. "With a license to gamble. Discursive perspectives on the 2019 privatisation of the Swedish gambling market." Unpublished manuscript.
- Griffin, Christine, Andrew Bengry-Howell, Chris Hackley, Willm Mistral, and Isabelle Szmigin. 2009. "'Every Time I Do It I Absolutely Annihilate Myself': Loss of (Self-)Consciousness and Loss of Memory in Young People's Drinking Narratives." *Sociology* 43 (3): 457–476. <https://doi.org/10.1177/0038038509103201>.
- Kacen, Jaqueline J. 2000. "Girrrl Power and Boyyy Nature: The Past, Present, and Paradisal Future of Consumer Gender Identity." *Marketing Intelligence & Planning*, 18 (6/7): 345–355. <https://doi.org/10.1108/02634500010348932>.
- Laclau, Ernesto and Chantal Mouffe. 2001. *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*, 2nd ed. London: Verso.
- Lalander Philip 2004. *Den statliga spelapparaten. Mellan ekonomisk succé och social realitet*. SoRAD research report 22. Stockholm: Stockholm university.
- Lemle Russell and Mark E. Mishkind. 1989 "Alcohol and Masculinity." *Journal of Substance Abuse Treatment* 6 (4): 213–222. [https://doi.org/10.1016/0740-5472\(89\)90045-7](https://doi.org/10.1016/0740-5472(89)90045-7).
- Lloyd, Genevieve. 1993. *The Man of Reason*, 2nd ed. London: Routledge
- Mark, Marie E., and Henry R. Lesieur. 1992. "A Feminist Critique of Problem Gambling Research." *British Journal of Addiction* 87: 549–565. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.1992.tb01957.x>.
- MacMillen, Jan. 1996. "Understanding Gambling: History, Concepts and Theories." *Gambling Cultures: Studies in History and Interpretation*, edited by Jan McMillen, 6–39. New York: Routledge.
- Reith, Gerda. 2007. "Gambling and the Contradictions of Consumption: A Genealogy of the 'Pathological' Subject." *American Behavioral Scientist* 51 (1): 33–55. <https://doi.org/10.1177/0002764207304856>.
- Spelinspektionen. 2021. "50 000 personer spelar om pengar så gott som varje dag." Accessed sep 15 2021. <https://www.spelinspektionen.se/om-oss/statistik/statistiknytt/50-000-personer-spelar-om-pengar-sa-gott-som-varje-dag>
- Svensson, Jessika. 2013. "Gender and Gambling – a Public Health Perspective." PhD. Diss., Mittuniversitetet.
- Thurnell-Read, Thomas. 2013. "'Yobs' and 'Snobs': Embodying Drink and the Problematic Male Drinking Body." *Sociological Research Online* 18 (2), 103–112. <https://doi.org/10.5153/sro.3000>
- Walker, Michael. 1996. "The Medicalization of Gambling as an 'Addiction.'" In *Gambling Cultures: Studies in History and Interpretation*, edited by Jan McMillen, 204–221. New York: Routledge.
- Wetherell, Margaret and Nigel Edley. 1999. "Imagined Futures: Young Men's Talk about Fatherhood and Domestic Life." *British Journal of Social Psychology* 38 (2), 181–194. <https://doi.org/10.1348/014466699164112>

GENDERING THE PROBLEM GAMBLER

- Wolkomir, Michelle. 2012. "'You Fold Like a Little Girl': (Hetero)Gender Framing and Competitive Strategies of Men and Women in No Limit Texas Hold Em Poker Games." *Qualitative Sociology* 35: 407–426. <https://doi.org/10.1007/s11133-012-9235-3>.
- Youn, Seounmi, Ronald J. Faber, and Dhavan V. Shah. 2000. "Restricting Gambling Advertising and the Third Person Effect." *Psychology & Marketing*, 17 (7): 633–649. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1520-6793\(200007\)17:7<633::AID-MAR4>3.0.CO;2-B](https://doi.org/10.1002/(SICI)1520-6793(200007)17:7<633::AID-MAR4>3.0.CO;2-B).
- Young, Martin. 2010. "Gambling, Capitalism and the State: Towards a New Dialectic of the Risk Society?" *Journal of Consumer Culture* 10, 254–273. <https://doi.org/10.1177/1469540510364593>

Det mest angelägna

Anita Hussénius

Det offentliga rummets verklighet [här rör] från den samtidiga förekomsten av otaliga aspekter och perspektiv på något gemensamt, och dessa kan aldrig ha en gemensam måttstock eller en gemensam nämnare. Ty även om den gemensamma världen utgör den för alla gemensamma samlingsplatsen så intar alla församlade olika platser i den, och den enes ställning kan lika lite sammanfalla med den andres som två föremål kan befinna sig i samma punkt i rummet. Att ses och höras av andra erhåller sin betydelse från det faktum att var och en ser och hör från en annan utgångspunkt. Just detta är meningen med den offentliga samvaron [...]. (Arendt [1958] 2016, 90)

Med Hanna Arendts beskrivning av det offentliga rummets verklighet som utgångspunkt vill jag med den här texten belysa tre olika "rum" och deras relation till varandra. Det första rummet är samhället i vid bemärkelse, det Arendt benämner den gemensamma samlingsplatsen. Det andra är det "rum" som utgörs av den privata sfären av närstående, i hemmet eller utanför hemmets väggar och det tredje är den samlingsplats som genusvetenskap varit och är. I dessa tre rum finns sådant som är gemensamt och kring vilka rummen är sammanflätade, även om aspekter av och perspektiv på det gemensamma kan variera.

Vi alla tillhör ett samhälle, som kan utgöras av allt ifrån en liten bygemenskap till den stora, globala världen. Alla har vi tillgång till en privat sfär vars rum kan delas av fler eller färre individer, medan endast några av oss ingår i det genusvetenskapliga "rummet". De tre rummen är komplexa och jag kommer endast att belysa en avgränsad del av var och en av dem, som sedan tillsammans får rama in ett område för sammanflätningar. Den fråga jag vill belysa är om tidigare sammanflätningar som funnits mellan de tre "rummen" – samhället, den privata sfären och genusvetenskapen – förändrats och vilka konsekvenser det får för vad som är/blir *angeläget*.

Begreppet *sammanflätningar* används inom fysiken. John Clauser, nobelpristagare i fysik 2022, byggde det första instrumentet som kunde mäta så kallade sammanflätade partiklar och möjliggjorde därmed en experimentell bekräftelse av kvantmekaniken. Om partiklar är sammanflätade så innebär det att en förändring av *en* av partiklarna omedelbart ger upphov till att egen-

skaperna hos den andra partikeln också ändras, oberoende av hur långt det är mellan dem. Den teoretiska fysikern och feministiska vetenskapsfilosofen Karen Barad (2007) använder begreppen fenomen och intra-aktion för sammanflätade entiteter, där entiteterna kan vara levande såväl som icke-levande, inklusive platser/rum och organisationer/samhällen. Sammanflätningar bemäktigar, inkluderar eller stänger ute. Jag använder begreppet sammanflätning bortom men inspirerat av kvantmekaniken och Barads teori om agentisk realism, där sammanflätningen snarare innebär att förståelsen och betydelsen av vad som sker i ett rum påverkas av förståelsen och betydelsen av vad som sker i de andra rummen – "intra-actions are constraining but not determining [...] new possibilities open up as others that might have been possible are now excluded" (Barad 2007, 234).

Maktaxeln kön/genus är en avgränsning som appliceras i samtliga tre rum. Det är en medveten avgränsning som innebär att just sådana aspekter och perspektiv tillåts stå i fokus och att andra maktaxlar och perspektiv, som kunde ha varit möjliga, därmed är uteslutna. I det första rummet som utgörs av samhället i vid bemärkelse är blicken både specifikt riktad mot Sverige och mer vidgad globalt, där olika exempel på hur ojämställdhet kommer till uttryck är den gemensamma nämnaren.

"Rum" 1: samhället

Trots att Sverige länge haft ett renommé som ett av de mest jämställda länderna, har vårt land fortfarande en av de mest könssegregerade arbetsmarknaderna i Europa – en jämställdhetsparadox. I Sverige har löneskillnaderna minskat under senare år, men kvinnor har trots det i genomsnitt 20% lägre disponibel inkomst jämfört med män (Jämställdhetsmyndigheten, n.d.). Och i en debattartikel i *Aftonbladet* (2023-02-22) larmar fackföreningar och en mängd andra organisationer om att en 15-årig positiv trend av minskade löneskillnader mellan kvinnor och män är bruten. Nu ökar i stället löneskillnaderna. Men löneskillnaderna är bara *ett* symptom, av flera, på att uppnådda framsteg i strävan mot ett jämställt samhälle inte kan tas för givna.

På en global nivå är de senaste årens utveckling allvarlig. På den internationella kvinnodagen, den 8:e mars 2023, sa FN:s generalsekreterare António Guterres att det kommer att ta ytterligare 300 år innan jämställdhet uppnåtts i världen. Erik Helmersson skriver i *Dagens Nyheter* samma dag att "Patriarkatet har många ansikten. En sak är oföränderlig: det dödar kvinnor över hela världen, snabbt och långsamt". Således visar verklighetens *offentliga rum*, med Hanna Arendts resonemang, upp många olika ansikten *från den samtidiga förekomsten* av ojämställdhet, även om "dessa aldrig [kan] ha en gemensam mått-

stock eller en gemensam nämnare” (Arendt [1958] 2016, 90). Ojämställdheten i Sverige befinner sig på en annan skala än den i Afghanistan, i Iran och i andra delar av världen där flickors och kvinnors handlingsutrymme är obefintligt. De förnekas utbildning och sjukvård, de får inte arbeta, inte gifta sig med vem de vill, de får inte resa eller ens gå ut utan manliga ledsagare. Enligt WHO (n.d.) lever 41% av kvinnor i reproduktiv ålder i länder med restriktiva abortlagar. När kvinnor med önskad graviditet saknar möjlighet till säkra aborter på grund av lagar och restriktioner, blir istället osäkra och illegala aborter enda alternativet och kvinnans liv sätts på spel. Uppskattningsvis 700 miljoner kvinnor i fertil ålder lever under sådana villkor, 23 000 dör varje år på grund av osäkra aborter och tiotusentals fler får betydande hälsokomplikationer (Center for Reproductive Rights, n.d.). I flera länder som tidigare varit föregångare för fri abort går utvecklingen nu i motsatt riktning. I USA är aborträtten hotad och vissa stater, som Alabama och Missouri, tillåter inte ens abort när kvinnan blivit gravid efter våldtäkt eller incest. Polen som i slutet av femtioalet var drivande för fri abort i Europa, har idag en av de strängaste abortlagarna i EU (Berer och Hoggart 2019; Kvinna till kvinna 2022; WHO, n.d.).

Även om vi alla intar olika platser, med olika positioner, i den gemensamma samlingsplatsen som den gemensamma världen utgör, får betydelsen av att ses och höras av andra inte underskattas. För flickor och kvinnor som lever i Afghanistan, Iran och andra delar av världen där deras handlingsutrymme är obefintligt kan vetenskapen om att andra ser, hör, påtalar och agerar utifrån sina positioner ha avgörande betydelse. ”Just detta är meningen med den offentliga samvaron /.../. Det offentliga rummets verklighet” (Arendt [1958] 2016, 90) är angeläget.

”Rum” 2: den privata sfären

Från de gemensamma platser i samhället som delas av många, riktas i ”rum” nummer två fokus mot betydligt mer glest befolkade sammanhang som utgörs av den privata sfären. Detta ”rum” inkluderar vanligtvis ett begränsat antal personer och i den här texten är fokus dessutom enbart på den heterosexuella tvåsamheten, den intima relationen mellan en kvinna och en man. Perspektiv från andra sammansättningar av privata sfärer, som kunde ha varit möjliga, har därmed uteslutits. Mer specifikt är fokus på de destruktiva relationer, som tar sig uttryck genom mäns våld mot kvinnor. I dess allvarligaste form är det fysiska våldet dödligt. Under femårsperioden 2017–2021 dödades i Sverige 76 kvinnor av sin partner (Brottsförebyggande rådet 2022). Av det totala antalet offer för dödligt våld under samma femårsperiod, det vill säga alla typer av dödligt våld, så har ca 57% av kvinnorna dött av våld i en parrelation. Motsva-

rande siffra för män är ca 3,2%. Det dödliga våldet mot kvinnor sker således framförallt i hemmet och utförs av deras partner, medan det dödliga våldet mot män sker utanför hemmet och utförs av någon annan än en anhörig. *Det* är det allvarligaste uttrycket för den strukturella ojämställdheten i Sverige.

Utmärkande för mäns våld mot kvinnor i nära relationer är att våldet i hög grad är upprepat och systematiskt samt att våldet ofta innebär att kvinnans frihet kontrolleras och begränsas. Övervakning med alltifrån ”high tech tracking devices” till mer lågteknologiska verktyg som SMS, övervakning på sociala medier och liknande, gör att kontrollerandet går in i alla sfärer av de våldsut-sattas liv, även när deras partner inte är fysiskt närvarande. Det kan vara svårt att identifiera sådana upplevelser som våld då makten utövas subtilt men effektivt genom övervakning, begränsning och isolering, både offline och online. I många fall fortsätter eller till och med eskalerar våldet efter att kvinnan har lämnat relationen och kan fortsätta under många år efter att relationen är över. Att våldet fortsätter och ökar i farlighetsgrad efter att kvinnan lämnat våldsutövaren är kopplat till hur myndigheter och samhällsaktörer agerar, eller inte agerar, till stöd och skydd för utsatta kvinnor och barn.

I mars 2023 sätter SVT:s *Uppdrag granskning* strålkastarljuset på hur ungdomars konsumtion av nätpornografi leder till en normalisering av sexualiserat våld. Tonårspojkar blir förövare och flickorna offer, till synes omedvetna om vilka gränser som överskrids. Uppfattningen är att sex ska utövas hårt och brutalt i kontrast till det som uppfattas som tråkigt ”vaniljsex”. Allra allvarligast är förekomsten av strypvåld, som är direkt förenad med livsfara. Påverkan från sociala medier, gruppträck och normaliseringar förflyttar gränser för det acceptabla, det förväntade, det rätta sättet att vara.

Att höra till, vara inkluderad och inte sticka ut – det Sara Ahmed beskriver som, ”att framstå som en främling leder ibland till att du försöker undvika att framstå som en främling” (Ahmed 2017, 146) – innebär att människor ibland går med på det som borde vara oacceptabelt, för att undvika att framstå som en främling. Samtyckeslagen är ett viktigt framsteg för att motverka sexuella övergrepp, men var går gränsen för vad man kan samtycka om? Den överordnade maktaxeln här är kön/genus och makten är ojämnt fördelad. Bördan som konsekvenserna av våldet medför är ojämnt fördelad. Ansträngningen som krävs för att stå emot det accepterade oacceptabla är ojämnt fördelad, eller som Sara Ahmed uttrycker det:

Om du går åt fel håll i en folksamling måste du trycka på hårdare än alla de som går åt rätt håll. Den ansträngning som krävs är ojämnt fördelad. Att trycka på är att trycka mot en riktning. Det är därför som påtryckandet har en unik tidslighet, och en viss affektivitet [...] du måste slita för en framtid. (Ahmed 2017, 124)

Vem äger den kritiska blicken när en rörelse i "rummet" – som utgörs av samhället (rum 1) -pågår i en riktning som förstärker en redan rådande makt-obalans i den privata sfären (rum 2) och som kan få förödande konsekvenser för kvinnor? I ett tidsligt perspektiv av då-nu-sedan förflyttas gränser för vad som är acceptabelt eller inte, vad som är tillåtet eller inte, vilka normer som är rådande eller inte. Vissa ansträngningar blir därför mer angelägna i "rummen" och tiden.

Genusvetenskap har sitt ursprung i kvinnoforskning, forskning som handlat om flickors och kvinnors förhållanden i en värld dominerad av män och karakteriserad av ojämställdhet. Det finns därför en förväntning på att inom det "rum" som genusvetenskap och genusforskning utgör (rum 3 nedan) ska sådana aspekter och perspektiv tillåtas stå i fokus, utan att andra maktaxlar som också är möjliga för den skull behöver vara uteslutna.

"Rum" 3: genusvetenskapen

Genusvetenskap syftar till att kritiskt granska, bredda och fördjupa förståelsen av kön/genus samt belysa de processer genom vilken skillnad mellan könen skapas och upprätthålls. Inom ämnet ställs således frågor om vilken betydelse kön/genus har i våra liv och i samhället i stort. Den centrala frågan om makt och maktrelationer är ständigt närvarande och under det senaste decenniet har genusforskningens fokus i allt större utsträckning handlat om hur kön/genus samspelar med andra maktdimensioner.

Genusvetenskap beskrivs som ett fält där många olika vetenskapliga synsätt existerar parallellt, och snarare är heterogent än homogent. Dess tvärvetenskapliga karaktär innebär att området spänner över och utmanar traditionella gränsdragningar mellan olika vetenskapsområden och discipliner. Att det genusvetenskapliga fältet är mångfacetterat skapar förutsättningar dels för det Arendt uttrycker om att "ses och höras av andra [tillåts få] sin betydelse från det faktum att var och en ser och hör från en annan utgångspunkt" ([1958] 2016, 90), dels för en tillåtande miljö där du inte behöver "undvika att framstå som en främling" (Ahmed 2017, 146). När jag själv förflyttade mig till genusvetenskap från naturvetenskapliga miljöer och kemiämnet, var det just precis *det*, att få höra och höras från någon annans utgångspunkt, som var den stora behållningen – att tvingas tänka nytt, att tvingas tänka bredare. Våra respektive förgivettaganden skolade i olika vetenskapliga discipliner, gavs möjlighet att skärskådas – att bli varse olika vetenskapsområdens och discipliners skillnader i synen på teori, metod och vad som kan anses vara vetenskap eller inte. I ett tidsligt perspektiv av då och nu, uppkommer en fråga om antalet tillgängliga platser att höra och höras ifrån i detta sammanhang blivit färre,

har rörelse-/tankeutrymmet i något avseende blivit snävare? Har en sådan insnävning blivit en följd av strävan att bygga och utveckla genusvetenskapen inomdisciplinärt och teoretiskt, och har detta skett på bekostnad av det tvärvetenskapliga? Vilka konsekvenser får det i så fall för vilka som kan/får vistas i sådana miljöer och för de som de facto vistas där, såväl som för inriktningen på verksamheten? I ett sammanhang som kritiskt ska granska, bredda, belysa och fördjupa förståelsen för processer som leder till skillnadsskapande, blir en sådan eventuell insnävning olycklig och oroande.

För att belysa frågan återvänder jag till konstaterandet att fokus i genusforskning ofta ligger på hur kön/genus samspelar med andra maktdimensioner. Denna insikt har, över tid, medfört att intersektionella analyser fått allt större genomslag i genusvetenskaplig och feministisk forskning. Med all rätt. Om det däremot leder till en ämneskultur där intersektionella perspektiv förordas och blir det dominerande och att det i sin tur blir synonymt med en föreställning om att forskningen då får högre kvalitet, då blir det ett problem. Ett sådant kausalt samband finns inte. Studenter, doktorander och juniora forskare har en underordnad position, även inom ett ämne som genusvetenskap där maktanalysen ska vara ett signum. De känner av en rådande kultur, de inkultureras och inordnar sig i det "rätta" sättet att vara och göra för att *undvika att framstå som en främling*. Det innebär i sin tur en risk för att blivande och juniora forskare stöps i en form där vissa teoretiska och analytiska perspektiv blir dominerande och de formas, fostras och reproduceras (Holmqvist 2019).

Det finns angelägna områden, frågor som genusvetenskapen förväntas eller kanske till och med borde ha en skyldighet (?) att studera, bevaka och belysa – områden och frågor som berör stora grupper människor, flickor och kvinnor – som kan belysas med *en* maktdimension: kön/genus. Frågan är: är det angeläget?

Sammanflätningen mellan de tre "rummen" 1-2-3 – samhället, den privata sfären och genusvetenskapen

I rummet och tiden, eller rumtiden, det vill säga det som inom fysiken beskrivs som den "väv" som genomsyrar hela universum, får varje kropp med massa andra kroppar att röra sig i den krökning som bildas. I ett tidligt perspektiv av då-nu-sedan – *i det offentliga rummets verklighet* på jorden – förflyttas gränser av vad som är acceptabelt eller inte, vad som är tillåtet eller inte, vilka normer som är rådande eller inte. Med kön/genus som den gemensamma maktaxeln blir frågan om och hur sammanflätningen av *den samtidiga förekomsten av otaliga aspekter och perspektiv på något gemensamt*, ojämställdhet, i de tre beskrivna rummen uppträder och förändras.

I rum 1 och 2, samhället och den privata sfären, är den strukturella ojämställdheten så slående att den varken går att förringa, avfärda eller bortförklara. Knappast går det att uttrycka tydligare än att "patriarkatet har många ansikten: det dödar kvinnor över hela världen, snabbt och långsamt" (Helmerson 2023). Ojämställdheten är plågsamt uppenbar i de båda rummen. Tydligt är också att den hittills pågående trenden över tid från det ojämställda mot det mer jämställda, på många platser nu går i motsatt riktning och på andra platser tycks vara på väg att göra det. I båda rummen över tid, i rumtiden, har vävens krökning påverkats, maktobalansen ökat och kvinnorna är de som drabbas. De båda rummen är sammanflätade, ojämställdheten exponeras öppet.

Det tredje rummet – genusvetenskap – har sitt ursprung i en kvinnoforskning som uppmärksammade ojämställdhet inom en mängd olika sfärer. Den forskningen innebar då en fokusflyttning till maktaxeln kön, från den tidigare under lång tid dominerande maktaxeln klass. Utvecklingen av genusvetenskapen gick i takt med jämställdhetssträvanden globalt, forskningen och jämställdhetssträvandena påverkade och påverkades av varandra – i deras gemensamma rumtid var de sammanflätade. I de avgränsade rum av det nutida samhället och den privata sfären, som belysts ovan, har krökningen i rumtiden förändrats. Frågan är om genusvetenskapen är i otakt med den förändring av "jämställdhetsväven" som är tydlig i de båda andra rummen – har sammanflätningen försvagats? Är det kanske ett symptom på genusvetenskapens tidliga förflyttning bort från strukturalism till poststrukturalism och postmodernism och vidare, att det istället framförallt är i massmedia som ojämställdheten belyses med sitt mest nakna ansikte? I fysikens beskrivning av rumtiden och hur kroppar med massa påverkar varandra, så har avståndet mellan kropparna betydelse för i vilken utsträckning den ena kroppens rörelse (i rumtiden) påverkas av den andras krökning av rumtiden. Genusvetenskapens förflyttning mot områden där fler och andra maktaxlar än kön/genus framhävs innebär i så fall att avståndet ökat till det som handlar om jämställdhet, att trådar i jämställdhetsväven har försvagats eller kanske till och med brutit.

För mig karakteriseras genusvetenskap av att det är och bör vara ett mångfacetterat forskningsfält där det inte finns en gemensam och allena rådande kunskapssyn eller en specifik teori eller metod. För att återknyta till Hanna Arendt så är den tvärvetenskapliga genusmiljön en gemensam samlingsplats där de församlade intar olika platser och där "att ses och höras av andra erhåller sin betydelse från det faktum att var och en ser och hör från en annan utgångspunkt" (Arendt [1958] 2016, 90). Min avsikt med den här texten är alltså inte att ifrågasätta och kritisera vissa teorier eller användningen av andra och fler maktaxlar än kön/genus. Min avsikt är att påtala något angeläget, kanske det mest angelägna. Det finns *en* maktaxel som alltid har och får betydelse

– kön/genus – och den maktaxeln får inte hamna i skuggan. Den axeln behöver genomsyra ”kroppen” vars massa kröker jämställdhetsväven och påverkar andra ”kroppar” att röra sig i riktning bort från ojämställdhet och mot jämställdhet. Att värna tvärvetenskapligheten i en genusvetenskaplig miljö, är att vara en gemensam samlingsplats där *alla församlade [intar] olika platser* och minskar risken för att det mest angelägna försummas.

Referenser

- Ahmed, Sara. 2017. *Att leva feministiskt. Översättning Maria Åsard*. Hägersten: TankeKraft Förlag.
- Arendt, Hanna. (1958) 2016. *Människans villkor*. Översättning Joachim Retzlaff. Göteborg: Daidalos.
- Barad, Karen. 2007. *Meeting the universe halfway: Quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. London: Duke University Press.
- Berer, Marge, och Hoggart, Lesley. 2019. ”Progress toward Decriminalization of Abortion and Universal Access to Safe Abortions: National Trends and Strategies.” *Health and Human Rights Journal*, 21 (2): 79–83.
- Brottsförebyggande rådet .2022. *Konstaterade fall av dödligt våld. En granskning av anmält dödligt våld 2021*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet 2022 Enheten för rättsstatistik.
- Center for Reproductive Rights. n.d. ”The World’s Abortion Laws.” Hämtad 7 mars, 2023. <https://reproductiverights.org/maps/worlds-abortion-laws/>.
- Helmersson, Erik. 2023. ”Att döda kvinnor snabbt och långsamt.” *Dagens Nyheter*, 8 mars, 2023.
- Holmqvist, Mikael. 2019. *Handels – maktelitens skola*. Stockholm: Atlantis.
- Jämställdhetsmyndigheten. n.d. ”Sverige ska vara ett jämställt land.” Hämtad 7 mars, 2023. <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/jamstalldhet-i-sverige/>.
- Kakabaveh, Amineh et al. 2023. ”Lönegapet mellan män och kvinnor ökar igen.” *Aftonbladet*, 21 mars, 2023.
- Kvinna till kvinna (2022, 8 juli). ”Aborträtt då och nu i världen.” Senast ändrad 8 juli, 2022. Hämtad 7 mars, 2023. <https://kvinna-till-kvinna.se/abortratt-da-och-nu-i-varlden/>.
- WHO. n.d. ”Abortion.” Hämtad 7 mars, 2023. https://www.who.int/health-topics/abortion#tab=tab_1.

Discovering a “Feminist Paradise”

Kathryn Scantlebury

For over a decade my engagement with the Center for Gender Research has enabled me to engage with my feminist self-assembly through taking risks with my thinking and research, knowing that if I failed, if I shattered, colleagues at the Center would help put me back together (Ahmed, 2017). The Center’s feminist environment and climate was a complete contrast to my experiences working as an associate professor in a chemistry department. My chemistry colleagues had no understanding of my research interests in feminist and gender issues in science education, the theoretical frameworks and methodology I used, or new directions of research in the field. For some of my chemistry department colleagues, I was a feminist killjoy (Ahmed, 2017) and others viewed me as a threat, described as being “a snake in the nest” by the senior professor who coordinated the review of my promotion and tenure dossier (Scantlebury, 2005).

I met Anita Hussenius and Anna Danielsson during their USA visit to my university in 2009. Anita invited me to visit the Center for Gender Research which I did the following year, and I joined in collaboration with her, Kristina Andersson, Annica Gullberg and Anna Danielsson on a grant proposal to the Swedish Research Council. That proposal was funded and I began regular visits to the Center. I first visited the Center for Gender Research in the spring of 2010, and became engaged with the *GenNa: Nature/Culture Boundaries and Transgressive Encounters* program. GenNa was established in 2007 as a program of excellence with funding from the Swedish Research Council that brought together feminist and gender scholars with backgrounds in science, technology, engineering and agriculture disciplines to engage with each other and scholars from other disciplines. GenNa existed within the broader life of the research center and there was a culture of intellectual stimulation, collaboration, and sharing of ideas, knowledge and expertise through formal and informal spaces within and across that program.

Before visiting the Center, I had few collaborations within science education research that foregrounded and/or used feminist theories to structure research questions and frame data analysis, interpretation and implications.

However, the Center's intellectual and physical space, professional and personal practices provided multiple and varied learning opportunities to engage, grow and learn as a feminist scholar within my discipline, as well as engaging with multi- and transdisciplinary practices. The Center was/is my "feminist paradise".

Why a "feminist paradise"? The Center enables and encourages one to live a "feminist life" through supporting a shared response-ability that is reflective of a feminist practice, engaging in what Haraway (2016) called "actual encounters". The Center's intellectual life exemplifies a "feminist praxis of care and concern based in an ontology of reciprocity, active co-presence, sensitivity and receptive openness." (Taylor, 2020, p. 264). The Center's infrastructure supports creative and intellectual endeavors through formal and informal seminars, discussions and talks over lunch and during fika, and/or participating in discussion groups on new scholarly work. Writing retreats have provided multiple opportunities to share ideas, develop one's thoughts and learn from others. The Center's culture, practices and ethos enact an ethic of care towards its participants. That culture encourages one to care for each other, professionally and personally, as well as being cared for by others. For example, informal seminars are opportunities for researchers to share drafts of manuscripts, grant proposals, or other academic ventures and request feedback. The critiques that are offered will focus on the text's strengths and ways to improve it. After listening to presentations, talks or colloquia, when the space is opened up for questions, it is common for those asking questions to first individually thank the presenter for her/his ideas, give a positive reaction and then proceed with the question. A practice to provide openings for all to engage with, and contribute to the research dialogues, after asking a question, one waits for all of the other participants to ask questions before as an individual you would pursue further questions. A simple practice to promote sharing of the intellectual space in an equitable manner.

The personal aspect of a feminist life contributes to those who are entangled with the Center through informal or planned social life. These actual encounters provide one with the opportunity to build networks and relationships, through which trust can emerge. Taylor (2021) wrote how kitchens were "disregarded spaces" in institutes of higher education, yet they can become areas of "multiple porosities and micropolitical boundary-makings" (Taylor, 2021, p. 50). Partaking of morning and afternoon coffee breaks known in Sweden as fika is another example of a cultural practice that uses an ethic of care with the Center's participants. One day a week, there is a volunteer who provides food to share over fika. A portion of the center's members and visitors who work there on a part-time/ad hoc basis, and all who are engaged

with the Center attend this common morning fika. An opportunity to meet new colleagues, develop friendships and share experiences.

Participants also enact other caring practices through assuming co-responsibility with maintaining the order and cleanliness of the lunch room, by emptying waste and recycle bins, and managing dishwashers loaded, run, and dishes put away. Volunteer lists to provide fika food and take on kitchen duty for a week are visible on the refrigerator door. The Center's kitchen and the practices that are entangled with it are other examples of feminist practices. There is an ethic of care that is enacted in the assumption of the Center participants' having co-responsibility for providing and sharing food, along with maintaining the lunch room's tidiness and cleanliness.

Ahmed (2017) observes that “feminism is DIY: a form of self-assembly. No wonder feminist work is often about timing: sometimes we are too fragile to do this work; we cannot risk being shattered because we are not ready to put ourselves back together again. To get ready often means being prepared to be undone.” (p. 27). Another characteristic of the Center as a feminist paradise is the support, care and nurturing that affords researchers the possibility of “shattering” oneself, and taking chances when engaged in research. The confluence of scholars who work at the Center on a regular basis, visit for varying lengths of time or share their knowledge through formal seminars and workshops, approach their research using different theoretical frameworks and research methodologies, data collection methods and interpretations along with a variety of approaches to the dissemination and communication of results is important. This generates actual encounters that promote the unfolding of new feminist knowledge. Taking intellectual risks and challenging mainstream thinking within one's major research area means being prepared to become undone. The Center enables scholars to undertake innovative and groundbreaking research because they are challenged to develop those ideas within a caring environment, encouraged to take risks because there is support if one fails, and advice and strategies if one comes undone.

The intellectual, scholarly, academic and social climate at the Center nurtures and sustains one to live a professional and personal feminist life. It provides the space to continue feminist work without being challenged as a killjoy. Questioning the power structures that undermine feminist principles and goals is tiring, demanding, and at times lonely scholarship. Against this, feminist paradises are necessary to provide the time to regenerate and rejuvenate, so one can take up the killjoy mantle back in our wider academic circles and get into trouble (Ahmed, 2017).

References

- Ahmed, S. (2017). *Living a feminist life*. Durham, NC: Duke University Press.
- Haraway, D. (2016). *Staying with the trouble*. Durham, NC: Duke University Press.
- Scantlebury, K. (2005). A snake in the nest or in a snake's nest: Peer review for a female science educator. In W-M. Roth (Ed.). *Auto/biography and auto/ethnography: Praxis of research method*. (pp. 331-338). Rotterdam: Sense Publishers.
- Taylor, C. (2020). Slow singularities for collective mattering: new material feminist praxis in the accelerated academy. *Irish Educational Studies*, 39, 2, 255–272. doi.org/10.1080/03323315.2020.1734045
- Taylor, C. (2021). The vital life of kitchens in higher educational institutional workspaces: material matterings, affective choreographies, and micropolitical practices. *Journal of Posthumanism*, 1, 33-52. doi.org/ 10.33182/jp.v1i1.1378

Hela kroppen som ett sexorgan

Att omformulera vad sex är och hur det kan göras

Renita Sörensdotter

Sex definieras vanligtvis som en akt som är avgränsad från andra aktiviteter i livet. Sex förväntas också inkludera genitalier. Vad som betraktas som sexuellt formas utifrån kulturella, sociala och historiska normer. Det innebär att när vi föds in i en specifik historisk tid, i ett specifikt kulturellt och socialt sammanhang, lär sig våra kroppar med tiden vad som är sexuellt och hur sex ska göras. Kroppen är dock plastisk och kan ständigt lära om. Filosofen Baruch Spinoza tänkte sig att vi inte kan veta vad kroppar kan göra förrän vi har testat dem empiriskt (Spinoza [1677] 2001; se även Spindler 2009). Detta med att vi inte vet vad vi kan göra med våra kroppar förrän vi har testat dem är något jag länge tänkt på. Som forskare och lektor inom genusvetenskap har jag främst haft fokus på när normer och problem försvårar människors relation till kropp, sexualitet och njutning. Jag har dock alltid burit med mig tankar om utopin, om världen där möjligheterna till att tänka och göra annorlunda och gå bortom nuvarande normerande begränsningar finns. Förändring av begränsande normer kan bara komma av att de utmanas. Inom genusvetenskapen finns en rad teorier som kan te sig abstrakta, men jag vill förankra teorier som kan verka vara undflyende i det faktiska, materiella, kroppsliga, sinnliga livet vi lever. Inspirerad av bland annat Gilles Deleuze och Félix Guattaris (1988) filosofi om bodies without organs (BwO) vill jag i den här essän utforska kroppsliga möjligheter till njutning där genitalt sex som centrum och övrigt sex som periferi utmanas. Allt är riktigt sex så länge det upplevs som sexuellt.

För att expandera våra sexuella möjligheter behöver synen på kroppsligheten och dess bestämda funktioner utmanas. Filosoferna Deleuze och Guattari vill utmana den vedertagna uppfattningen om kroppars, eller som de formulerar sig: organismers, form och funktion. Inspirerade av Spinozas tankar om att vi inget kan veta om kroppars möjliga görande, om inte detta testas empiriskt och förutsättningslöst, vill Deleuze och Guattari få oss att sträcka vår syn på kroppar bortom det vi lärt oss, bortom vårt välkända sätt att använda våra

kroppar. BwO innebär en syn på organismer som att de har en ansamling av organ. Organismen arrangerar organ på ett förutsägbart sätt och begränsar därmed vad kroppar kan göra. De tänker sig dock att vi kan befria oss från att organiseras av organismen.

Att använda våra kroppar på andra sätt kommer förstas att förändra hur vi upplever och lever våra kroppar. Om vi tar med oss Deleuze och Guattaris filosofi och fokuserar på själva materialiteten i våra kroppar finner vi enorma möjligheter till att nyttja kroppens plasticitet och potential. De cirka 100 miljarder nervceller som återfinns i centrala nervsystemet har var för sig kontakt med en mängd andra nervceller, som i sin tur är sammanlänkade med det perifera nervsystemet. Det här medför stora möjligheter till att lära om, till att låta kroppen erfar nya sätt att vara på. Människan har därtill ungefär två kvadratmeter hud och 650 muskler att stimulera. Sinnena (syn, hörsel, smak, doft och känsel) utgör kroppsliga funktioner som formar våra upplevelser och bidrar till att avgöra vad som är sexuellt. Det fungerar också tvärtom för den läraktiga kroppen som kan omorganiseras: genom att stimulera sinnena på olika sätt, tränas de till nya sätt att erfar sexualitet. En del forskare benämner förmågan att avgöra vad kroppen gör, hur den rör sig, var den befinner sig som ett kroppsligt sinne (Ritchie och Carruthers 2015). Kroppen i sig är ett sjätte sinne. Den är sinnlig. Genom den levda kroppen tar vi emot och skapar intryck. För att ytterligare peka på kroppens potential kan vi tänka på proprioception, vilket är vår motorsensoriska förmåga. Detta, som vi kanske kan kalla för ett sjunde sinne, gör att vi kan orientera oss i det rumsliga och materiella. Kroppen har vanemässiga beteenden som medför att vi inte medvetet behöver tänka på varje rörelse vi gör. Detta gäller även för det kroppsliga sexuella livet. När vi förstår hela kroppens förmåga öppnar det upp för förändring. Om våra rörelsemönster är inlärda innebär det att de går att lära om. De rörelser vi tolkar som erotiska och gör nästintill vanemässigt kan expanderas till att inkludera fler rörelser. Det kroppsliga sinnet kan övas i att uppmärksamma andra uttryck än de invanda som erotiska. Kroppen är läraktig.

Våra organismers förmåga att omorganisera våra organ medför att vi har oändliga sätt att komponera vår njutning. Den feministiska forskaren Iris Marion Young refererar till Luce Irigaray för att expandera synen på våra erotiska kroppar: "Our sex is not one, but as Irigaray says, plural and heterogenous; we have sex organs all over our bodies, in many places, and perhaps none is privileged. We experience eroticism as flowing, multiple, unlocatable, not identical or in the same place" (Young 2005, 83). Att tänka hela kroppen som ett sexorgan innebär att inga kroppsdelar undantas. Våra kroppar utgörs av olika former av materia som bildar muskler, nerver, hud, skelett och kroppsvätskor. Kroppar möts också, och intra-agerar i den sexuella situationen. Ett exempel

på en sexuell situation där genitalierna inte är i fokus kan vara när en mun närmar sig en annan persons kroppsdel, som exempelvis insidan av ena låret. Munnen, läpparna, och dess nervceller berör huden på insidan av låret med alla dess nervceller. Kanske öppnas munnen och tänderna möter huden och musklerna, tungan känner värmen från huden och formen på huden, underhudsfettet och musklerna. Insidan av låret ger respons mot tänderna, tungan, och läpparna. Tänderna biter lite hårdare, känner hur musklerna och huden registrerar smärta och njutning och ger signaler om det.

Utöver muskler, nerver och skelett, som främst handlar om sinnet känsel, har vi våra sinnen för doft, smak, hörsel och syn. Dessa sinnen utgör också del i sexualiteten. Sexualiteten i form av hörsel inkluderar talade ord, stön, suckar, musik som hetsar och ljud av material eller fuktiga vätskor som möts. Dofrens kraft är mångsidig och vissa lukter kan inverka frånstötande, avtändande, medan andra ökar begäret och kan i sig självt bidra till allt mer upphetsning. Det kroppsliga sinnet avläser kroppens position, värmeökningar, kyla, pulshöjningar. Genom kulturen och socialiseringen lär vi oss att just vissa positioner och beröringar är sexuella. Det ger oss möjligheter, men begränsar oss i utforskandet av sexualiteten i hela dess omfattning. Om vi tar till oss teorin om BwO bör vi snarare utforska kroppens erotiska potential. Prova andra sätt att vara sexuella på, prova andra positioner, prova andra organ och kroppsdelar.

Orgasmer eller orgasmliknande upplevelser som inte kommer av genital stimulans har dokumenterats i forskningen (Komisaruk, Beyer och Whipple 2006; Komisaruk och Whipple 2011). I en artikel samlar sexualitetsforskarna Barry R. Komisaruk och Beverly Whipple (2011) de olika former av icke-genitala orgasmer som har dokumenterats. De flesta former har visat sig hos innehavare av kvinnokroppar, men vissa former även hos dem med manskroppar. I översikten av icke-genitala orgasmer står sensoriska stimulanser i centrum, som exempelvis stimulans på öron, läppar, bröst, bröstvårtor, anus, men även stimulans på områden nära en skada. Vid ryggmärgsskador upplever vissa att området nära skadan blir hypersensitivt. En del personer med epilepsi kan uppleva orgastiska upplevelser vid epileptiska anfall. I översikten tas intressant nog inte orgasmer relaterade till BDSM eller fetischism upp, trots att utövandet av denna form av sexualitet bygger på just sensoriska upplevelser, vilka ofta är icke-genitala, eller låter den genitala beröringen endast vara en del i helheten. Även andra kroppsliga sensationsupplevelser som andningsövningar och knipövningar kan ge sexuell njutning.

En annan form av sexuell njutning och orgasm som återfinns inom området som ligger utanför den genitala sexuella situationen är coregasm eller orgasm vid träningsrelaterade aktiviteter. Det är oklart om den orgastiska förmågan vid träning även gäller manskroppar. Forskningen har fokuserat på kvinno-

kroppar. I en studie av Debbie Herbernick och Dennis Fortenberry (2012) undersöktes träningsrelaterad orgasm och träningsrelaterad sexuell njutning. Sexuell upphetsning stimuleras lättare av vissa övningar som magträning, repklättring, styrketräning, cykling/spinning, men även löpträning, stretching, yoga, aerobics, simning, chins, dans med mera. Att uppleva sexuell njutning och orgasm i en icke-sexuell situation visar på kroppens förmåga att fysiologiskt ge respons via muskulatur och nerver. Det har visats i flera studier att medveten muskelspänning är en metod, bland andra, för kvinnor för att intensifiera och framkalla orgasm, till exempel genom att rytmiskt klämma benen mot varandra, lägga dem i kors och klämma eller bara spänna och slappna av (Kinsey et al. 1953; Hite 1976).

För att kunna beskriva kroppslig och sexuell njutning bortom genitalier och det som avgränsas som sex enligt rådande normer behövs nya sätt att tala om sex. Kulturforskaren Annie Potts (2002) söker beskrivningar av sex utan att fastna i normer om sex eller i kroppsliga avgränsningar. Hon diskuterar njutning, sensationer, beröring och kroppsytor istället för genitalier. Vanligtvis görs talet om den sexuella kroppen på ett dikotomiserat sätt där motsattpar konstrueras: sex ställs mot vad som inte är sex; penis och slida ses som motsatser som ska förenas; den som blir penetrerad betraktas som annorlunda än den som penetrerar; insida och utsida särskiljs. Enligt Potts kan vi betrakta hela kroppen som en yta. Det vi ser som öppningar blir i en sådan definition inbuktningar i ytan och det som sticker ut blir utbuktningar. Ytorna kan mötas på olika sätt. Potts lyfter fram beröring som sexuell praktik som ett sätt att utmana dikotomier och fasta föreställningar om hur sex ska gå till och vad som är sex. Kroppar som berör varandra kan inte separeras från varandra, det finns inget subjekt eller objekt som avgränsas. Kropparna berör varandra. De blir subjekt och objekt på en och samma gång.

Att tänka sex som större än det genitala gör att vi även kan tänka oss att de kroppsliga ytorna vi har kan expandera genom teknologi och material och vice versa. Det är inte endast kroppsliga ytor som möts, utan kroppar intragerar bland annat med tyg, kläder, sexleksaker, glidmedel, piskor, handbojor, rep, musik, dofter och teknologi. Feministfysikern Karen Barad (2003) som vill bryta upp skillnaden mellan subjekt och objekt, människa och materialitet menar att i intra-aktionen mellan människor och ting skapas individen och våra upplevelser. Detta skiljer sig från interaktion som begrepp där vi tänker oss att människor relaterar till materialitet. Med ovan nämnda exempel är det tydligt att materialiteten och människorna formas tillsammans. Sex som fenomen kan förstås som en intra-aktion mellan mänskliga och icke-mänskliga aktörer. Kroppar och annan materia kan intra-agera i oändliga formationer och skapa nya sexuella sensationer.

Referenser

- Barad, Karen. 2003. "Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter." *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 28 (3): 801–831.
- Deleuze, Gilles, och Félix Guattari. 1988. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Översättning Brian Massumi. London: Athlone.
- Herbenick, Debby, och J. Dennis Fortenberry. 2011. "Exercise-Induced Orgasm and Pleasure among Women." *Sexual and Relationship Therapy* 26 (4): 373–388
- Hite, Shere. 1976. *The Hite Report: A Nationwide Study on Female Sexuality*. New York: Macmillan.
- Kinsey, Alfred C., Wardell B. Pomeroy, Clyde E. Martin och Paul H. Gebhard. 1953. *Sexual Behaviour in the Human Female*. Philadelphia: Saunders.
- Komisaruk, Barry R., Carlos Beyer och Beverly Whipple. 2006. *The Science of Orgasm*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Komisaruk, Barry R., och Beverly Whipple. 2011. "Non-Genital Orgasms." *Sexual and Relationship Therapy* 26 (4): 356–372.
- Potts, Annie. 2002. *The Science/Fiction of Sex: Feminist Deconstruction and the Vocabularies of Heterosex*. London: Routledge.
- Ritchie, J. Brendan, och Peter Carruthers. 2015. "The Bodily Senses." I *The Oxford Handbook of Philosophy of Perception*, redigerad av Mohan Matthen, 353–370. Oxford: Oxford University Press.
- Spindler, Fredrika. 2009. *Spinoza: Multitud, affekt, kraft*. Göteborg: Glänta produktion.
- Spinoza, Baruch. (1677) 2001. *Etiken*. Översättning Dagmar Lagerberg. Stockholm: Thales.
- Young, Iris Marion. 2005. *On Female Body Experience: Throwing Like a Girl and Other Essays*. Oxford: Oxford University Press.

Död, ånger och galenskap

Begravningsplatser vid psykiatriska sjukhus

Cecilia Rodéhn

Från Lund i söder till Piteå i norr och däremellan – i Växjö, Göteborg, Vänersborg, Västervik, Vadstena, Kristinehamn, Nyköping, Stockholm, Uppsala och Säter – finns det begravningsplatser vid före detta psykiatriska sjukhus. De är vilorum för de som upplevt galenskap¹ och för de som vårdat dem med galenskap. Merparten av begravningsplatserna invigdes under sent 1800-tal eller i början av 1900-talet, även om några är äldre än så. Jordfästningar ägde rum fram till 1950- och 1960-talet, men jordfästningar av anhöriga till sjukhusets personal har även skett tills helt nyligen.

När begravingar av patienter på sjukhusområdena upphörde hade psykiatrin börjat förändras. Mediciner och psykoterapi introducerades i vården vilket bidrog till att patienter kunde hjälpas ut i samhället och inte bara förvaras på institutionerna. Samtidigt förändrades sjukhusens organisation; 1967 togs huvudmannaskapet för mentalvården över av landstingen, på 1970-talet ökade kritiken av den anstaltsbundna vården vilket så småningom ledde fram till 1980-talets avveckling av institutionerna och till psykiatrireformen år 1995.

Psykiatrireformen hade till syfte att förebygga hospitalisering och försöka integrera människor i samhället samt verka för rehabilitering, men reformen som ville ge förutsättningar för delaktighet i samhället blev inte som tänkt och kom att bli starkt kritiserad. Efter avinstitutionaliseringen blev flera sjukhusområden föremål för stadsutveckling. De förvandlades till bostadsområden, företagsparker och skolcampus, vilket gjorde att begravningsplatsernas funktion och skötsel förändrades. Nu har det gått mer än 60 år sedan patienter gravsattes på de psykiatriska sjukhusens begravningsplatser och tidens tand har format platsernas utseende. Gravmarkeringar av trä eller metall har vittrat bort, och har inte ersatts med nya. Idag är begravningsplatserna ödekyrkogårdar, stillsamt vackra och inhägnade lummiga parker med några spridda monument.

---

¹ Begreppet galenskap används här som en alternativ benämning till psykisk ohälsa och indikerar ett sätt att göra motstånd och bråka med medicinska diskurser samt "ta tillbaka" talet om människor som har diagnostiserats med psykisk ohälsa (Rodéhn 2020, 57–60).

Utgångspunkter

Att studera begravningsplatser är att studera hur kulturarv skapas och upprätthålls, något som är en viktig del av den tvärvetenskapliga genusvetenskapen. Kulturarv synliggör nämligen hur maktdimensioner, som exempelvis genus, tar materiell form och griper in i människors liv. Att undersöka begravningsplatser vid psykiatriska sjukhus handlar vidare om att studera hur galenskap skapas och upprätthålls (Rodéhn 2020). Det handlar om att utforska hur människor hierarkiseras och vad som räknas som mänskligt samt vad som räknas som ett liv, vilket är några av de mest grundläggande frågorna inom genusvetenskapen. Att utforska hur kulturarv skapas handlar vidare om hur samhället minns och sörjer grupper och individer och hur minnet och sörjandet beror på dessa gruppers och individers sociala status.

Det här kapitlet undersöker hur begravningsplatser vid psykiatriska sjukhus skapas som kulturarv, utifrån ett intersektionellt perspektiv med fokus på personer som upplevt galenskap. Närmare bestämt utforskar kapitlet hur begravningsplatser beskrivs i dagspressen, och dessa beskrivningar förstås som diskursiva konstruktioner av kulturarv. Syftet är att synliggöra hur kulturarv skapas och hur personer som upplevt galenskap beskrivs i denna process, där skapandet av kulturarv även förstås som skapandet av galenskap. Utgångspunkt för diskussionen är 59 artiklar publicerade mellan åren 2003 och 2022 i svensk dagspress. De samlades in med hjälp av svenskt mediearkiv där begravningsplatsernas namn användes som sökord. Materialet består av både krönikor och reportage. Genren är dock inte central för analysen, utan jag är intresserad av hur platser och människor beskrivs.

Kulturarv förstås i det här sammanhanget som förhandlingar där det förflutna – historien, personliga och kollektiva minnen – används för att forma samtiden (Smith 2006, 4). Medan kulturarv är materiella och immateriella företeelser såsom platser, föremål, iscensättningar och traditioner, skapas kulturarv som just kulturarv genom olika praktiker och diskurser. Kulturarv skapas alltså i relation till sociala och politiska processer vilket gör att det alltid skapas och omskapas. Detta betyder att kulturarv görs och att det kan göras på olika sätt (Smith 2006, 4). I den här texten förstås dagspressen som en plats där kulturarv skapas och som en praktik genom vilket kulturarv görs (Rodéhn 2021). Beskrivningar av begravningsplatserna är alltså ett görande av kulturarv men det är också en diskurs. Smith (2006, 13) påpekar att den diskursiva konstruktionen av kulturarv är det som kulturarv är, men även det som det förvandlas till. Därför menar jag att beskrivningar av begravningsplatserna måste förstås som en diskursiv process där kulturarvet är i ständig tillblivelse.

Den diskursiva process som skapar begravningsplatserna som kulturarv skapar även idéer om personer som upplevt galenskap. I denna process pågår förhandlingar om vad som räknas som liv, och vilka liv som blir ihågkomna och sörjda (jämför Butler 2009). Även frågan om mänsklighet är central i diskussioner om personer som upplevt galenskap då det finns en lång historia av att andrafiera dem; de har infantiliserats och/eller beskrivits som irrationella, våldsamma och/eller utan kontroll. Det är därtill vanligt att de intagna på psykiatriska sjukhus framställs som levande döda (Rodehn 2020). Judith Butler (2009, 13–19, 45) och Lea David (2020, 177) påpekar att förmågan att minnas och sörja måste ställas i relation till de politiska diskurser som skapar ramar för sörjande.

I fallet med begravningsplatser på tidigare psykiatriska sjukhus skapar ångrandets politik ramar för hur patienterna blir ihågkomna och sörjs. Jeffery Olick och Lea David menar att ånger har blivit en central del av det västerländska samhällets politik under senmodern tid och speciellt efter andra världskriget (Olick 2007, 14–15, 137–138; David 2020, 1, 41). Ångrandets politik manar till att konfrontera historiens illgärningar och visa medkänsla för historiens offer. Ånger har blivit en politisk princip och ett viktigt sätt att legitimera makt i samtiden (Olick 2007, 14–15, 137–138; David 2020, 1, 41). I relation till psykiatrin har ångrandets politik växt fram under avinstitutionaliseringen, och den är starkt färgad av en antipsykiatrisk kritik av vården (Rodéhn 2022). Jag ska nu visa hur detta tar sig uttryck genom beskrivningar av begravningsplatserna i dagspressen.

”De glömdas och fördömdas plats”

”Bortglömd” är ett vanligt sätt att beskriva de psykiatriska sjukhusens begravningsplatser (*Eskilstuna-Kuriren* 2012a, 1; SVT 2019; Kangro 2017) och dåligt skött är ett annat (*Eskilstuna-Kuriren* 2012b, 4; Anjou 2018, 2–3; SVT 2022). Det förklaras i tidningsartiklarna att begravningsplatserna ”sköts knappt om” (*Eskilstuna-Kuriren* 2012a, 1) eller att de är ”glömda och vanvårdade” (Tonström 2018). Det påpekas att de borde ”skötas bättre” (*Eskilstuna-Kuriren* 2012b, 4–5) men ”ingen vill ansvara för skötseln” (Karlsson Ambrose 2014, 30) och ”ingen vill ta ansvar” (Kazmierska 2018). Detta har resulterat i att begravningsplatserna har ett ”bedrövligt” utseende (SVT 2019, *Dalademokraten* 2004). Det bedrövliga ligger i att det på platserna återfinns ”övergivna gravstenar och rostiga kors” (*Nacka Värmdö Posten* 2004) eller ”övervuxna, vandaliserade gravstenar, rostiga kors” (Kazmierska 2018). Begravningsplatserna framställs som ”en dyster påminnelse om tider som flytt” (Mühle 2005, 14).

När det förklaras att platserna är bortglömda och förstörda betonas det problematiska med platsernas utseende. Paradoxalt nog gör påpekandet att platserna skapas som värdefulla. Anna Karlström skriver att ibland måste platser och föremål hotas av förstörelse för att de ska betraktas som värda att bevara som kulturarv (Karlström 2013, 148). Nu ska det påpekas att begravningsplatser som är varaktigt övergivna är skyddade som kulturmiljöer genom kulturmiljölagen och därmed erkända som kulturarv. Det som beskrivs i tidningsartiklarna är alltså inte nödvändigtvis en spegling av verkligheten utan snarare en diskursiv konstruktion av begravningsplatserna som erbjuder möjligheter till minneskapande.

Varför lyfts just skötsel av begravningsplatser fram i tidningsartiklarna? Jag menar att detta hör samman med den roll materiell kultur spelar i västvärldens minnespolitik. Karlström förklarar att materiell kultur är en förutsättning för att kunna förankra historien och bevisa att något har skett (Karlström 2013, 142). Att vårda lämningar blir inom den här logiken en förutsättning för att kunna minnas historiska skeenden. Denna logik avspeglar sig i citat som "Gömd kyrkogård får inte bli bortglömd" (Rörby 2018, 8). Att påpeka att begravningsplatserna inte sköts, förfaller, och riskerar att glömmas bort är alltså ett sätt att poängtera att platsens historia riskerar att gå förlorad, att samhället inte minns det förflutna och att nästa generation inte heller kommer att minnas den. Frågan om skötsel handlar även om vilken och vems historia som skall bevaras. Detta förtydligas i tidningsartiklarna där begravningsplatserna beskrivs som "de glömdas och fördömdas plats" (Anjou 2018, 2). Det som alltså anses värt att bevara och förmedla till nästa generation är en problematisk historia – berättelsen om de fördömda.

Att minnas samhällets problematiska historia är centralt i ångrandets politik (Olick 2007, 14; David 2020, 45). Ångrandets politik bygger på tre principer: (1) det finns ett problematiskt förflutet som behöver bemötas; (2) det finns en plikt att minnas detta förflutna; (3) det finns en skyldighet att skipa rättvisa och ge upprättelse till de som behandlats illa under historien (David 2020, 13). Historien spelar en central roll i detta och Olick och David menar att inom ramen för ångrandets politik anses de som behandlats illa endast kunna få upprättelse om, och när, det förflutna konfronteras (Olick 2007, 14–15, 122; David 2020, 1, 13, 41). David skriver att plikten att minnas det förflutna fungerar som ett sätt att skapa ett allmänt medvetande om det som anses problematiskt. Att minnas är ett sätt som samhället försöker försäkra sig om att det problematiska inte kommer att upprepas (David 2020, 45).

I tidningsartiklarna blir det tydligt att begravningsplatserna betraktas som en materialisering av en komplicerad historia och att de ses som platser där det förflutna kan konfronteras. Skötsel beskrivs i termer av att samhället "tar

ansvar för det som varit” (Tonström 2018). Man menar att skötsel gör att de döda kan ”respekteras” (*Eskilstuna-Kuriren* 2012b, 4–5; Eskilstuna kuriren. 2012d) och det blir en ”försoningsprocess” (Tonström 2018). Bristande skötsel kallas däremot för en ”slags dubbel diskriminering” (Tonström 2018).

Diskussionen om skötsel bidrar till att skapa kulturarv och jag menar att detta görs inom ramen för ångrandets politik där begravningsplatserna blir ställen där det går att känna skuld, och visa ånger, och där upprättelse och försoning kan erbjudas. Men diskussionen om skötsel skapar inte bara kulturarvet; det positionerar även de döda patienterna. De döda beskrivs som glömda, fördömda, diskriminerade och inte respekterade. Syftet med dessa beskrivningar är att synliggöra samhällets skuld, men betydelsefulla beskrivningarna blir en form av andrafröjning av patienterna. Kulturarv kan därför bidra till en fortsatt marginalisering av grupper när det skapas inom ramen för ångrandets politik.

”På deras gravmarkörer står bara ett journalnummer”

I tidningsartiklarna tar skuldfrågan sig uttryck i diskussioner kring gravmarkörernas utseende. Det betonas i tidningsartiklarna att: ”knappt några gravar är markerade så för den oinvigde ser platsen ut som en park” (*Upsala Nya Tidning* 2009) och att ”två tusen patienter ska ha begravts här men bara ett par hundra rostiga järnstavar sticker upp kring några järnvägssyallar” (SVT 2018a). Gravmarkörerna och patienterna begravda där beskrivs som ”namnlösa” (Werner 2015, 14, *Borås tidning* 2006) då ”inga namn” finns på gravmarkörerna (Alvarsson 2018, 6–7). Namnlösheten förvandlar dem till ”anonyma människor” (SVT 2018b). Det förklaras att ”på deras gravmarkörer står bara ett journalnummer.” (SVT 2018b, Kuprijanko 2012, 3) eller ”på gjutjärnskorsen står patienternas inskrivningsnummer och ett M eller K som står för man eller kvinna. På grund av sekretess kunde sjukhusen inte sätta ut patienternas namn på korsen.” (Werner 2015, 14, se också *Borås tidning* 2006, Kuprijanko 2012, 3). Till och med när det förtydligas att det ”på korset finns en avlång namnskytt som enbart upptar den avlidnes namn och dödsdag” (*Dalademokraten* 2002), så beskrivs de döda ändå som ”anonyma och bortglömda” (*Dalademokraten* 2002).

Beskrivningarna måste ställas i relation till det som gravstenar normativt indikerar; den dödes namn, ålder och släktskap. Gravstenar förser den döde med en familjetillhörighet och en identitet. En gravsten indikerar ett vilorum för en individ. När gravarna vid de psykiatriska sjukhusen beskrivs som namnlösa, anonyma och utan gravmarkering så positioneras de döda patienterna som avpersonifierade och identitetslösa, något som för tankarna till sjukhusen

som "totala institutioner". Enligt Erving Goffman (1961) var totala institutioner platser där den intagne på alla sätt underordnades och blev beroende av sjukhusets organisation. Han menar att den psykiatriska vården skapade och upprätthöll ojämlika maktrelationen mellan patient och sjukhusanställd vilket ledde till att patienterna förtrycktes och utsattes för förnedrande behandlingar. Exempel på detta är tvångsvård, tvång att bära vissa typer av kläder, isolering från omvärlden och/eller inlåsning. Enligt Goffman avpersonifierade och förnedrade den psykiatriska vården de intagna (Goffman 1961). Jag menar därför att när patienterna beskrivs som anonyma i dagspressen gör detta att de kan förstås som människor som levde men samtidigt som något annat än ett liv. Enligt Judith Butler måste ett liv vara förenligt med vissa begrepp för att bli erkänt som ett liv (Butler 2009: 13, 17–25, 45). I många fall har de som upplevt galenskap inte blivit erkända som liv. Istället har de har tillskrivits attribut som irrationella, våldsamma, slötänkta, infantila – de har till och med beskrivits som levande döda (Rodéhn 2020). Under historien har det pågått ett förnekande av subjektskap där patienterna fått betydelsen ett icke levbart liv (jämför Butler 1993, 3–8). Jag menar att beskrivningarna i tidningsartiklarna formar patienternas död som en annan slags död och deras gravplatser görs därmed inte förenliga med platser för erkända döda.

Gravarna framställs vidare i dagspressen som en spegling av hur patienterna behandlades i samhället. Begravningsplatserna beskrivs som platser "där den förnedring av de psykiskt sjuka som rädde in på 50-talet manifesteras med all tydlighet." (Nathél 2007). Jag menar att det som tar sig uttryck i dessa beskrivningar är en form av identifikation av skuld. Butler skriver att skuld är något som betecknar en kapacitet att ta ansvar för sina handlingar (Butler 2009, 51). Skuld är därför något som är centralt i ångrandets politik och att identifiera skuld handlar enligt Olick om att synliggöra att samhället behöver visa ånger (Olick 2007, 127). Ånger handlar alltså inte i första hand om patienterna. Olick förklarar att uppvisandet av ånger är ett sätt att bevisa att det problematiska har synliggjorts, att det har konfronterats samt hanterats av samhället. Skuld och ånger handlar alltså om vad samhället bör eller kan åstadkomma. Det är, som Olick skriver, ett sätt att visa att historiens ojämlikheter har besegrats och att samhället har blivit bättre (Olick 2007, 139, 147, 163). I dagspressen pågår det alltså en process där patienterna och deras gravar blir ett medium, eller en "plats", där ånger över hur samhället behandlade dem som upplevt galenskap kan iscensättas och bevisas.

”De dog, grävdes ned och glömdes bort”

På begravningsplatserna vid psykiatriska sjukhus ”begravde man mentalpatienter från psyksjukhuset som man inte visste var man skulle göra av, eller de som levtt nästan hela sina liv där” (Karlsson Ambrose 2014, 30). Där begravnade man patienter som var ”bortglömda” (Werner 2015, 14, *Borås tidning* 2006), ”övergivna själar” (*Eskilstuna-Kuriren* 2012c) och ”ensamma människor, patienter som inte hade anhöriga.” (Ebberstein 2022). Artiklarna i dagspressen beskriver att ”de flesta patienter som begravnades på sjukhuskyrkogården lever dock inte kvar i någons minne och fick inte ens när de var i livet besök av några anhöriga.” (*Uppsala Nya Tidning* 2008, 8).

Att inte ha, eller inte få besök av, en anhörig eller att vara bortglömd eller övergiven av en familj antyder att någonting tragiskt har hänt patienten. Sara Ahmed diskuterar hur familjen ofta ges positiva konnotationer, och ges betydelser som gemenskap och samhörighet. En familj betecknar en persons bakgrund, historia och identitet samt skapar en känsla av tillhörighet. Efter som familjen ges positiva konnotationer finns det även ett antagande om att samhörigheten skapar en form av gott liv, en form av normalitet (Ahmed 2006, 60, 90, 125; 2010, 43–46). Att som i tidningsartiklarna påpeka att patienterna övergavs eller uteslöts från familjegemenskapen är ett sätt att rama in patienterna som redan förlorade (jämför Butler 2009, 37). Det är ett sätt att poängtera att förlusten av patienterna inte var en förlust för någon annan och att deras död inte räknades (Butler 2009, 32, 45).

Liv som inte blir begravnade betraktas inte heller som sörjbara menar Butler; osörjbara liv räknas inte till det som anses vara ett liv (Butler 2009, 45). Positioneringen av patienterna kan även ses i beskrivningar som: ”Undangömd i livet – Bortglömd i döden” (Lundquist 2018, 20) och att ”de dog, grävdes ned och glömdes bort” (SVT 2019) eller att ”även efter sin död föraktades de, och begravnades därför på en särskild plats.” (Bill 2007, 36). Det förklaras att ”oftast är det ingen som bryr sig i människorna som ligger där” (SVT 2019) och ”sammhället struntar i psyksjukas gravar” (Kazmierska 2018). I tidningsartiklarna beskrivs det att ”de som ligger begravnade på de här kyrkogårdarna hörde till våra mest missgynnade systrar och bröder, ofta diskriminerade under sitt jordeliv” (Tonström 2018).

Jag menar att positioneringen av patienterna som (historiskt) inte sörjbara är ett effektivt sätt att skapa en möjlighet för dem att bli sörjda inom ramen för ångrandets politik. Ångrandets politik bygger på att det finns två positioner – förövare och offer – och att dessa positioner hålls isär och att de är mot-satta varandra samt att det finns en konflikt mellan dem. Förövare- och offer-

positionen måste därtill ständigt relateras till varandra, och till det förflutna, för att de ska få betydelse och för att de ska kunna upprätthållas. Detta gör att patienternas sörjbarhet inom ramen för ångrandets politik skapas i relation till samhällets behov av att konfrontera ett problematiskt förflutet, känna skuld och uppvisa ånger. Patienternas historiska osörjbarhet blir därför en förutsättning för att de ska bli offentliggjorda som sörjbara i samtiden.

Detta betyder dock inte att deras liv erkänns, utan själva erkännandet av sörjbarheten bygger på att deras liv betraktas som levande men inte som ett fullständigt liv. Butler skulle kalla det osäkra liv, liv som är förstörbara (Butler 2009, 37). Enligt Butler (2009, 37) är dessa liv osörjbara. Till skillnad från Butler menar jag dock att liv som betraktas som levande men inte som ett liv kan sörjas om det politiska ramverket möjliggör det. Inom ramen för ångrandets politik är det en förutsättning att vissa liv – exempelvis patienternas – positioneras som osäkra eller förstörbara just för att de ska kunna ges upprättelse och kunna sörjas. Detta eftersom positionen anses nödvändig för att erbjuda en möjlighet till att iscensätta ånger. Det är alltså inom ramen för ångrandets politik som patienterna skapas som osäkra liv, där formas de som inte levda liv, just för att de inom samma ram ska kunna offentliggöras som sörjbara liv. Det gör att patienterna inom ångrandets politik ständigt pendlar mellan positionerna beroende på samhällets behov av att manifesteras och uppvisa ånger.

”De dödas namn uppenbaras till slut”

Iscensättning av ånger har skett på olika begravningsplatser och i tidningsartiklarna berättas det om en ”stämningfull minnesstund” med kransnedläggning (Rehnberg Nyström 2021, 21) och ljusständning ”för att uppmärksamma de människor som aldrig kom hem från Sätters sjukhus.” (SVT 2019). Det beskrivs att ceremonierna ”väckte liv i” begravningsplatsen efter åren i ”glömska” (Lundquist 2018, 20). Aktiviteter beskrivs som transformativa. Det förklaras att de förvandlade platsen till en ”minneslund” (Lundquist 2018, 20). Tidningsartiklarna beskriver att aktiviteterna skapade något som saknades på platsen och detta frambringade ett minne av patienterna. Det blir tydligt i texterna att det materiella fungerar som ett ankare som sammanbinder historien med samtiden.

Vissa iscensättningar handlar om att synliggöra individerna som ligger begravda på platserna. Exempelvis beskrivs att ”vid en förbönsgudstjänst nästa helg läses förnamnen på 2 000 begravda personer upp.” (Agrell 2018) och i samband med detta beskrivs det att ”de dödas namn uppenbaras till slut. Och människorna som begravdes anonymt på Sankt Lars kyrkogård ägnas en

ceremoni”. I en artikel skrivs det uttryckligen fram att iscensättningen ”häver nu deras anonymitet” (SVT 2018b). På andra platser restes monument över de döda, vilket framställs som ett sätt att återbörda patienternas identitet och ”ge de anonyma patienterna en postum återupprättelse.” (Werner 2015, 15) eller ”hylla” de begravda patienterna (SVT 2019). På olika sätt syftade ceremonierna till att ge patienterna upprättelse. De ”anonyma” patienterna gavs ett namn och en identitet och de ”bortglömda” patienterna blev ihågkomna – patienterna blev sörjbara. Deras liv gavs betydelse genom ceremonierna.

Dessa beskrivningar skildrar en konfrontation med det förflutna. Artiklarna beskriver hur organisationer och grupper upplever skuld i relation till hur patienterna behandlades och hur de på olika sätt iscensätter ånger. Begravningsplatsen skapas därför diskursivt som en plats där upprättelse för patienterna kan erbjudas. Tidningsartiklarna skapar begravningsplatserna som ett kulturarv där samhället kan göra upp med sitt problematiska förflutna, en plats som erbjuder en påminnelse om att inte återupprepa de misstag som gjorts under historien. Kulturarvet blir en ångers plats och ett löfte att framtiden kan bli annorlunda.

Avslutning

Syftet med kapitlet har varit att undersöka hur begravningsplatserna skapas som kulturarv och hur personer som upplevt galenskap beskrivs i denna process. Jag har visat att begravningsplatserna skapas som ångrandets kulturarv genom att framställa begravningsplatserna som en plats där minnet av stigmatiserade och andrafierade patienter kan konfronteras. Detta gör att kulturarvet formas till en plats där det går att lätta skuldbördan och där ånger kan iscensättas. I detta tillskapande beskrivs patienterna som bortglömda, fördömda, ensamma, anonyma och övergivna. Även om syftet med beskrivningarna är att synliggöra historiskt förtryck av personer som upplevt galenskap så bidrar beskrivningarna till en fortsatt andrafiering av patienterna. Beskrivningarna låser dem i en position där patienternas enda roll blir att möjliggöra samhällets iscensättning av ånger. Det är alltså inte patienternas liv som blir ihågkomna, utan framför allt de illgärningar som samhället antas ha begått. Detta i sin tur positionerar patienterna som levande, men inte som liv. De döda patienterna positioneras vidare som liv som aldrig blivit begråtna – osörjda liv. Dessa liv villkoras som sörjbara inom ramen för ångrandets politik. De blir sörjbara endast i relation till samhällets vilja att känna skuld och uppvisa ånger. Något som i sin tur handlar om att påvisa att samhället har blivit bättre. Med andra ord; samhällets framsteg förhandlas på de döda patienterna gravar.

Tack

Den här texten är del av det pågående projektet *Från psykiatriskt sjukhus till bostadsrätt – stadsutveckling och kulturarv* som finansieras av FORMAS projektnummer 2019-00589. Tack till Klara Goedecke och Ulrika Dahl för kommentarer på tidigare version av denna text.

Litteratur

- Agrell, Alexander. 2018. "De bortglömda döda på Sankt Lars ges en egen utställning". *Sydsvenskan* 2018-11-02. www.sydsvenskan.se/2018-11-02/de-bortglomda-doda-pa-sankt-lars-ges-en-egen-utstallning. [hämtad 2022-12-20].
- Ahmed, Sara. 2006. *Queer phenomenology: orientations, objects, others*. Durham: Duke University Press.
- Ahmed, Sara. 2010. *The promise of happiness*. Durham: Duke University Press.
- Alvarsson, Ulrik. 2018. "Herrelös gravplats väntar på avgörande" *Västerviks-Tidningen* 2018, 10–13, 6–7.
- Anjou, Marika. 2018. "S:t Lars Kyrkogård en av de sämst skötta". *Sydsvenskan* 2018-10-07, 2–3.
- Bill, Anna. 2007. "Tid att minnas de döda" *Upsala Nya Tidning* 2007-11-02, 36.
- Borås tidning. 2006. "De Bortglömda människorna" *Borås tidning* 2006-12-10.
- Butler, Judith. 1993. *Bodies That Matter*. London: Routledge.
- Butler, Judith. 2009. *Krigets ramar: när är livet sörjbart?* Stockholm: Tankekraft.
- Dalademokraten. 2002. "50 år sedan hospitalets kyrkogård invigdes" *Dalademokraten* 2002-10-02.
- Dalademokraten. 2004. "Korsen faller på kyrkogården". *Dalademokraten* 2004-08-07.
- David, Lea. 2020. *The past can't heal us: the dangers of mandating memory in the name of human rights*. New York: Cambridge University Press.
- Ebberstein, Ann-Louise. 2022. "Mentalvårdsmuseet och patienternas kyrkogård – en kuslig kuliss för fantasin." *Södra Dalarnes Tidning*, 2022-10-29.
- Eskilstuna kuriren. 2012a. "Den bortglömda kyrkogården". *Eskilstuna kuriren* 2012-11-02, 1.
- Eskilstuna kuriren. 2012b. "Kyrkan borde ta ansvar". *Eskilstuna kuriren* 2012-11-02, 5–6.
- Eskilstuna kuriren. 2012c. "500 övergivna själar". *Eskilstuna kuriren* 2012-11-03.
- Eskilstuna kuriren. 2012d. "De vill att de döda respekteras" *Eskilstuna kuriren* 2012-11-03.
- Goffman, Erving. 1961. *Asylums: essays on the social situation of mental patients and other inmates*. New York: Anchor Books.
- Kangro, Oscar. 2017. "Ätta övergivna platser i norra Sörmland där tiden har stått stilla". *Eskilstuna kuriren* 2017-01-07.
- Karlsson Ambrose, Pebbles. 2014. "Till salu: kyrkogård med naturskönt läge". *Kyrkans Tidning*, 2014-12-11, 30.
- Karlström, Anna. 2013. "Local heritage and the problem with conservation". I *Transcending the Culture–Nature Divide in Cultural Heritage*. Red. Sally Brockwell, Sue O'Connor and Denis Byrne. 141–155. Canberra: ANU Press.

DÖD, ÅNGER OCH GALENSKAP

- Kazmierska, Natalia. 2018. "Samhället struntar i psyksjukas gravar." *Aftonbladet* 2018-11-22 www.aftonbladet.se/nyheter/kolumnister/a/jPeXOL/samhallet-struntar-i-psyksjukas-gravar [hämtad 2022-12-20]
- Kuprijanko, Alexander. 2012. "Sankt Lars Kyrkogård. Pilgrimer minns de bortglömda". *Sydsvenskan* 2012-11-26, 3.
- Lundquist, Jan. 2018. "Undangömd i livet – Bortglömd i döden". *Piteå-Tidningen* 2018-11-05, 20
- Mühle, David 2005. [Ingen rubrik]. *Dagens Nyheter* 2005-06-10, 14.
- Nacka Värmdöposten. 2004. "Församling vill rusta upp Vilans Kyrkogård". *Nacka Värmdöposten* 2004-07-14.
- Nathél, Ingrid. 2007. "De sjuka övergavs ända in i döden". *Sydsvenskan* 2007-04-09 www.sydsvenskan.se/2007-04-09/de-sjuka-overgavs-anda-in-i-doden [hämtad 2022-12-20]
- Olick, Jeffrey. 2007. *The Politics of Regret: On Collective Memory and Historical Responsibility* New York: Routledge
- Rehnberg Nyström, Sanne. 2021. "Stämmingsfull minnestund på furunäsets kyrkogård" *Piteå-Tidningen* 2021-11-09, 21
- Rodéhn, Cecilia. 2020. "Galenskapsstudier." *Tidskrift för genusvetenskap* 41(3): 51–73.
- Rodéhn, Cecilia. 2021. "Ulleråkers kulturarv i dagspressen – aktörer, diskurser och konsekvenser." I Rodéhn, Cecilia och Märth Hedvig, redaktörer, *Komplex kulturarv – från psykiatriskt sjukhus till bostadsområde*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Rodéhn, Cecilia. 2022. "The emotional heritage of psychiatric hospital and asylum cemeteries as constructed in and through academic texts." *International Journal of Heritage Studies* 28(9), 1002–1016.
- Rörby, Anders. 2018. "Gömd kyrkogård får inte bli bortglömd" *Motala och Vadstena tidning* 2018-10-05, 8.
- Smith, Laurajane. 2006. *Uses of heritage*. New York: Routledge.
- SVT. 2018a. "Minnen från mentalsjukhuset skildras i dokumentär". *SVT* 2018-08-23 www.svt.se/nyheter/lokalt/skane/manga-vill-beratta-om-sin-tid-pa-sankt-lars. [hämtad 2022-12-20]
- SVT 2018b. "2000 anonyma på Sankt Lars kyrkogård får egen utställning" *SVT* 2018-11-11. www.svt.se/nyheter/lokalt/skane/2000-begravda-pa-sankt-lars-kyrkogard-far-egen-utstallning [hämtad 2022-12-20]
- SVT 2019. "De blev inlästa, dog och glömdes bort – Säters döda hyllades." *SVT* 2019-11-02 <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/dalarna/de-blev-inlasta-dog-och-glomdes-bort-idag-har-saters-doda-hyllats> [hämtad 2022-12-20]
- SVT 2022. "Christinas mormor var den sista att begravas på Sundby begravningsplats" *SVT* 2022-01-11 www.svt.se/nyheter/lokalt/sormland/har-fick-486-oroliga-sjalar-sin-sista-vila-bortglomda-av-varlden [hämtad 2022-12-20]
- Tonström, Göran. 2018. "De larmar om de bortglömda och vanvårdade gravarna". *Kyrkans Tidning*, 2018-10-18.
- Upsala Nya Tidning. 2008. "Okänd kyrkogård finns bakom murarna." *Upsala Nya Tidning* 2008-07-29, 8
- Upsala Nya Tidning. 2009. "Hundraårig begravningsplats hedrades" *Upsala Nya Tidning*, 2009-09-28.
- Werner, Suzanne. 2015. "Här vilar namnlösa och bortglömda". *Tiela* 2015-08-29, 14-15

The assistants of reproduction

Ingvill Stuvøy

In 1992, in what was still early days of assisted reproductive technologies (ARTs), esteemed anthropologist Marilyn Strathern noted how these new techniques in many instances were not so much remedying infertility as they were enabling access to the fertility of others.

Importantly, Strathern's comment draws attention to how the *assistance* in assisted reproduction is not alone technical or medical, as is often presumed. The assistance is also corporeal – involving the bodies and bodily substances of others than those receiving the reproductive assistance. For instance, someone other than those who are to parent the child may contribute gametes, that is eggs or sperm, or facilitate gestation and birth, as in the case of surrogacy.

Thus, reproductive assistance involves what we may, for now, call *reproductive assistants*. This essay puts the spotlight on these reproductive assistants and on the assistance they provide. It raises the question of how 'we', as a society and individuals, relate to reproductive assistance – and to those who assist reproduction – at a time in history when children are increasingly conceived through the corporeal contributions of more or others than the conventional two parents.

The essay is also a way of saluting the inspiring milieu at the Centre for Gender Research at Uppsala University, and in particular the reading group on assisted reproduction, which I participated in while at the Centre in the post-pandemic and wonderful spring of 2022. Leaning on our discussions and on the work of my fellow reading group members, bringing it into conversation with my own work, I am hoping to shed light on the significance and meanings of assistance, in reproduction as well as in research.

In her hot-off-the-press doctoral dissertation, Elina Nilsson (2022) – now a lecturer at the Centre – details the experiences of one group of reproductive assistants, namely surrogate mothers. Nilsson's informants are Thai women who all have gestated and given birth to children on behalf of others, all of

whom are foreigners, indicating the transnational character of these surrogacy arrangements. The arrangements were also commercial in character, which for Nilsson's informants meant selling their labor for money.

Arguably, surrogacy has become somewhat emblematic of third-party reproduction, perhaps because of how the growing belly renders the assistance conspicuously visible. While the donation of eggs and sperm is, in terms of labor time, relatively quick and may also go unnoticed by onlookers, gestation lasts for months (nine, ideally) and involves an increasingly bulging belly. We can add to this that the act of birthing historically – and still today – has been understood as that which makes a woman a mother. Consequently, this kind of third-party reproduction seems somehow less likely to go unnoticed.

Certainly, transnational surrogacy has not gone unnoticed within the scholarly field. As surrogacy markets started emerging in new places and in low-income countries in the 2000s, the general tendencies of outsourcing in the global economy seemed to have materialized also in the context of assisted reproduction.

The notion of outsourcing holds several meanings; with so-called gestational surrogacy, people can have (genetically related) children without doing the arduous labor of gestation and birth. Nilsson's informants, for example, were the ones doing this arduous labor. Nilsson theorizes their labor as both intimate and precarious, seeking to capture how her informants were “tending to the intimate needs of individuals” (Boris & Parrenas in Nilsson, 2022, 40) within life and labor conditions that were uncertain and insecure.

In tending to other people's intimate needs, the Thai surrogate mothers had committed themselves to carrying the pregnancy to term and to then relinquish the child(ren) after birth. Nilsson interviewed the Thai surrogate mothers post-relinquishment, asking them how they looked back at their surrogacy pregnancy after it was all over, and time had passed. She asked them how they fared after the pregnancy had ended and the contractual obligations were fulfilled by both parties, children already handed over in return for money. The question of how things turn out for the surrogate mothers is a central one in the critical examination of transnational surrogacy, along with that of motivation: what is it that makes women carry and give birth to a child on behalf of others? Nilsson's informants answered in unison: money. One of her informants, Vanida, is quoted as saying: “We want money. No one wants to become a surrogacy mother for free” (Nilsson 2022, 86), pointing to money as both a motivation and as a requirement if people are to consider doing this labor.

Nilsson also talked to her informants about how they thought of and felt about the child(ren) they had brought into this world and relinquished. She

found them to be ambivalent. On the one hand, her informants emphasized the significance of shared time and substances, such as blood but also food and drinks, in creating a lasting bond between themselves and the child. This may be read as a defiant approach to kinship in a surrogacy context where the surrogate mothers (re-)insert themselves as someone significant in relation to the child.

On the other hand, Nilsson's informants stressed their own non-intent to parent the child they had nurtured inside their bodies – and emphasized instead the intent of their clients. Thus, they abided by the intention of surrogacy, namely that of making those intending parenthood into parents. To substantiate their reasoning regarding parenthood, the Thai surrogate mothers pointed also to their clients' capacity and resources to parent the child (Nilsson 2022, 140). That is, the intended parents' affluence was part of what made them (suitable and legitimate) parents. Such a finding alerts us to how the ideological move away from parenthood as (necessarily) biological to a social model of parenthood is not invariably a progressive move but one that gives openings to other types of stratification, deeply classed and racialized. In the global fertility industry, what matters in terms of parenthood is not one's contribution to the procreation but, rather, the alignment of one's intent with one's ability to pay for the assistance and the further nurture of the child.

Surrogacy was also the topic of my own doctoral dissertation from 2018. Arriving in Uppsala and finding Elina about to finalize her thesis on the same topic was a true joy (a rather nerdy joy, indeed). In my own research on transnational surrogacy, I interviewed those with the resources to commission and pay for a surrogacy pregnancy. My informants were Norwegian couples and singles, straight and queer, who traveled abroad to have a woman carry and give birth to a child on their behalf. None of my informants traveled to Thailand, although a few considered it; instead, they ended up traveling to India, the USA, and Canada.

In my research, I found that the geopolitical and cultural context as well as the institutional set-up mattered for how the Norwegian intended parents came to think of the assistance they received and related to the reproductive assistant (or assistants: some received assistance also from an egg provider, one also from a sperm provider, and a few had more than one surrogate mother gestating their children). I found their expectations regarding the women assisting them to differ depending on where the women came from and where in the world (economy) they were positioned. While Indian women were expected to do this labor for money – and to use the money in life-changing ways – the American and Canadian women were expected to have altruistic motives and preferably not have their (economic) lives changed by surrogacy.

Shared among my informants was an assertiveness about their own parenthood. This, I found, reflected an institutional arrangement which at no point did anything but confirm the intended parents as *the* parents. The surrogate mothers emerged in my informants' narrations as someone helping them in their project of becoming parents and a family (with children). Indeed, for several of my informants the possibility of being assisted in their reproduction without having to share their parenthood with others was a reason to opt for surrogacy. Surrogacy offered a way to have children without having to renegotiate their ideas of parenthood and, moreover, their ideas of what a family looks like and whom it includes. For most of my informants, the notion of family only referred to themselves and their children, something I theorized as 'cutting the family to size' (Stuvøy, 2018).

The notion of cutting was one I borrowed from the above-mentioned Strathern. In her article "Cutting the network" (1996), Strathern draws a parallel between the ways in which kinship is defined in surrogacy arrangements to how scientific breakthroughs, while built on the work of an extended network, become the invention of only a few through the patent application. The claim to invention, like the claim to parenthood, truncates the extended social network. This, Strathern (1996, 525) notes, reflects the role of property ownership, which "can truncate a chain of several claimants [. . .], dividing those who belong from those who do not". Likewise, I suggest, my informants divided between those who belonged to the family and those who were outside it such as the surrogate mother. Their own parental intent functioned like a claim to invention. Moreover, being the ones picking up the bill throughout the reproductive process, their money secured property ownership of the process and of its potential outcome, that is, the baby.

The idea of cutting the family to size re-appeared to me recently while I was in Uppsala. I was doing digital interviews with clinic staff and bureaucrats in Norway on the topic of egg donation. Egg donation was prohibited in Norway until January 1, 2021. After years of debate, the lawmakers decided, in the midst of the COVID lockdown, that the time had come to allow eggs to be donated, in return for a minor compensation, to help those who need eggs from others in order to conceive.

Curiously, egg donation and surrogacy are technically the same process with the reverse answer to the question of "who's the mother?" (cf. Thompson 1998). In egg donation, the mother is the one gestating and birthing the child, while the assistant is the one providing the egg. In surrogacy, it is the other way around: the one gestating and birthing the child is the one assisting, while the mother is – or can be – the one who has contributed with the egg.

In the Norwegian debate, the mirror relation between egg donation and surrogacy was emphatically noted, with surrogacy figuring as a warning against lifting the ban on egg donation. The argument posed is that if egg donation is allowed, surrogacy is only a small step away.

The winning argument, however, was the one comparing egg donation to sperm donation. Sperm donation has a long history in Norway, dating back to the 1930s. Thus, Norway has practiced sperm donation for ages, while prohibiting egg donation. When egg donation was finally legalized, it was in the name of *gender equality*: between infertile women and men, between donating women and men, and even between eggs and sperm (Stuvøy et al. 2021; see also Spilker and Lie 2007).

While egg and sperm donation may well be treated equally in law, there are some notable differences between the two forms of donation. For one, sperm is more accessible than eggs, technically speaking; while sperm leaves the body through ejaculation, eggs need to be harvested from inside the body. Secondly, one can argue that the sperm donor is a different type of assistant than the egg donor. The sperm donor may be described as a *substitute*, contributing with that which the father, as a man, under ordinary circumstances would contribute with. Thus, the donation of sperm introduces a division between donor, who has a genetic tie to the child, and father, who is defined by their social role towards the child. Or, as in the case of lesbian couples, between the donor and the co-mother, as she is defined in Norwegian law. In the case of single women, it is perhaps more an open question whether the donor is a substitute (to a partner not yet acquired?) or an assistant to the single woman's reproductive project.¹

In egg donation, the division is not only that between biological and social parenthood. There is also a splitting up of biological motherhood: one genetic part which the donor contributes, and one gestational part which the (intended) mother contributes. The mother becomes a mother by carrying the child to term. For the Thai surrogate mothers interviewed by Nilsson, it was the other way around; the realization that the child did not look like them, and was not their genetic offspring, was critical to their de-attachment from the child they had shared time and substances with throughout the pregnancy (Nilsson 2022, 137).

My current research on egg donation starts from a rather simple question: Now that egg donation is legal, what does egg donation become in a Norwegian context? How is it institutionalized, regulated, and practiced? A striking

---

¹ Single women gained access to assisted reproduction and sperm donation in Norway as part of the same law reform that lifted the ban on egg donation.

feature in that regard, as I see it, is how egg donation is organized in ways that secure a family that looks like an ordinary – or, rather, normative – family. The families are, as I would say, ‘cut to size’ to align with the normative expectation of a maximum of two parents. Even if in egg donation there are three biological parents or contributors.

The ‘cutting’ is done through a few different measures, such as the requirement that the egg provider and the egg recipients cannot know each other and should remain anonymous to one another. Only if the child, when turning 15, chooses to contact the donor, can the donor and the family resulting from the donation become acquainted. For the clinics, this means having separate entrances or sections where the egg providers and the egg recipients enter, leave, and provide their contributions.

Of course, Norway is not alone in trying to secure a culturally recognizable family through the employment of assisted reproductive technologies. This is, in many regards, also the case in Sweden, as Matilda Lindgren noted in our stimulating conversations on the topic while I was visiting in Uppsala. Lindgren drew my attention to what she refers to as the “management of disclosure”; that is, what and when to tell about donor-conception. Sweden has long had a policy encouraging intended parents to tell their children that they are donor-conceived. As of 2019, this encouragement changed into a requirement: intended parents of donor offspring *shall* (and not only *should*) tell their children. The disclosure of such information shall happen during childhood. However, only as an adult, at the age of 18, may the donor offspring know the identity of its donor. Thus, the child *as a child* only has a right to know about the donor-conception, and not a right to form a bond or establish a relation with the donor during childhood.

The same goes for Norway, as it turns out. In Norway, the encouragement to tell was made into a requirement one year after the Swedish law reform, in 2020. That same year, the Norwegian lawmakers also changed the age of disclosure of donor identity from 18 to 15 years. This means it is no longer adulthood, but teenage years that are seen as the appropriate time in Norway to find out about one’s donor and potentially look them up.

Comparing notes on egg donation in Sweden and Norway has been thought-provoking, perhaps for how it orients towards details. And the devil is often in the details, as the saying goes. One detail is the similar preference across the two countries for a donor that is unknown to the recipients of the eggs or sperm. But also, the slight difference that Sweden allows people to use a known donor. In Norway, you are not allowed to turn up at the clinic with a donating friend or acquaintance. You are required to use a donor recruited

either by the public hospital or a private clinic, or by eggs- and sperm banks selling gametes to clinics.

As it happens, most of the donated sperm used at clinics in Norway comes from abroad, mostly from sperm banks in Denmark. In the case of egg donation in Norway, it is still early days and things may change. So far, some clinics are testing their luck in recruiting enough Norwegian women to donate eggs, while one clinic imports eggs from Finland. The border-crossing of gametes and people within Scandinavia are central to the project currently undertaken by Ulrika Dahl and her co-researcher Rikke Andreassen. Their project alone was decisive in making me cross the border from Norway and come to Uppsala in the Spring of 2022.

Dahl and Andreassen study queer assisted reproduction within and across Scandinavian countries. An interesting feature of queer assisted reproduction is how a reproductive assistant is always already assumed. If gays and lesbians are to reproduce in (romantic) couples, assistance is a pre-requisite. This renders the assistance more visible, in a sense. For the gay fathers I interviewed for my project on surrogacy, there was no way around the question of whether the child was birthed by someone else.² For them, to mimic the two-parent norm, they required reproductive assistants and that was, in a sense, a given fact when talking about their parenthood with others. This was different for straight couples who could pass as ‘un-assisted,’ not least in the case when the child was genetically their offspring and therefore looked like them.

The ‘looking alike’ is, perhaps not surprisingly, a concern in the context of assisted reproduction involving donated eggs or sperm. Because how to pick the right eggs and sperm – or, rather, the right donor? The word often used to refer to how such a pick is made, is ‘matching’. Matching denotes that the recipient and the provider of the eggs or sperm should, according to certain criteria, fit well together. This fit is frequently a question of looks, including hair, eye, and skin color. In a sense, matching could sound like a procedure like any other in the clinic, and, as such, nothing to make a fuss about. Yet, as Dahl and Andreassen (2021) note, matching is significant for how it reproduces not only individual couples but also race and nation. Matching, one could say, is biopolitics. On that note, the perhaps most fascinating aspect of both Swedish and Norwegian biopolitics is the heavy investment by the state in making families that look alike and align with cultural idea(l)s about what a family is – and, by extension, what a nation is.

---

² One gay couple voiced a hope that their child would be taken to be an adoptee rather than conceived through surrogacy. This reflects how transnational adoption has been far less scandalized in Norway than what transnational surrogacy has been. Recently, however, critical attention has been directed towards also transnational adoption.

Matching as a procedure to create similarity – and make family members look alike – can also have the (intended?) effect of rendering reproductive assistance less visible. Visibility is, I have come to think, significant when discussing reproductive assistance – and reproductive assistants. My claim at the onset of this text was that in surrogacy – due to the bulging belly – the assistance was particularly visible. Yet, what happens in many transnational surrogacy arrangements is that the surrogate mother becomes somehow invisible. For instance, my informants who traveled to India only met their surrogate mother once, at the Norwegian embassy to finish the required paperwork. They followed the pregnancy from home through medical charts rather than seeing (images of) a woman with a bulging belly. Thus, the person assisting them was not a visible presence during ‘their’ surrogacy pregnancy.

This lack of visibility, I would suggest, makes it easier to render the assistant less significant in the reproductive process. Surrogate mothers are not uncommonly described as having merely a custodial role, “babysitting” the fetus, as suggested by some of my informants. Somewhat more brutish, the surrogate mothers are portrayed as holders of a uterus, the body part instrumental to surrogacy (Kroløkke and Pant 2012). In such a portrayal, the contribution of the surrogate mother disappears, as her assistance is reduced to the letting of corporeal space. This, in turn, renders the surrogate mother disposable, as just one womb alongside a whole line-up of wombs.

Visibility is a matter of proximity, being close enough to see and reckon with each other. With locally recruited egg and sperm donors, the assistant may, in theory, be one’s neighbor, colleague, a friend or a friend of a friend. In the case of donated gametes crossing Scandinavian borders, the assistants are geographically somewhat distant, albeit retaining a sense of proximity through Scandinavian ‘likeness.’ The transnational surrogacy arrangements studied by Nilsson and myself may instead be examples of what social anthropologist Kristin Engh Førde (2017) has called “intimate distance”. The surrogate mothers perform intimate labor, as theorized by Nilsson, yet do this labor at a distance from the people they are assisting – and at a distance to the place where the child will grow up and live their life, post-partum.

One of the striking findings in Nilsson’s dissertation relates to precisely the transnational character of the assistance provided. In transnational surrogacy, people as well as corporeal substances move across borders and legal jurisdictions. In my own work on transnational surrogacy (Stuvøy 2018), as well as that of many others, attention has predominantly been directed towards the intended parents and their movements. The intended parents in surrogacy – often white, affluent and from richer parts of the world – are represented as the ones making the move, in both a physical and symbolic sense, to fulfil

their wish to reproduce. Nilsson's work challenges this depiction, as she notes that, in the Thai context, "[c]learly, the surrogate mothers are the most mobile in these arrangements" (Nilsson 2022, 114). Nilsson delineates the many and diverse types of travels – local, regional, and international – the women she interviewed undertook to assist others in their reproductive projects. Not only did they travel from the countryside to the fertility clinics in the city, but they also traveled abroad to have embryos transferred and, then, to give birth in the countries where the intended parents resided, thereby making things easier for the people they assisted. As such, Nilsson's empirical findings importantly showcase how the assistance these surrogate mothers provide is more encompassing than gestating and birthing a child.

Perhaps such findings are what we need to (re)consider what reproductive assistance is but also can be. Strathern's comment, with which I began this text, draws attention to how the reproductive projects of some rests on getting access to the fertility of others. This need not be a horrible thing. Yet it seems worthwhile to think about whether 'cutting' off the assistant should remain the culturally endorsed practice. How to avoid making the assistant into a precarious laborer, expending their energy to support the 'good' life of others (cf. Vora 2015)? What potential lies in acknowledging the assistance – and the assistant – in other ways than as a laborer and a non-parent outside of the family proper? Could we think of ways of keeping intact the network extended? And, could the 'miracle babies' of assisted reproduction have more miracles in their lives if they got to grow up knowing and relating to all the people they originate from?

These are thoughts to be developed and polished; for my part, I hope to continue thinking with some academic assistance from the extended collegial network, such as the one at the Centre for Gender Studies at Uppsala. Happy anniversary!

References

- Dahl, Ulrika, and Rikke Andreassen. 2021. "Donors We Choose: Race, Nation, and The Biopolitics of (Queer) Assisted Reproduction in Scandinavia." *BioSocieties*. <https://doi.org/https://doi.org/10.1057/s41292-021-00256-2>.
- Førde, Kristin Engh. 2017. *Intimate Distance: Transnational Commercial Surrogacy in India*. Doctorate Doktoravhandling, Institute of Health and Society, Faculty of Medicine, University of Oslo.
- Kroløkke, Charlotte, and Saumya Pant. 2012. "I Only Need Her Uterus: Neo-liberal Discourses on Transnational Surrogacy." *NORA-Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 20 (4): 233–248. <https://doi.org/10.1080/08038740.2012.729535>.

- Nilsson, Elina. 2022. *Thai Surrogate Mothers' Experiences of Transnational Commercial Surrogacy. Navigating Local Morality and Global Markets*. PhD, Interdisciplinary Gender Studies, Uppsala University.
- Spilker, Kristin H., and Merete Lie. 2007. "Gender and Bioethics Intertwined Egg Donation within the Context of Equal Opportunities." *European Journal of Women's Studies* 14 (4): 327–340.
- Strathern, Marilyn. 1996. "Cutting the Network." *Journal of the Royal Anthropological Institute*: 517–535.
- Stuvøy, Ingvill. 2018. *Parenthood at a Price: Accounting for the Viability of Transnational Surrogacy*. Ph.D. thesis, Department of Sociology and Political Science, NTNU.
- Stuvøy, Ingvill, Maria Kirpichenko, Guro Korsnes Kristensen, Merete Lie, and Sofia Moratti. 2021. "Bioteknologiske framtider. Refleksjoner over endringene i bioteknologiloven fra et kjønnsforskningsperspektiv." *Tidsskrift for kjønnsforskning* 45 (2–03): 120–126. <https://doi.org/https://doi.org/10.18261/issn.1891-1781-2021-02-03-05>.
- Thompson, Charis. 1998. "Quit Snivelling, Cryo-Baby, We'll Work Out Which One's Your Mama!": Kinship in an Infertility Clinic." In *Cyborg Babies: From Techno-Sex to Techno-Tots*, eds. Robbie Davis-Floyd and Joseph Dumit, 40–66. New York and London: Routledge.
- Vora, Kalindi. 2015. *Life Support: Biocapital and the New History of Outsourced Labor*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Silverkragen

Katarina Pirak Sikku

Mamma och pappa ska flytta in i en lägenhet och vi tömmer mitt föräldrahem. Mina föräldrar har bott i huset i 42 år. Föremål har samlats och mina föräldrar var definitivt inte "less is more"-generationen. Huset var sprängfyllt med föremål från olika skeden i livet. När de nu ska flytta dyker försvunna och glömda föremål upp, och med dem minnena.

Märkligt vad ett föremål kan väcka för känslor. Sakerna bär på olika historier och det är svårt att skilja sig från föremålen. Jag tog hand om de mest udda saker, en gammal pennvässare där skräpsamlaren är borta, den står nu i min ateljé med en ny skräpsamlare gjord i papp och tejp. Ett gammalt kassaskrin i grå spräcklig metallfärg, med den lekte jag affär och la in låtsaspengarna som jag själv hade gjort. Udda vantar i gamla plastpåsar fick följa hem. Det kändes som hela min barndom skulle tömmas. Kapphyllan, det trasiga skrivbordet där jag suttit och fört in siffror i olika tabeller när jag sålde jultidningar, de grönvita gardinerna från vardagsrummet när vi var barn och höstolen full med udda sockar. Och det gick fort, för min bror och hans familj väntade på att flytta in.

Vad mina föräldrar tänkte vet jag inte. Vi pratade inte om det. Det kokade i hela mitt inre. Idag tänker jag: vi var i olika skeden av livet. Jag var i 40-års åldern mitt i livet och pappa och mamma var i 75–80 års åldern och hade levt längre tid än de hade kvar att leva. Att tömma huset var så definitivt och slutgiltigt. En epok gick i graven. Det var jobbigt när vardagsrummet tömdes och bakom pappas gesällsprov, ett skåp, syntes en av mina syskons teckning gjord med mammas läppstift när huset var nybyggt. Undrar vad det läppstiftet innehöll eftersom teckningarna har läckt igenom lager av tapet genom åren.

Under den här flytten säger min mamma ofta: jag vill tömma linneskåpet själv. Huset är byggt 1966 och på den tiden var garderoberna inbyggda och ofta fanns ett skåp med hyllor. Det är det skåpet som är mammas linneskåp. Ingen av oss barn rör hennes skåp. En måndag när vi, mamma och jag, var ensamma i huset säger mamma plötsligt, "du får tömma linneskåpet". Det var en av de sista sakerna som återstod av flytten. På något sätt var det där fulla skåpet ett tecken på att mamma och pappa bodde kvar i huset. Jag började ta

ut låda för låda. Där låg bland annat ett litet förkläde som jag hade fått av Katja och hennes föräldrar. Katjas föräldrar var från Iran tror jag. Hennes pappa sålde persiska mattor i Jokkmokk och det var ingen lukrativ verksamhet där så de flyttade rätt snart. Deras avskedspresent till mig var det lilla förklädet med mössa. Det hade en bård i orange, gult och rött. Det var en del fula kuddvar sydda av mig och mina syskon och mamma hade för länge sedan glömt vem som sytt vad. Det var såna där saker som hade tagits hem från slöjden. Mina första vantar låg där. De var randiga i blått och rött och oformliga som första vantar antagligen är. Som nybörjare i stickning delade jag på maskorna och arbetet blev bredare och bredare ju fler varv jag stickade. Ett klassiskt nybörjarfel antar jag. Det var virkade dukar i 70-talets modefärger grönt, brunt och orange och vackra broderade dukar i olika färger med olika tekniker. Det fanns handdukar och dukar vävda av min mormor och av mamma. Mamma tog upp ett blåvit-randigt kuddvar och sa, "vi kastar det här för det är trasigt", ut genom ett hål viftade mamma med ett finger. "Jag sparade det för mamma hade vävt det" berättade hon vidare "men det vet ju inte ni" fortsatte hon. Vi la det håliga kuddvaret vid sidan av högarna spara, slänga och donera. Det är bra att förvara kolttillbehör i påsar av bomullstyg så jag tänkte jag skulle spara det och göra någon påse av tyget.

Nu hade vi gått igenom nästan hela garderoben och jag ställde mig på en stol för att nå den översta hyllan. Där längst inne låg en tennbroderad krage. Det är en ståndkrage som är broderad med tenntåd. Tennet är draget till en tunn tråd som tvinnas runt en tråd, sentråd i äldre dagar, idag är det säkert syntettråd. På kragen är det ett rektangulärt framstycke och ett litet rektangulärt bakstycke. Det kan ibland saknas. Den här skulle jag säga är grunden till en silverkrage. På kragens framsida är silvermaljor och silverkulor fastsydda. Silverkrage är ett högtidsplagg som bärs tillsammans med kolten av kvinnor, och som används i lulesamiskt och sydsamiskt område.

Jag hade hört talas om att mormor och morfar ägde en silverkrage men jag hade aldrig sett den. Jag sökte den aktivt 1994, det år då jag gifte mig. I min familj har det alltid berättats en historia om min moster Nanny, hon gillade att städa och var hemma hos mormor och morfar i Baksjön, Åsele kommun. Hon hade städat hela dagen och kastat mycket på slaskbacken. Morfar skulle bränna upp sophögen då han såg något rött i högen och det visade sig att moster hade kastat silverkragen. När vi skulle sy upp en ny krage för mitt giftermål ville jag se den. Jag frågade mamma om den krage som hade funnits. Hon visste inte var den fanns men hon gissade på att mormor hade sålt den. Mormor slöjdade mycket och sålde för sin försörjning. När mormor blev gammal så kom en av hennes köpare hem och köpte upp all slöjd. Och kanske där

hade den sålts trodde mamma. Mamma hade glömt att hon hade haft den i sin ägo. Nu låg den här framför oss.

Det röda klädet har en dovare ton än dagens kläde som vi använder när vi syr kolt. Likadant är det med de andra färgerna grönt och gult. Det gröna klädet på kragen är inte buteljgrön, inte heller skogsgrön utan något däremellan. Och den gula har blekts under årens lopp men när jag tittar på baksidan är det ett solgult kläde. Kragen är broderad med tunn tenntåd som spunnits på sentråd. Längst ned har sömmerskan sytt sömmar för hand med sentråd verkar det som. Att den har raksömmar sydda för hand tyder på att kragen förmodligen är sydd före 1800-talets början. Symaskinen kom till Sápmi i början av 1800-talet.

Jag har sytt upp en tennkrage själv och följde tennkragen som mamma och jag hittade. När jag gjorde det imponerades jag av sömmerskans skicklighet. Jag lever i en tid när material är lätt att hitta och inte heller är kostsamt. Jag har både papper och billigt bomullstyg till mitt förfogande. När jag ritar av mönstret ser jag små avvikelser som inte är lätta att se. Jag ser dem först när jag sitter och jobbar med kragen. Sömmerskan har fodrat kragen med ett helt stycke tyg som täcker hela innersidan av kragen. Att få det snyggt kräver skicklighet inser jag när jag sprättar för tredje gången. Sömmerskan har också en fin form på framstycket. Det här är ingen sömnad för en nybörjare.

Vi vet att kragen kom från mormors, Tina Margareta Sjulsdotter, 1897–1981, gift Klementsson, sida. Det finns ett foto på hennes mamma, Kajsa Maximiliana Larsdotter, 1859–1914, när hon gifte sig med Sjul Abraham Larsson Fjellmark, 1852–1924. På det fotot bär hon en silverkrage och den är täckt med silver. Den här kragen som nu finns i min ägo, är det den kragen som min mormorsmor bär när hon gifter sig? Det kan ingen svara på och jag får bara gissa. Jag har hittat min mormors morfars, Lars Gotthards Klemetsson, 1831–1903, bouppteckning. I den står det att han ägde bland annat två tennkragar och fem kilo guld och silver. Är det en av de två kragarna jag har? Lars Gotthard var gift två gånger och hade många barn. Det tyder på att han sannolikt var en välbeställd man.

När jag gifte mig och vi sydde upp en silverkrage så plockade mamma fram silver, bland annat två kruehkie, silverspännen, den ena hade gravyren Tina Sjulsson 1917. Det spännet syns på fotografier från det första samiska landsmötet på svensk sida i Östersund 1918. Hon var där tillsammans med kompisar och släktingar. Den samiska pionjären Elsa Lauula var hennes släkting och Elsa var född och uppvuxen i Västerbotten. Det andra spännet daterar silversmeden som rengjorde det. 1847 gjordes smycket. Jag har under åren sökt efter viktiga händelser i mammas släkt, någon som konfirmerade eller gifte sig. Det

närmaste jag kommer är Kajsa Maximilianas styvmamma som var född 1847. Var det hennes? Det var elva år mellan Kajsa och hennes fars nya fru.

Silverkragar har varit eftertraktade föremål för samlare. När jag söker på silverkragar på nätet hittar jag ca 60 stycken silverkragar på museum. Det kan vara fler för alla museer har inte sina samlingar digitalt. Phebe Fjellström skrev i sin avhandling "Lapskt silver" från 1962 att de flesta silverkragar hon fann var från pite- och lulesamiskt område. Jag tror att det gäller fortfarande. Jag hittar få silverkragar från sydsamiskt håll. Kragarna samlades in i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Det är som med mycket av museiföremålen att de har inte dokumenterat vem som har ägt föremålen. Samlarens namn är noterat men ägarens namn är ofta borta. I mars 2023 besökte jag MARKK museum i Hamburg. Det finns en stor samisk samling av föremål på museet insamlade i början på 1900-talet av Konietzko. Han samlade in föremål till många museer i Tyskland. Konietzko förde dagbok och i den kan en hitta information om var han varit, vilka han träffat, vad han har köpt och han lät samerna själva benämna föremålen på samiska i hans dagbok. I samlingen på MARKK hittar jag en silverkrage från Frostviken. Det står att det är ett plagg för män och kvinnor. När jag sedan tittar på foton från Konietzkos resor till Frostviken ser jag varför museet skriver så. En man står och poserar med kragen på ett foto. Han ler spjuveraktigt, jag tror mannen mycket väl vet vad han gör. Han driver med fotografen. Museets arkivkort ger inte mycket skriftlig information om föremålen, trots kamerans intåg så anställer museet ett stort antal kvinnor som ritar av föremålen.

Att teckna av föremål kräver engagemang och det är så fint att se arkivkorten. Någon har brytt sig om föremålen och sett dem. Teckningarna är fantastiska. De kvinnliga tecknarnas engagemang blir en kontrast mot föremålens lagring. Museet har haft problem med mal och de har ätit sönder en del föremål helt och hållet. De behandlade föremålen med DDT, och för att titta på föremålen behöver jag således använda både munskydd och plasthandskar. Föremålen har varit i Hamburg över 100 år och det har satt sina spår. Jag funderar i mitt inre, om vi samer får erbjudandet om att få tillbaka föremålen, vill vi det? Föremålen är malättna, fulla med DDT och dammiga. Kan vi ge tillbaka värdigheten? De här föremålen behöver kärlek och omsorg. Finns de resurserna? Och om vi fick välja vilka föremål vi vill ta tillbaka, vilka skulle det vara? Skulle vi välja de där vackra föremålen eller skulle vi ge uppmärksamhet till de där vardagliga föremålen som inte är särskilt extraordinära?

Att hitta tennkragen i linneskåpet var fantastiskt. Den är ett museiföremål utan tvekan. Min syster och bror ville skänka kragen till Ájtte, Svenska fjäll- och samemuseum. Jag tvekade och jag tvekar fortfarande. Jag vill inte. Det är något med museum som känns fel. Samlarna som jag känner bäst till är

landsfiskalen Erland Ström och doktor Einar Wallquist. Erland Ströms samling är Åjttens bassamling. Den innehåller över 1 000 föremål. Ca 400 av föremålen är dokumenterade av Ström själv. Och det är de där vackra föremålen som har ägnats mer uppmärksamhet. Einar Wallquists samling är Silvermuseet idag. Både Ström och Wallquist innehade maktpositioner i samhället. Många betalade Wallquist i silver för hans tjänster. Ström berättade själv att hans intresse för samlande väcktes då han fick ett björn- eller var det vargspjut.

Ibland kan jag få höra, helst av museitjänstemän, att jag ska vara glad för att föremålen är insamlade annars hade de varit borta. Jag har inte lust att vara glad, jag vill vara förbannad. Alla föremål är inte gåvor till samlarna. Ibland var betalningsmedlet när det gäller Ström sprit. Det berättade pappa när vi vandrade på museet och han visade oss föremålen som kom från hans föräldrahem Luovvaluokta. När Ström kom till Luovvaluokta brukade farmor gömma de mest värdefulla föremålen. En del föremål såldes väldigt billigt och det för att man kanske behövde pengar.

Idag talar det samiska samhället om repatriering av föremål. Och under marknaden 2023 signerade chefen, Elisabeth Pirak Kuoljok, för Åjtte ett överlåtelseavtal, Åjtte fick äganderätten till Etnografiska museets samiska samling. Frågan om ägandeskapet har drivits länge samepolitiskt. Det var emotionellt vackert att för mig se min syster signera avtalet och jag förstår att för oss som folk är det en seger. Jag kan inte låta bli att fundera på hur det är för de familjer som blev avlurade sina föremål, för dom är föremålen fortfarande på ett museum. Ett museum är ett museum oavsett vem som driver museet.

Ibland får jag mothugg och ett vanligt argument är att föremålen kommer till en plats där vi har kunskap om föremålet och det är ju sant. Ströms samling är insamlad i Jokkmokk och Åjtte ligger i Jokkmokk. Trots detta har museet inte lyckats identifiera ägarna till de föremål som finns på museet. Jag tittade också på repatrieringen som skedde i Lycksele 2019. Det var en återbegravning av mänskliga kvarlevor från en arkeologisk utgrävning som genomfördes på 1950-talet. Det är många som följer de små lådorna i näver. Det är vackert och säkert väldigt känslomässigt starkt att vara där. Både repatrieringen i Lycksele och överlåtelsen av ägarskapet är symboler. Symboler för vad? Jag saknar samtalet om vad vill vi att de här symbolerna ska betyda för oss. Hur vill vi må? Blir oförrätten mindre för att vi får tillbaka de som tagits från oss? Behövs de här symbolhandlingarna?

Romerna har fått ett bibliotek i Malmö. Det är helt tomt. Det är romerna själva som ska bygga upp det och då har man valt att börja från ett tomt rum. Jag känner en avund. Det vore roligt att börja från början, samla det vi vill samla, spara det vi vill spara och göra det vi vill. Tennkragen är fortfarande hos mig, inlindad i det blåvit-randiga kuddvaret som mormor vävt och sytt.

Skuggsystrar

Gurlesk spådom

Maria Margareta Österholm

Vi åkallar våra systrar som vandrat här innan oss. Vi vägar och ovägar. Vid sol och måne. Vid vatten och land. Vid aska och sand. Gå bredvid oss i allsköns farligheter på den stig som är helt och hållet vår. (Rangström 2022, 8)

”En häxa är aldrig ensam” står det i början av *Elins hemligheter: En handbok i häxkonst* (Rangström 2019). Häxor är alltid omgivna av det förflutnas kloka gummor, lyssnande träd, skogsandar som blir bjudna på mat ur kapsyler och stenar som vill följa med hem. Ändå handlar boken om att ta sig ur ensamhet, genom att följa en röd tråd – eller närmare bestämt röda understrykningar i biblioteksböcker och röda band – som dyker upp lite varstans. Den som anlagt denna röda snitslade bana för Elin är Rosa, en annan häxflicka som hört talas om Elin för att de brukar låna samma böcker. Kanske har hon också hört ett och annat av Elins spititus familiaris – en häxas följeslagare som ofta har formen av ett djur – Honungskatten, som vistats hos Rosa under de veckor som Elin trott att katten gett sig av med Baba Jaga in i skogen. Baba Jaga är en häxa som bor i ett hus på hönsfötter med ett staket av människoben. I biblioteks-boken Elin läser beskrivs hon som ”björkskogens och de vilda djurens beskyddare. Är varken ond eller god” (Rangström 2019). I den efterföljande boken *Rosas spådomsbok* (2022), även den skriven av Tuva Rangström och illustrerad av Anna Nilsson, är Rosa huvudperson. Båda böckerna innehåller en historia om en häxflicka i övre barndomen men är också en sorts handböcker i häxeri. Läsaren får lära sig att spå i tekoppar och speglar, om vädermagi, drömmars betydelse och månens faser. I *Rosas spådomsbok* medföljer till och med spådomskort som läsaren varsamt får klippa isär. Böckerna tillsammans utgör en berättelse som rör sig från ensamhet till gemenskap. Rosa bor med sin mamma och sin mormor och har ofta huset fullt av häxor som deltar i fullmånefiranden och ritualer. En värld befolkad av olika femininiteter – verkliga, drömda, glömda, åkallade – där Elin införlivas för att tillsammans med Rosa utforska allsköns farligheter och de ”skuggsystrar” som alltid omger en häxa, tillsammans med osynliga kloka gummor ”som hittat på sina egna regler” och därför bränts på bål (Rangström 2019).

Häxorna är inte ensamma i den samtida barn-och ungdomslitteraturen. Rangströms och Nilsdotters böcker om Elin och Rosa är en del av den ström av häxfiktion och litterära övernaturligheter som aldrig tycks lämna litteratur och populärkultur. Strömmen uppkom knappast med Harry Potter, även om den har fått mer uppmärksamhet på senaste åren med bland annat Mats Strandbergs och Sara Bergmark Elfgrens trilogi som började med *Cirkeln* 2011 och de många vampyrer, spöken och andra väsen som hemsökt barn- och ungdomslitteraturen under de senaste decennierna (Holmgren Troy 2020; Kostenniemi 2022, 12–13; Wörsdörfer 2021). Men det är också lätt att minnas Inger Edelfeldts *Juliane och jag* från 1982 eller Maj Bylocks historiska häxromaner som började ges ut 1989, för att bara nämna några exempel ur den svenska kontexten.

Och det är bara i litteraturens värld, i film och teveserier är häxorna oräkneliga. I många av dessa verk tycks häxan, och de skiftande sätt hon kan vara på, bli ett sätt att undersöka och gestalta mångskepnade femininiteter (Punter 2017, 73; Sempruch 2008). Litteratur om det övernaturliga erbjuder ofta möjligheter att utforska ett spektrum av sexualiteter och genusidentiteter (Battis 2011, 6). Mia Franck menar att positionen som häxa blir ett sätt för flickorna i Edelfeldts *Juliane och jag* att finna styrka och gemenskap. Även om de inte helt kan bryta med normerna kan de förhålla sig till heteronormativiteten och iscensätta flickskap på ett annorlunda sätt (Franck 2007, 268–269).

En häxa är heller aldrig ensam i böckerna om Elin och Rosa för läsaren är alltid inbjuden. *Elins hemligheter* inleds med en uppmaning att prova de besvärjelser hon samlat in och en varning: "När boken är utläst och trollkonsten utförd, då är du också häxa" (Rangström 2019). I *Rosas spådomsbok* har läsaren en än mer deltagande roll. Det allra första kapitlet är skrivet i du-form och läsaren ser Elin och Rosa sitta vid ett träd och utföra en ritual. Rosas slingerflätor har växt under besvärjelsen och lindar sig runt stammen. De behöver all hjälp de kan få för de ska starta en spådomsbyrå och de hoppas på stöd från sin "familj av kloka gummor från alla tider och världar." (Rangström 2022, 11) Om de hade vetat att läsaren stått i skogsdungen och tittat på, så hade hen såklart fått vara med, säger Rosa. Båda böckerna tar alltså sin utgångspunkt i att läsaren deltar, att läsaren också är en häxa eller en skuggsyster som besvärjts fram.

Spådomskort och figurationer: metod

Jag tänker ta Elin och Rosa på orden, utföra spådom och bli häxa. Det jag vill utforska med spådomens hjälp är begreppet gurlesk, som jag också använde i min avhandling *Ett flicklaboratorium i valda bitar: Skeva flickor i svenskspråkig prosa från 1980 till 2005*. Den skrevs när jag var doktorand knuten till Centrum för genusvetenskap. Jag har också fortsatt arbetet med och återkommit till gurlesk sen dess (Österholm 2016, 2018). I den här texten tänkte jag dock använda spådomskort som metod för att tänka runt begreppet.

Spådomskorten kommer till Elin och Rosa efter att Rosa haft en dröm om vatten och färgglada skalbaggar. De är en present från deras första kund Ulrica, som nog gick under namnet Mamsell Arfvidsson i 1700-talets Stockholm. En skuggsyster som stiger ur det förflutna för att ge en stödjande hand. Alla läsare av *Rosas spådomsbok* har dessutom fått sin alldeles egna uppsättning, också jag. Jag kommer alltså, enligt Rosas instruktioner att lägga fem kort och utifrån dem tänka runt gurlesk. Dessutom inspireras jag av de förslag på spådomsfrågor som Rosa erbjuder. För att tolka korten kommer jag att vända mig till de betydelser som finns i *Rosas spådomsbok* men även ta mig an andra delar av berättelserna i både Elins och Rosas bok för att fördjupa. Kortet är kopplade till berättelserna så en del av deras betydelse kan läsas fram där. Jag kommer alltså inte främst att undersöka de skönlitterära texterna, snarare tänka om gurlesk tillsammans med dem.

Som stöd kommer jag också att använda en figuration, en numera väletablerad metod inom den genusvetenskapliga forskning som ägnar sig åt kreativt akademiskt skrivande (Dahl 2014; Ljungcrantz 2022) och inom den konstnärliga forskningen (Lee 2014) och som kommit till med inspiration av tänkare som Rosi Braidotti, Teresa de Lauretis och Donna Haraway. Figurationer kan sägas vara ett sätt att låta teori ta kropp. Mara Lee menar att figurationer kan sägas "förkroppsliga det som inte ännu är" (Lee 2014, 18) och påpekar likheten med litterära troper. Det är dock inte bara fråga om en bild eller en idé utan om en mångfacetterad sammanställning av figurer som har förmågan att förändra och göra andra sätt att tänka och leva möjliga. Det kan alltså vara ett sätt att förstå världen när de redan etablerade inte räcker till (Ljungcrantz 2022). I min avhandling (Österholm 2012, 88) arbetade jag med figurationer inspirerade av de litterära texter jag skrev om och jag kommer att göra på ett liknande sätt här. Därför använder jag figurationen skuggsystrar, ett begrepp som återkommer i både Elins och Rosas bok. Skuggsystrarna kan åkallas under ritualer eller blåsa in i en dröm: "Det är svårt att se vad som är träd och vad som är häxor, prästinnor, kloka gummor och orakel." (Rangström 2022, 47) De är inblandade när Rosa familiaris räven får fler svansar ju mer kunskap den får.

När jag läser Elins och Rosas bok förstår jag att skuggsysstrar kan vara bra att hålla i handen när begrepp ska vridas på och kort ska läggas. De ser det inte jag ser. Jag betraktar Elin och Rosa som skuggsysstrar som kan hjälpa mig att förstå mer om gurlesk. I figurationen skuggsysstrar införlivar jag även häxor, orakel, teoretiker och poeter som jag stött på i min värld och i böckerna om Elin och Rosa.

I hjärtat av gurlesk: teori

Jag ska strax lägga spådomskorten på bordet men först en kort genomgång av utgångspunkter och kontextuella skuggsysstrar. Gurlesk kan sägas vara en blandning av teoretiska och estetiska ingångar. I hjärtat av begreppet finns feminism, femininitet, gullighet och grotesk. Ibland är det mer av det ena, ibland av det andra, tredje eller fjärde. Gurlesk belyser feminina uttryck i skönlitteratur, konst och andra (populär)kulturella uttryck. Det handlar om hur femininiteter berättas, diktas, fiktionaliseras, målas och dansas. Gurlesk kan utforska skeva femininitetsuttryck i många färger, åldrar och former. Rosa, svarta, gula, röda, bruna, silver och regnbågsfärgade (Greenberg 2010, 1). Ibland cis, ibland trans eller icke-binära. Och allt däremellan eller inget av det. Femininiteter hör inte nödvändigtvis ihop med vissa kroppar, särskilt inte i fiktionen. Även om ordet gurlesk förhåller sig till ordet "girl", en ordlek inspirerad av nittioalets feministiska musik- och fanzinerörelse riot grrrls, är det ett begrepp för alla åldrar eller ett begrepp som undersöker förhållandet mellan femininitet och ålder (Österholm 2018). Det är helt enkelt så att flicka betyder flicka, förutom när det inte gör det (Greenberg 2010, 1).

Skev är ett annat begrepp som var centralt i min avhandling och utgör en del av det gurleska släktträdet. Det är en skandinavisering av begreppet queer som sedan utvecklats och blivit ett begrepp i sin egen rätt. Det kan sätta ord på det som befinner sig mellan, på gränserna till och bortom (hetero)normer och binära kategorier (Jakobsson och Österholm, 2022). Skev och gurlesk går delvis in i varandra men är inte utbytbara. Skev är ett bredare begrepp medan gurlesk handlar om att skeva mot just femininitetsnormer, ofta i en bråkig, skojsam och ångestfylld anda (Österholm 2018). Skev innefattar alltså gurlesk men gurlesk täcker inte in allt som kan kallas skevt.

Det finns också ett skuggsystemskaap mellan gurlesk, femmeteori och den queera femininitetsforskningen där "Femme är en metafor för en alternativ femininitet, inte heteronormens motsats utan snarare en spricka i distinktionen mellan hetero och homo" (Dahl 2014, 241) och det är "en politisk handling att ha läppstift utanför munnen" (Stridsberg 2006, 304). Gurlesk utgör en slinga femmeteori med nyanser av skönlitteratur och andra estetiska uttryck. Och i

bakgrunden skrattar Medusa när hon flödar fram sin feminina skrift (Cixous 2015). Hon gör ju alltid det.

Gurlesk kom till i en amerikansk kontext under tidigt 2000-tal och har senare spritts och populariserats, bland annat har det använts inom flickforskningen (Greenberg 2010; Österlund 2013). Trots över två decennier på nacken är begreppet i vardande och stora delar av dess möjligheter är ännu utforska- de. En vanlig uppfattning när begreppet använts i recensioner och på kultursidor tycks vara att det skulle handla om en särskild sorts litteratur eller genre som uppkom vid en viss tidpunkt (Aschenbrenner 2021; Hallberg 2013). En sådan förståelse av gurlesk väcker berättigad oro om dess begränsningar, som när Judith Kiro's undrar vem som får plats i gurlesk och hur femininitet förstås utifrån vithet och medelklassighet (Kiro's 2014). Glenum och Greenbergs antologi är ambivalent när det gäller frågan om gurlesk är en litterär form eller ett begrepp. De inkluderar bara poeter verksamma i en amerikansk kontext och i ungefär samma ålder men är noga med att påpeka att det inte är fråga om en rörelse. Den långt ifrån omfattande forskning som använder begreppet ägnar sig åt författarskap från olika håll i världen (Darcy 2014, 3).

Jag menar dock att det finns en större användning för gurlesk som teoretiskt begrepp än som kategorisering. Som begrepp kan gurlesk användas för att förstå en mångfald av femininiteter i litterära texter, konstnärliga verk och inom populärkultur från olika tider och platser. Liksom queerbegreppet, som ju utvecklats och omformats en del sedan det först började användas i akademiska sammanhang på 1990-talet, behöver även gurleskbegreppet vecklas ut och in i möten med olika verk och de femininiteter som befolkar dem.

Att begreppet fick genomslag på 2010-talet kan spåras till att antologin *Gurlesque: The New Grrly, Grotesque, Burlesque Poetics* – som bland annat poeten och kritikern Arielle Greenberg som myntade begreppet var redaktör för – kom då (Glenum och Greenberg 2010). Det beror också på att gurlesk sätter ord på estetiker och feministiska, queera och skeva förhållningssätt – som inte var nya men som nu namngavs. Olydiga missuppfattningar av femininiteter har länge funnits i skönlitteraturen, särskilt sedan 1980-talet men även tidigare, och det var hög tid att ett begrepp som kunde begripliggöra dessa feministiska strategier gjorde entré. Häxeri kan vara ett sätt att iscensätta det gurleska. I en kandidatuppsats om Johanne Lykke Holms roman *Strega* (2020) skriver Eira Werner: "Jag föreslår att häxgestalten kan ses som en utvidgning av gurlesken, en form av gurleskt platstagande som kan användas för att förstå och beskriva hur genus görs och konstitueras i romanen" (Werner 2022, 19). I den här texten menar jag, liksom Werner, att häxor ingår i ett gurleskt skuggsystems-kap men jag använder också en häxig metod för åkalla begreppets möjligheter.

Gurlesk spådom

Så, vad finns i korten för gurlesk? Jag börjar med att ställa spådomsfrågan "Vad tänker min räv på?" (Rangström 2022, XLVI) Räven är Rosas familiaris och dök upp första gången redan när Rosa var mycket liten och låg och sov i en tvättkorg. Hon kommer och går men när hon är hos Rosa lyssnar hon noga, även om hon är för vild för att klappa. Ibland oroar sig Rosa för att räven ska äta upp Elins familiaris Honungskatten. Rosa vet att räven är full av häxkraft och kan få vad som helst att hända om hon vill. I en av Rosas drömmar får räven nio svansar, de blir fler ju visare den blir. Att fråga vad räven tänker på är alltså en bra utgångspunkt för att ta reda på saker.

Kortet som besvarar den här frågan är Kvasten. Det föreställer en kvast lutad mot en vägg, genom fönstret syns månen och skogen avtecknar sig mot en rosa himmel. Kortet betyder: "*Hitta din egen väg. Flyg iväg. Bestäm själv. Stor framgång väntar. Glöm inte att städa.*" (Rangström 2022) När Elin förlorar sin katt är allt hemskt. Hon utför en vårstädning på vårens första dag, bränner sig på nässlor till skurvattnet och avslutar med att skrika i alla hörn. "Det ska svida. Inget ska vara honungslent. Inget gammalt ska vara kvar. Inte ett enda katthår." (Rangström 2019) Sen går hon till biblioteket med en fjäder som hon stuckit in i ett tuggummi som fastnat i håret och inlindad i sitt täcke, eftersom det är skönare att gråta i. Flickrummet som ofta skildras som en avskild plats med utrymme för vänskap, fantasi och lek (Österholm 2012, 236–238) har här intagits av ilska och sorg. Även biblioteket, som kan ses som förlängd del av Elins rum, tar hon sig till motvilligt. Men att pynta ett fasttrasslat tuggummi med en fjäder är precis sådant som gurlesk går ut på – det äckliga, vackra och arga i en enda röra. Så allt hopp är inte ute och i en biblioteksbok har någon skrivit med rött: "*Jag insisterar på att vara oförnuftig.*" (Rangström 2019) Det är en kommentar till att vidskepelse skulle vara tankevillor. På väggen ser Elin ett rött band. Det är lent som kattpäls och Elin lägger det i fickan. När Elin i sin frustration ville städa bort allt det mjuka och kattiga väcker texten om oförnuft och det röda bandet hopp. Det är sådant som räven tänker på när den tänker på gurlesk, att både det lena och det arga behövs och att det är viktigt att lyssna på röda oförnuftiga texter i böckernas marginaler.

När jag nu ställt en övergripande fråga går jag vidare till att lägga tre kort som ska berätta vad gurlesk har, vad gurlesk får och vad gurlesk drömmer om.

Det första kortet, som handlar om vad gurlesk har, är Hjärtat. Det är rosa och rött, i mitten finns ett hjärta där två munnar närmar sig varandra för en kyss och under hjärtat droppar fyra tårar. Kortets betydelse lyder: "*Mycket kärlek. Stor vänskap. Våga berätta en hemlighet.*" (Rangström 2022) Det här kortet handlar om att finna sin plats i vänskap och gemenskap. När berättelsen

tar sin början i Elins bok, för Rosa ett hemlighetsfullt och skuggsysterligt liv strax utanför Elins och läsarens synfält. Genom röda understrykningar och band påverkar hon berättelsen och är därför central långt innan hon och Elin möts. Helt osynlig är hon dock inte. På bilden som visar första gången Elin ser en röd understrykning i en biblioteksbok syns Rosa bakom bokhyllan, hennes ena öga sticker fram vid den översta hyllan och hon rör vid boken Elin håller i, kanske är hon till och med på väg att röra vid Elin. Genom den röda understrykningen i boken har Rosa dessutom berättat en hemlighet för Elin. Det står att Baba Jaga visserligen är fasansfull men belönar de som förtjänar det med goda råd. Strax ska också Honungskatten försvinna in med Baba Jaga i skogen och Elin ska genomgå en kris som leder henne till Rosa och en större häxgemenskap.

Kortet Hjärtat talar om vad gurlesk har och visar alltså på former av gemenskap och att lyssna på sina skuggsystrar. Jag förstår det som att gurlesk har sin utgångspunkt i ett queert och skevt skuggsysterskap som handlar om att omfamna och månbelysa olika femininiteter, även de till synes fasansfulla och de som för tillfället är utanför ens synfält. Den gurleska häxkitteln rör ihop det groteska och äckliga med det gulliga till en feministisk åkallan av femininitet med många huvuden och armar. Troligen har några huvuden ormar som hår och Medusa skrattar igen.

På frågan om vad gurlesk får kommer kortet Honungskatten upp. Det föreställer en gul och svartrandig katt som är Elins familiaris. Det innebär: *”Spinn och morra. Ha både mjuk päls och vassa klor. Sov hela dagen. Jaga hela natten. Se i mörker.”* (Rangström 2022) I tolkningen av det förra kortet framgår det att gurlesk kan förstås som en häxkittel. Tidigare har jag omnämnt gurlesk som en sammangyttring (Österholm 2012, 101). Det är ett begrepp där till synes motsägelsefulla fenomen, som det gulliga och det äckliga, kladdar in sig i varandra och bildar en ny helhet. Kortet Honungskatten talar om något liknande. Genom sin förmåga att se i mörker, som omnämns i Elins bok när katten presenteras och spinner i skogsbrynet åt något som bara katter ser, uppmuntrar kortet till att införliva mer i trolldrycken. Elin har till en början svårt att hantera Honungskattens mer våldsamma sidor. När katten dödar en mus – Den döda musen är för övrigt också ett spådomskort som står för både nya äventyr och tusen tårar, ett kort för förändring – blir hon arg och slänger en besvärjelse efter katten och önskar henne till ”den skog där ingen bor” (Rangström 2019). Att Elins kära vän försvinner med Baba Jaga är alltså delvis något hon själv medverkar till. Det inger henne stor förtvivlan men ska också ge henne nya äventyr tillsammans med Rosa på sikt. Så även om Elin är oförsiktig med sin magi finns det skuggsystrar som kan sträcka ut sina händer, minns att Baba Jaga ger goda råd till de som förtjänar det. Jag förstår kortet som att om vi

tänker vidare om gurlesk med öppenhet för motsägelser och oförsiktighet kan det växa och utvecklas. Det innebär att använda det i sammanhang och i relation till alla möjliga texter om femininitet. Begrepp som rör sig i en växelverkan mellan tydlighet, möjlighet till förskjutning och nytänkande har ofta visat sig väcka intresse under lång tid (Davis 2008). De gurleska skuggsystrarna ska fortsätta att kasta sig ut, med mod, ”som slentriankorossande subjekt, gränsprängare som ingen auktoritet någonsin underkuvar” (Cixous 2015, 16).

Det sista kortet berättar om gurleskbegreppets drömmar och är Häxan. Det föreställer mycket riktigt en häxa med spetsig hatt och långa skor som sitter på en kvast. Kortet Häxan innebär: ”*Goda råd. En omtänksam vän. Förmåga att se möjligheter. Hjälpa andra. Få saker att växa.*” Gurlesk föddes ur en häxkostym av svart organza, skriver Greenberg (2010) i sin essä om gurlesk där hon ger sitt förslag till begreppets genealogi. Werner uppmärksammar häxestetiken hos Greenberg och beskriver den gurelska häxgestalten som docklik, skev och klädd i billig tyll (Werner 2022, 8). Inte så konstigt om gurlesk drömmer om häxor också. Det gör även Rosa. När hon själv är fastväxt i jorden öppnar den niosvansade räven – också ett kort i leken som handlar om att allt inte kan förklaras, om att fatta dåliga beslut, skratta och lära av sina misstag – grinden för skuggsystrarna som blåst in. ”De ruskar på sig, deras gröna kjolar vajar i vinden och håren slår och trasslar som grenar.” (Rangström 2022, 47) Dagen efter den här drömmen får spådomsbyrån mycket riktigt sin allra första kund, Ulrica. Mot slutet av boken antyds det dessutom att Ulrica är Mamsell Arfvidsson, en häxa som spårlöst försvann från Stockholm på 1700-talet, som Elin och Rosa läst om och vars historia de på magisk väg kunnat betrakta. Innan hon gav sig av höll hon en spådomsskola, trots att det var förbjudet. Natten innan flickorna ska besöka Nordiska museet där de förstått att några av Mamsell Arfvidssons tillhörigheter ska finnas, drömmer Rosa om spådomskort som flyter runt henne när hon står upp till midjan i vatten. Flickorna tolkar drömmen som att de ska hitta Mamsellens spådomskort på museet men istället hänger de i ett paket på deras dörr när de kommer hem därifrån. Lärdomen är att drömmar kan slå in men inte alltid på det mest uppenbara sättet.

Gurleskbegreppets drömmar är undrande, frågande och lyssnande. De ställer frågan om vad det innebär att skava mot normer, vem som kan och orkar göra det. Vad kostar det att skeva mot reglerna för femininitet? (Ljungcrantz 2022) Vad kostar det att lära sig dem? ”Potentialen i begreppet skev är just att det överskrider fasta gränser för sexualitet, klass, ras, genus, ålder – inget triumferar över det andra och trasigheter kan existera bortanför de sociala eller mänskliga gränserna. Skevheten ger istället kropp åt förvriddningen av något – ett uttryck, en människa, en trop eller figur – vilken har en förvrängd eller

trasig form i förhållande till vad vi tidigare inbillat oss om dess villkor.” (Lönn 2022, 156) Det handlar om att samla kunskap, att lägga den i ordning för att få syn på det förvrängda som skuggsystrarna vårdar med ömma dekokter. Kortet häxan uppfyller drömmar om att gå bredvid varandra i allsköns farligheter. En häxa är aldrig ensam.

För att avsluta drar jag ett sista kort som svar på frågan ”Vad ska gurlesk hitta på nu?”. Kortet är Rosa, hon är avbildad med händerna sträckta mot månen och bredvid henne växer en spåtistel. Svaret jag får är: ”*Blunda och hitta på en egen värld med egna regler. Allt är möjligt.*”

Referenser

- Aschenbrenner, Jenny. 2021. ”Flickors litterära doktorslekar lär fortsätta.” *Svenska dagbladet*, 2 februari, 2021. <https://www.svd.se/a/56jPjW/flickors-litterara-doktorslekar-lar-fortsatta>
- Battis, Jes. 2011. *Supernatural Youth: The Rise of the Teen Hero in Literature and Popular Culture*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishing Group, Inc.
- Bylock, Maj. 1989. *Häxprovet*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Cixous, Hélène. 2015. *Medusas skratt*. Översatt av Sara Gordan och Kerstin Munck. Stockholm: Modernista.
- Dahl, Ulrika. 2014. *Skamgrepp: Femme-inistiska essäer*. Stockholm: Leopard förlag.
- Darcy, Ailbhe. 2014. ”Dorothy Molloy’s Gurlesque Poetics.” *Contemporary Women’s Writing* 8 (3): 319–338. doi:10.1093/cwwrit/vpu002.
- Davis, Kathy. 2008. ”Intersectionality as a Buzzword: A Sociology of Science Perspective on What Makes a Feminist Theory Successful.” *Feminist Theory* 9 (1): 67–85.
- Edelfeldt, Inger. 1982. *Juliane och jag*. Stockholm: AWE/Geber.
- Franck, Mia. 2007. ”Växa som häxa: Flickskap och sexualitet i *Juliane och jag* av Inger Edelfeldt.” I *Kvinnor, kropp och hälsa*, redigerad av Elina Oinas och Jutta Ahlbeck-Rehn, 253–273. Lund: Studentlitteratur.
- Glenum, Lara, och Greenberg, Arielle, red. 2010. *Gurlesque: The New Grrly, Grotesque, Burlesque Poetic*. Philadelphia: Saturnalia Books.
- Greenberg, Arielle. 2010. ”Some notes on the Origin of the (Term) Gurlesque.” I *Gurlesque. The new grrly, grotesque, burlesque poetics*, redigerad av Lara Glenum och Arielle Greenberg, 1–8. Philadelphia: Saturnalia Books.
- Hallberg, Anna. 2013. ”I flickrummets mörker gror gurlesken.” *Dagens nyheter*, 24 maj, 2013. <https://www.dn.se/kultur-noje/i-flickrummets-morker-gror-gurlesken/>
- Holmgren Troy, Maria. 2020. ”’The Chosen Ones’: Sara B. Elfgren and Mats Strandberg’s Teenage Witch Trilogy.” I *Nordic Gothic*, redigerad av Maria Holmgren Troy, Johan Höglund, Yvonne Leffler och Sofia Wijkmark, 84–102. Manchester: Manchester University Press.
- Jakobsson, Hilda, och Österholm, Maria Margareta. 2022. ”Gästredaktörernas förord: Skevt växande och skavande.” *lambda nordica* 26 (4–1): 7–19. <https://doi.org/10.34041/ln.v26.761>

- Kiros, Judith. 2014. "Ingen blir chockad av en tuff svart flicka." *Dagens nyheter*, 16 december, 2014. <https://www.dn.se/kultur-noje/kulturdebatt/ingen-blir-chockad-av-en-tuff-svart-flicka/>
- Kostenniemi, Peter. 2022. *Hemsökt barndom: Bilder av barnet i gotisk barnlitteratur*. Diss., Stockholms universitet.
- Lee, Mara. 2014. *När andra skriver: Skrivande som motstånd, ansvar och tid*. Diss., Göteborgs universitet.
- Ljungcrantz, Desirée. 2022. "En skev figuration: Skrubbsåret som poetiskt akademiskt skrivande." *lambda nordica* 26 (4–1): 99–124. <https://doi.org/10.34041/ln.v26.765>
- Lykke Holm, Johanne. 2020. *Strega*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Lönn, Maria. 2022. "'Känn på det här': Om sinnlighet som en skev och dekolonial metod." *lambda nordica* 26 (4–1): 150–175. <https://doi.org/10.34041/ln.v26.767>
- Punter, David. 2017. "Figuring the Witch". I *New Directions in Children's Gothic: Debatable Lands*, redigerad av Anna Jackson. New York: Routledge. <https://doi.org.ezp.sub.su.se/10.4324/9781315695877>
- Rangström, Tuvalisa. 2019. *Elins hemligheter: En handbok i häxkonst*. Bromma: Opal.
- Rangström, Tuvalisa. 2022. *Rosas spådomsbok*. Bromma: Opal.
- Sempruch, Justyna. 2008. *Fantasies of Gender and the Witch in Feminist Theory and Literature*. West Lafayette, Indiana: Purdues University Press.
- Strandberg, Mats, och Sara Bergmark Elfgren. 2011. *Cirkeln*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Stridsberg, Sara. 2006. *Drömfakulteten: Tillägg till sexualteorin*. Stockholm: Bonnier.
- Werner, Eira. 2022. "'Men det var ingen plats för goda kvinnor': Häxgestalten, gurlesken och andra genuskonstruktioner i och omkring Johanne Lykke Holms Strega." Kandidatuppsats, Lunds universitet.
- Wördsörfer, Anna Isabell. 2021. "The Historical Witch in Contemporary Young Adult Literature." *Orbis Litterarum* 76 (2): 86–98. <https://doi-org.ezp.sub.su.se/10.1111/oli.12286>
- Österholm, Maria Margareta. 2012. *Ett flicklaboratorium i valda bitar: Skeva flickor i svenskspråkig prosa från 1980 till 2005*. Diss., Uppsala universitet.
- Österholm, Maria Margareta. 2016. "Projekt Jord: Jag tänker på Energiskan! Klipp ur en gurlesk tillblivelse." *lambda nordica* 21 (1–2): 137–166
- Österholm, Maria Margareta. 2018. "Rainbow Coloured Dots and Rebellious Old Ladies: The Gurlesque in Two Contemporary Swedish Comic Books." *European Journal of Women's Studies: Femininity Revisited: Figuring Critical Femininity Studies* 25 (3): 371–83.
- Österlund, Mia. 2013. "Att formge en flicka: Flickskapets transformationer hos Pija Lindenbaum och Stina Wirsén." I *Flicktion: Perspektiv på flickan i fiktionen*, redigerad av Eva Söderberg, Mia Österlund och Bodil Formark, 169–172. Malmö: Universus Academic Press.

Nadja och utvecklingen

Om tidslinjer, omsorgscirklar och vilt växande

Fanny Ambjörnsson

Det började i en helt annan ända. Med tonåringar, genusbrott och den rosa färgen kletad på fel ställen. Och med städningen, denna irriterande improduktiva syssla, ständigt kvar att göra hur nyss man än var där och dammade. Det var tiden och riktningen mot ett visst mål som alltmer tog över mina tankar. Hur den oemotståndligt storslagna rosa tyllkläningen buren av en sprickfärdigt stolt fyraåring visade sig vara något att växa i och ur och bort från, om man ville uppfattas som annat än en barnunge med halvtaskig smak. Och hur samma färgexplosion därför också kunde vara en möjlig väg att bryta sig loss från förväntningar på att iscensätta heteronormativa vuxengenus (Ambjörnsson 2010). Med andra ord och ett akademiskt språkbruk: hur åldersnormer, förväntade livslinjer och temporalitet helt enkelt var en central del av den heteronormativa genusordning jag var intresserad av att undersöka. Men också: hur alla andra rytmer och riktningar – de cirkulära, snedvridna, tillbakablickande – avfärdas som triviala och nedbrytande i ett samhälle byggt på det ständiga framåtblickandet. Som städningen, en sysselsättning som inte ens feminismen orkat bry sig om att dröja vid (Ambjörnsson 2018). Eller den till åren komna person som vägrar klä sig i annat än rosa tyll (Ambjörnsson 2011).

Som sagt: det började i en helt annan ända. En ända som kanske, såhär ett antal decennier senare, skulle kunna kokas ner till föreställningar om utveckling. För vad är egentligen utveckling? Och vad skulle det kunna tänkas vara? Dessa frågor ställdes på sin spets i min senaste bok, *Om Nadja* (Ambjörnsson 2021). Skriven på ett annat språk än det strikt akademiska är den en personligt hållen biografi över en nära anhörig, en djupdykning i familjerelationer och uppväxtvillkor. Samtidigt kom den, på sätt och vis, att syntetisera alla de tidsspår jag dittills sysslats med.

Tanketrådarna i denna essä utgår därför från boken om min lillasyster. Nadja, som hon hette, var funktionsnedsatt sedan födseln, både intellektuellt och motoriskt, och kunde inte utföra några medvetna rörelser: varken sitta, greppa, gå eller stå. I vissa fall hade hon till och med problem att andas själv.

Hon hade epilepsi och var gravt spastisk. Maten hon åt intogs genom en knapp i magen och hon behövde assistans dygnet runt, i vissa fall dubbla skift.

Inte heller kunde hon se. Men hon hörde bra. Hon älskade musik och ramsor och njöt av vilt väder och oväntade gupp på färdtjänstbilens väg mot dagcentret. Med åren utvecklade hon en sällsynt förmåga att skapa nära relationer. Inte minst blev hon expert på den svåra konsten att ta emot omsorg.

Stiltje

Vad kan då sägas om Nadja och tiden? Det första och mest påtagliga, för att inte säga påträngande, var nog stiltjen. Att tiden liksom gjorde halt vid dörren till Solglimten, Nadjas boende på Östra Ersboda, i utkanten av Umeå. Åtminstone var det så det kändes. Här fanns visserligen ingen väggklocka som tickade långsamt och metodiskt, men stämningen var densamma: en långsam lunk, nästintill stillastående för någon som kom utifrån.

För de som levde här – som Nadja, hennes sambo och alla assistenterna – var det däremot snarare fråga om en annan rytm, med andra hållpunkter och meningsbyggnader. Som en lågmäld sång, med återkommande omkväden.

I Nadjas dagböcker – skrivna dag för dag, timme för timme, av hennes omvårdare – kan den anas, den andra rytmen:

Natt: Nadja sovit hela natten. Snarkig på morgontimmarna. /Marie

Natt: Nadja sov när jag kom, sovit bra, hostat lite på morgonen. Temp 37,7 kl 6.30. /Ulla

Natt: Sovit bra, vaknar 6.30. /Marie

Natt: Nadja sovit gott i natt också. Fått medicin. /Ulla

Det var emellertid ingen slump att det kändes som om tiden gjorde halt vid dörren till Solglimten. Den tideräkning som rådde här krävde nämligen ett särskilt fokus för att bli riktigt synlig. Framför allt krävde den tid. Att besökaren stannade upp, inte hastade vidare eller letade efter direkt utdelning. Snabba besök, på språng mellan möten och platser, gjorde inte Nadjas rytm rättvisa. Men ju mer man drog ner på tempot och justerade blicken, desto tydligare framträdde konturerna av ett annat liv:

Nadja i sin rullstol, parkerad vid bordet i stora rummet. Sondmatning genom slangen i magen, den grå vätskan blandad med dagens mediciner. Långsamt går det – långsamt ska det gå så att hon inte får baksug i tarmarna. Assistenten Sara smeker eftertänksamt den krumma ryggen alltmedan hon upprepar en älskad ramsa från repertoaren. I bakgrunden spelas Astrid Lindgrens barnsånger. Om en timme ska Nadja stå i tippet ett tag, för att låta kroppen känna andra ställningar än sittandet. Sedan är det dags att lägga sig.

Tiden som här beskrivs, Nadjas rytm och tideräkning, byggde alltså på noggranna rutiner, utförda i eftertänksam takt. Varje dag hade ett minutiöst utarbetat schema med ett enda syfte: att upprätthålla liv. I den mest basala av bemärkelser var det alltså fråga om en sorts omsorgens reproduktiva tid. Möjligen kan den också ringas in med Lisa Baraisters (2017) begrepp ”unbecoming time” – en tid karakteriserad av upprätthållande, upprepning, uppskjutande och väntan. På svenska skulle termen kanske bli obliken tid, eller på vardagspråk: stiltje (jfr. Ambjörnsson och Jönsson 2023). En sorts cirkulärt stillastående snarare än linjärt framåtskridande.

På sätt och vis känns det igen. De allra flesta av oss lever väl, handen på hjärtat, ett rätt inrutat liv med få överraskningar. Vi går upp, äter frukost, tar oss till jobbet, äter lunch, jobbar ytterligare en stund, tar oss hem, lagar middag, kollar på en tv-serie och går och lägger oss. I cirklar rör vi oss, alldeles oavsett om vi bebor en Nadjakropp eller inte. Det som skiljer sig är nog snarare *föreställningen* om tidens riktning. Att vi som dricker morgonkaffe och tittar på tv-serier tror oss vara på väg i riktning framåt, mot något som är viktigare och riktigare än själva rutinerna i sig. Att vi, just genom denna särskilda riktning, lever inom ramarna för det Elizabeth Freeman (2010) kallar krononormativitet, där tiden gör gemensam sak med det kapitalistiska samhällets ideal om framsteg, tillväxt och – just det – utveckling.

Utbildning och utvecklingskurvor

Ja, det här med utveckling. Det var alldeles uppenbart att tidens rytm och riktning, såsom den levdes på Solglimten, inte var särskilt krononormativ. Samma sak gällde människorna som arbetade på platsen. För hur livsnödvändiga de personliga assistenterna än var i Nadjas liv, är det nog att räkna till en allmän sanning att yrket som sådant inte brukar associeras med varken utveckling eller framsteg. Snarare tvärtom.

Rent formellt behövs ingen särskild utbildning för att arbeta som personlig assistent, trots att arbetet är ett av de mer komplexa man kan tänka sig (Egard 2011). För att ta hand om någon som Nadja krävdes en nästan osannolik kombination av daglig omvårdnad och analytisk blick för medicinska processer. I assistenternas arbetsbeskrivning ingick att vara proaktiva: att kunna läsa av minsta förändring i Nadjas andning eller ansiktsfärg, larma i tid för ilfärd in till sjukhuset, stimulera på rätt sätt, förebygga liggsår. Samtidigt skulle de hantera en stillastående vardagslunk som torde få vem som helst att retirera till soffan och sätta på teven. Allt detta skulle de dessutom göra ensamma, utan närvarande kollegor eller någon särskild arbetsledning att tala om. Och, inte minst, med rätt dåligt betalt och tuffa arbetstider. Det var allt-

så ett synnerligen krävande och kvalificerat omsorgsarbete de hade att utföra, de personliga assistenterna. Däremot inget som samhället tycks villigt att satsa varken utbildningstid eller pengar på att stärka och styrka. Under flera år försökte vår mamma därför uppmuntra Nadjas assistent Jessica att söka sig vidare yrkesmässigt. Att utbilda sig mer, få högre lön och fler utmaningar. Jessica, som började jobba med Nadja som sjuttonåring och hade arbetat som hennes assistent i hela sitt snart trettioåriga yrkesliv. Lite kontraproduktivt, kan tyckas, eftersom det hade varit förödande både för Nadja och resten av familjen om Jessica slutade – otänkbart och oöverblickbart. Men mamma var nog rädd att Nadja skulle hindra Jessica i hennes utveckling. Varje gång avfärdade Jessica, vänligt men bestämt, mammas förslag med att hänvisa till allt hon lär sig som Nadjas assistent. ”Hela tiden är det nya utmaningar och kunskapsområden att erövra, ingen dag är den andra lik”, förklarade hon tålmodigt för mamma. Och när jag, i mina försök att skriva Nadjas liv, går igenom den löpande kommunikationen med Jessica, där stort blandas med smått och omvårdnadens hela komplexitet gör sig synlig, är det uppenbart att Nadja helt enkelt blev Jessicas utbildning och universitet – på samma sätt som hon var Saras, Maries, Lovisas, Monis och de andra assistenternas. En kunskap som ingen formell utbildning i världen kan förmedla. Samtidigt: inte särskilt igenkännbar som utveckling.

Arbetet på Solglimten, den alldeles särskilda kombinationen av stiltje, repetition, rutiner och blytuttryckningar, påminner nämligen inte om det vi vanligtvis menar med utveckling. Det gör inte heller personerna som bodde där: Nadja och hennes sambo. I mångas ögon var nog Nadja snarare det ultimata tecknet på motsatsen. För bara ett antal decennier sedan hade hon klassats som obildbar, svårskött och sinnesslö – för att använda dåtidens terminologi (Grunerwald 2008). En outvecklingsbar person, onödig att lägga resurser på.

Redan tidigt gick det att ana att allt inte stod rätt till med den lilla bebisen, som först legat i respirator och sedan, efter tio dagar, mirakulöst nog började andas själv. Inget av det som hennes tvillingsyster Liv lärde sig de där första månaderna – att vända sig från mage till rygg och tillbaka igen, att hitta sina händer och gripa efter skallran – inget av detta kunde Nadja. Istället låg hon med armarna som stöd, och lyfte huvudet åt höger. In i det längsta intalade sig mamma och pappa att detta, att titta så envetet åt ett visst håll, måste vara ett tecken på *någon sorts* utveckling.

Så svårt det måste ha varit att ”vilja se” vartåt det barkade. Och samtidigt så lätt. För Liv fanns ju där hela tiden, som en oundviklig påminnelse om den tänkta utvecklingskurvan. Och istället för att rulla runt och börja krypa, som Liv, låg Nadja kvar på den vadderade röda madrassen, månad efter månad, och tittade vindögt åt höger. Det stadiga armstödet hon hade, som vi klamrade oss

fast vid som ett tecken på förmåga, visade sig snarare vara fråga om spasticitet och – än mer dramatiskt – en varsvulst som klämde på hjärnan.

I Nadjas pärmar, fulla av dokumentationer, minnesanteckningar från samverkansträffar, instruktioner till ny personal och utskrivningsmeddelanden från sjukhuset, hittar jag en habiliteringsutredning, utförd av en psykolog. Det är en omfattande undersökning, där hennes fysiska förmågor och känslomässiga utveckling finns beskriven i detalj. Där står att läsa svart på vitt: den då tolvåriga Nadja bedöms ligga på en utvecklingsnivå motsvarande två till tre månaders ålder. Inte mycket att hoppas på alltså, utvecklingsmässigt.

Men där står också något annat. Om hennes fysiska färdigheter och mentala intelligens liknar en månadsgammal bebis, beskrivs hon samtidigt visa känslor som tyder på större komplexitet. Framför allt är det hennes nära anknytning till några få personer, liksom hennes förmåga att signalera glädje, sorg, saknad och upprymdhet, som placerar henne på så kallad A3-nivå snarare än A1. Psykologen skriver, rakt på sak: "Om Nadja i sina tankar kan komma ihåg och tänka på sina närmaste när de ej är närvarande vet vi inte, men detta betyder inte att hon inte kan känna längtan och saknad."

Evigt barn – att växa sidledes

Ja, vad ska man tänka om Nadjas utveckling? Hon går alltså visserligen att sortera in i den linjära utvecklingsordningen, och hamnar där på ett tveksamt bebisstadium, men det förefaller ganska meningslöst. Framför allt är det felriktat. I Nadjas värld var nämligen frågan om utveckling rätt ointressant. Hennes liv gick helt enkelt ut på andra saker. Som att bibehålla och upprätthålla, klara av vardagen och njuta av stunden. Istället för siktet riktat mot att växa upp, klara sig själv och göra rätt för sig, levde hon i sin egen tid, med dagarna inriktade på en annan sorts kretslopp. Hon åt, sov, lyssnade på musik och gjorde då och då – med åren allt oftare – blyxtbesök på lasarettet några kilometer bort. Hennes liv var alltså mer inriktat på att få omsorg och hjälp att upprätthålla det hon redan kunde, än att förflytta sig i en utstakad åldersanpassad riktning – att följa en utvecklingskurva.

Samtidigt undslapp hon inte omgivningens blickar, ofta djupt förankrade just i föreställningar om tid, riktning och utveckling. För så är det ju: att människor som Nadja ofta betraktas som eviga barn (Grunewald 2009, Johnson, Walmsley & Wolfe 2010, McRuer 2006). Historiskt är det, som sagt, långt värre epiteta som använts: obildbar, sinnesslö och psykiskt opåverkbar för att nämna några. I det sammanhanget är barnslig, eller barnlik, en mildare etikett. Men infantiliserande och omyndigförklarande är den ju trots allt, med allt vad det innebär. Därför är det heller inte så märkligt att funkisrörelsen

reagerar och motmobiliserar (Bylund 2022, Mery Karlsson 2020). Ålder blir ett redskap i kampen för värdighet och respekt, inte minst i relation till intellektuellt funktionsnedsatta personer. Att bli bemött åldersadekvat, inte förbarnsligad eller borträknad: ett krav som kan tyckas både rimligt och självklart. Samtidigt är det en riktning som också löper risken att bli normativ och föreskrivande. I värsta fall blir den en välvillig men begränsande guidning i konsten att bete sig i enlighet med åldersnormen.

Kanske var det en sådan lågintensiv och något förvirrad kamp som pågick, vid sidan om den vanliga omsorgen om Nadja. En kamp om tiden och riktningen – och om vad som egentligen är att betrakta som utveckling. På ena sidan har vi en mamma, som när hon väl insett att dottern aldrig kommer att utvecklas i takt med omgivningen, valde att fortsätta att klä det allt äldre barnet i färgglada, könlösa mjukiskläder, inköpta på barnavdelningen.

På andra sidan: assistenter, som då och då gjorde små försök till inbrytningar i form av tuffare håruppsättningar och coolare mönster på snusnäsduken som Nadja hade runt halsen. Assistenterna spelade ungdomlig popmusik för den tonåriga Nadja, istället för den, av familjen, traderade skatten av barnvisor. Ibland målade de hennes naglar i bjärta färger och dansade rullstolsdisco, helt i linje med hennes tänkta ålder.

Mamman svarade med att skicka allt noggrannare instruktioner kring inköp av kläder och hårklippning. För henne var frågan livsviktig. Som om Nadja, genom den annorlunda färgskalan och klädernas snitt, blev någon annan, en vuxen, en främling. Som om de åldersanpassade, könsmarkerade kläderna drev henne bort från både familj och barndom, på en och samma gång. En vilja att inte tappa taget om sitt mest omsorgsbehövande barn var det nog som drev mamman. En vilja som alldeles säkert skulle kunna tolkas som både kvävande och krävande, ja, till och med respektlös. Inte minst försvårade den för Nadja att bli någon annan, bortom familjesammanhang och föräldrar. Att växa upp och utvecklas till ett autonomt subjekt, med egen form och färg.

Å andra sidan tycktes inget av denna fernissa riktigt fastna på Nadja. Hon var liksom oemottaglig för omgivningens välvilliga tvångskönande och heteronormaliserande vuxengörande. För henne spelade det mindre roll om Joakim, som hon tokskrattade åt i telefonen och gärna blev skjutsad av i rullstolen, kallades hennes pojkvän av en förtjust omgivning – medan sambon Emma, som hon älskade att ligga nära i bollhavet och hålla i handen, beskrevs som tjejkompis. Båda var ju nära relationer, som hon njöt av att träffa, alldeles oavsett kategorisering.

Ja, alldeles oavsett färg på naglarna och tofsar i håret var Nadja en egen sort, som rörde sig i en annan takt och vid sidan om motorvägens brus. Kanske är det detta queerteoretikern Kathryn Stockton (2009) menar när hon talar om att

växa sidledes. Stockton, som utgår från barnet som symbol, konstaterar att det finns en mängd kulturella förväntningar på barn under uppväxten, knutna till just ålder. De ska utvecklas enligt ett visst mönster: intressera sig för någon av motsatt kön i tonåren, bilda par, etablera sig på arbetsmarknaden, skaffa barn, tjäna pengar och leva familjeliv. Samtidigt har ju de facto inget av detta ännu hänt. Barn är därför en samling förväntningar som ännu inte infriats – och som alltså lika gärna kan trampa snett och misslyckas. Barndomen är med andra ord tiden då annat fortfarande tillåts hända – och således också *kan* hända.

Att växa sidledes, menar Stockton, blir en metafor för allt det barnlika utforskande som inte nödvändigtvis leder i "rätt riktning". Som hamnar vid sidan, smiter undan, blir kaotiskt och improduktivt – och som just därför visar på andra möjliga sätt att finnas till. Enligt Stockton handlar det, till syvende och sist, om att uppmärksamma en alternativ modell av utveckling, som fokuserar på anknytning i sidled snarare än linjärt framåtskridande.

Och då är vi återigen tillbaka i frågan om utveckling. För inte är det så att Nadjas liv går i stå för att hon inte följer den förväntade livslinjen. Snarare tvärtom. Hennes sinnen och förmågor utvecklas, förfinas och förändras över tid, precis som det är för alla levande varelser. Däremot växer hon i andra riktningar och i en annan takt. Med tiden blir hon exempelvis expert på att hantera långvarig smärta utan att för den skull tappa livsgnistan. Hon har en sällsynt förmåga att höra regnets dropp på taket och vindens sus i tallarna utanför altanen på Solglinten. Och hon tycks ha utvecklat ett sjätte sinne – eller om det är en osannolikt skarp hörsel – som lokaliserar den älskade mammans fotsteg långt innan någon annan märkt att hon är på ingång.

Ja, Nadjas utvecklingskurva är det inget som helst fel på, den är bara svår för den fartblinde och fantasilöse att få syn på. Den rör sig i cirklar och sidledes snarare än i krononormativitetens ensidiga färdriktning (Freeman 2010, Stockton 2009). Inte heller följer den ett utpekad mönster eller kan berömma sig om att vara särskilt produktiv i en marknadsekonomisk bemärkelse. Istället möjliggör den alternativa, fantastiska och potentiellt revolutionerande sätt att finnas i och utforska världen, där andra former och färger har en självklar plats. Och där den ensidigt linjära utvecklingsmodellen överskuggas av anknytningar i andra riktningar än framåt och uppåt.

Nadja och utvecklingen

Så, vad har någon som Nadja att lära oss om utveckling? Det självklara: att utveckling inte bör betraktas som en enkelriktad resa från A till Ö, med förutbestämda hållplatser. Att vi helt enkelt missar oändliga variationer och sidospår när vi stirrar oss blinda på den enda vägen – att växa upp och fram.

Men kanske framför allt: att ett perspektiv som tar hänsyn till omsorgens tideräkning och växandet sidledes med nödvändighet kommer att uppfatta andra kvaliteter än de gängse erkända och etablerade föreställningarna om vad utveckling är och innebär.

I en sådan omsorgsinriktad och vilt växande temporalitet blir Nadjas för-
mågor att njuta av nuet, hantera smärta och ta emot omsorg ett tecken på att hon befinner sig på det högsta utvecklingssteget snarare än det lägsta. Om vi nu alls vill gradera varianter av liv.

I samma omsorgsinriktade tideräkning blir hennes assistenters idoga upp-
rätthållande av de dagliga rutinerna, det repetitiva upprepadet, timme för timme, dag efter dag, ett tecken på detsamma.

Inte minst blir det tydligt att utveckling måste betraktas som något relationellt snarare än individuellt. Eller, med Kathryn Stocktons precisering, som en "lateral anknytning" snarare än ett autonomt linjärt framåtskridande. Om Nadja visar vägen blir det nämligen uppenbart att utveckling inte kan mätas i graden av självständighet – eller i hur lite beroende vi gör oss av andra. Utvecklas är snarare något vi gör tillsammans med varandra och i relation till tiden. Tänker vi så blir utveckling inte bara en fråga om att växa, förnyas, fördjupas och förfinas. Att utvecklas betyder också att röra sig i motsatt riktning: att veckla ut sig, veckla in sig och kanske – slutligen – att avveckla sig.

Sov alla

Det är inte mycket Nadja lämnar efter sig när hon dör. Det mesta av värde ryms i en resväska: några älskade nednötta lakan, ett antal vykort, dagböckerna och så alla cd-skivor med barnmusik. Här finns Moraträsk, Lennart Hellsing och Barbro Lindgrens visor. Och så finns här skivor från olika tider, där familjen sjunger för Nadja. Jag sätter en av skivorna i cd-spelaren från urtiden och hör plötsligt mammas röst. Det känns som första gången på evigheter, fast jag talar med henne varje dag. Hon låter vuxen, som en mamma med omsorg om sitt barn. Lite besvärligt dominant är hon, kör över både pappa och mig i valet av sanger, och sådan var hon ju. Men oj, så kapabel. Och plötsligt blir jag kroppsligen varse vad det innebär att hon faktiskt, på bara några år, gått från att vara mamma till barn, från självständig till avhängig.

Nadja, hennes dotter, var aldrig någonsin annat än totalt beroende. Det gjorde henne till en särskild person i ett samhälle som vårt, där idealtillståndet är oberoendet. Hela det västerländska samhällsbygget grundas ju, som bekant, på idén om den självständiga, självbestämmande individen – en människa som är beroende av andra enbart när hen väljer det (Kittay 1999, Cavarero 2016). I denna målbild passade Nadja synnerligen illa in. Inte mamma heller, nu längre.

Och när jag hör hennes röst på cd-skivan, en stämning med ett tydligt mål och riktning, påminns jag om hur försvinnande kort tid i livet som vi är oberoende – och så stor del av livet som bygger på beroende.

Det är mörkt i rummet, så när som på nattlampan i fönstersmygen. Mamma ligger hopkrupen i sängen med blicken stadigt riktad mot mig i soffan mitt emot. Så liten och utlämnad där i sängen, i sitt nya rum, på demensboendet där hon nu ska bo. Jag sjunger, först med texten tydligt artikulerad, sedan allt tystare för att hjälpa henne att släppa tillvaron och komma till ro. Pippis godnattvisa *Sov alla* är det, i familjens historia så ofta sjungen att den inte längre har något ursprung. Vi håller ögonkontakt, mamma och jag. Hennes blick liksom hänger vid min, både som en besvärjelse och livlina. Du går väl inte än? säger den, fast hon aldrig skulle tillåta sig att hålla mig kvar. Det är kväll och jag har ju mina egna barn att skynda hem till. Det vet hon ännu, och barnen går alltid först i mammas värld. Jag sjunger, som jag gjort tusentals gånger förut – samma sång med samma syfte. För småsyrtrarna, de egna barnen och nu mamma. Vet exakt hur samspelet ska kännas. Hur rösten långsamt ska klinga av utan att tystnaden signalerar tomhet. Jag känner ron sprida sig i kroppen, samtidigt som jag är på helspänn. Hur låter andetagen där borta i sängen? Är hon på väg att somna eller hoppas jag för tidigt? Till slut släpper hon taget om min blick, orkar inte fler besvärjelser. Andetagen blir tunga och jag smyger tyst ut ur rummet.

Referenser

- Ambjörnsson, Fanny & Bromseth, Janne 2010. "När du gifter dig och får barn. Om ålder, heteronormativitet och genus". I Ambjörnsson, Fanny och Jönsson, Maria (red.) *Livslinjer. Berättelser om ålder, genus och sexualitet*. Stockholm: Makadam.
- Ambjörnsson, Fanny 2011. *Rosa – den farliga färgen*. Stockholm: Ordfront.
- Ambjörnsson, Fanny 2018. *Tid att städa. Vardagsstädningens praktik och politik*. Stockholm: Ordfront.
- Ambjörnsson, Fanny 2021. *Om Nadja. En systems berättelse*. Stockholm: Norstedts.
- Ambjörnsson, Fanny & Jönsson, Maria 2023. "Berättelser om städning och oblivna tid. Antropologiska och litteraturvetenskapliga nedslag". I Österlund, Mia, Palmgren, Ann-Charlotte & Ahlbäck, Pia (red.) *Om tid. Temporalitet och barnlitteratur*. Helsingfors: SNS förlag.
- Baraister, Lisa 2017. *Enduring time*. London: Bloomsbury Academic.
- Bylund, Christine 2022. *Anakrona livsvillkor. En studie av funktionalitet, möjligheter och begär i den föränderliga svenska välfärdsstaten*. Diss. Umeå: Umeå universitet.
- Cavarero, Adriana 2016. *Inclinations. A critique of rectitude*. Stanford: Stanford University Press.
- Egard, Hanna 2011. *Personlig assistans i praktiken. Beredskap, initiativ och vänskaplighet*. Lund: Lund dissertations in social work 142.

- Freeman, Elizabeth 2010. *Time binds. Queer temporalities, queer histories*. Durham: Duke University Press.
- Grunewald, Karl 2009. *Från idiot till medborgare. De utvecklingsstördas historia*. Stockholm: Gothia.
- Johnson, Kelley, Walmsley, Jan & Wolfe, Marie 2010. *People with intellectual disabilities. Towards a good life?* Bristol: Bristol university press.
- Kittay, Eva Feder 1999. *Love's labour*. New York: Routledge.
- McRuer, Robert 2006. *Crip theory. Cultural signs of queerness and disability*. New York: New York University Press.
- Mery Karlsson, Mikael 2020. *"Gå eller rulla – alla vill knulla!"*. *Funktionsrättsaktivism i nyliberala landskap*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Stockton, Kathryn Bond 2009. *The queer child, or growing sideways in the twentieth century*. Durham: Duke University Press.

1880-talets kvinnliga författare och steget ut i det offentliga rummet

Eva Heggstad

Under 1880-talet kom nya litterära vindar att blåsa. Med inspiration från bland andra den danske kritikern Georg Brandes uppträdde en ny generation unga författare med ambitionen att skildra verkligheten och att sätta problem under debatt. Som grupp fick de ofta beteckningen "Det unga Sverige" även om den hade en mycket lös sammansättning och aldrig samlades under ett gemensamt program. Till en början var August Strindberg en av frontfigurerna. 1879 publicerades hans roman *Röda rummet*, som skildrar den unga journalisten Arvid Falk, som ser sina illusioner krossade då han inser att det är pengarna som styr världen. Romanen har setts som startpunkten till den nya litterära period, som i litteraturhistorien getts beteckningen "åttital".

Röda rummet var, såväl i Strindbergs roman som i verkligheten, ett särskilt rum i Berns salonger där konstnärer, författare och andra intellektuella samlades. Röda rummet kom, skriver Strindberg, att spela en viktig roll i Stockholms kulturella liv och blev en viktig samlingsplats för huvudstadens unga ogifta män. Det fungerade som en ungarlarsklubb för dem "som flytt den ensliga kammaren eller vindskupan för att få sitta i ljus och värme och träffa en mänsklig varelse att samtala med" (Strindberg 1879, 94).

Då nya vindar blåste uppkom nya litterära motivkretsar, som kom att få betydelse för samtidens kvinnliga författare vilka under det så kallade åttitalet på bred front trädde ut i den litterära offentligheten. Med sitt engagemang i de frågor som restes av tidens feministiska rörelser anammade många av dem Brandes syn på litteraturens uppgift, det vill säga att den skulle vara verklighetsförankrad och problemdebatterande. I noveller, romaner och dramer kom de att behandla ämnen som kvinnors rätt till arbete och egen inkomst, äktenskapet och den sexuella dubbelmoralen.

Men även om de kvinnliga författarna ökade i antal och tog intryck av de nya litterära trenderna, hade de inte samma förutsättningar som sina manliga kollegor. Förutom att de saknade de utbildningsmöjligheter som stod männen till buds kunde de heller inte delta i det offentliga livet på samma villkor och

heller inte besöka en ungarlsklubb som Röda rummet. Emellertid fanns det andra möjligheter för dem att söka sig ut från intimsfärens trånga krets som merparten av medel- och överklassens kvinnor var hänvisade till. Även om hemmet och familjen många gånger förblev deras huvudsakliga verksamhetsfält erbjöd huvudstadens salongsliv och kulturella cirklar ett alternativ. Där kunde de umgås med andra författare och delta i de diskussioner som var betydelsefulla för deras litterära karriär och som därmed kom att spela en viktig roll för att stärka deras kulturella kapital. Många av periodens mer namnkunniga kvinnliga författare, som exempelvis Alfhild Agrell, Amanda Kerfstedt, Anne Charlotte Leffler och Mathilda Roos, bodde vid denna tid i Stockholm. I det följande kommer jag att diskutera de litterära och kulturella träffpunkter som de hade tillgång till i huvudstaden.

Litterära och kulturella salonger har en lång historia och går tillbaka ända till 1600-talets Frankrike då bland andra Mme de Rambouillet samlade de så kallade precjöserna, det vill säga samtidens litterärt intresserade kvinnor, i sitt residens i Paris. Salongerna fungerade som ett alternativ till det sociala liv som ägde rum kring hovet; där kunde personer med olika klasstillhörighet mötas och nya sociala identiteter skapas. Utmärkande för salongskulturen var också att den representerade ett rum som befann sig mellan det privata och det publika. Inte minst för kvinnorna erbjöd salongslivet nya möjligheter. Dels var salongen en av de få platser där kvinnor och män kunde mötas och umgås utanför hemmet, dels kunde kvinnorna där inta nya roller som värdinnor eller exempelvis genom att deklamera egna eller andras litterära alster.

I Sverige hade salongskulturen sin blomstringstid under romantiken. Även här kom den i hög grad att bli en kvinnornas arena och ett slags frirum som erbjöd en viktig plattform för intellektuellt och konstnärligt idéutbyte. Som salongsvärdinnor kunde de inta betydelsefulla positioner och ansvara för hur salongslivet skulle utformas. Exempelvis hade Malla Silfverstolpe i Uppsala en framträdande roll som salongsvärdinna under 1820- och 30-talen. Salongerna, som hölls i hemmen, vände sig dock inte enbart till kvinnor utan stod öppna för blandade sällskap i olika åldrar. Här kunde nya tankar prövas och nyskrivna verk läsas upp och bedömas. Salongen var ofta en plantskola för unga förmågor som där gavs tillfälle att pröva sina vingar. Men salongslivet dog inte helt ut med romantiken utan fortfor att existera i Stockholm ännu vid slutet av 1800-talet. Livfulla beskrivningar av huvudstadens sällskapsliv ges bland andra av författaren och barnbokskritikern Gurli Linder i hennes minnesbilder med titeln *Sällskapsliv i Stockholm under 1880- och 1890-talen* (1918).

En av de mest framträdande salongerna var den som hölls av författaren och samhällsdebattören Calla Curman, som övertalat sin make, professorn i anatomi Carl Curman, att deras hem skulle vara öppet fem kvällar om året för

större mottagningar. Den Curmanska villan låg på Floragatan 3 i Stockholm och kunde utan vidare rymma mer än hundra gäster. Trots att paret hörde till samhällets övre skikt bröt de mot de rådande normerna. Gästerna var välkomna i vardagsdräkt, de behövde inte meddela huruvida de tänkte närvara eller inte och de kunde komma och gå som de ville.

Calla Curman ville sammanföra personer ur såväl vetenskapliga, konstnärliga som litterära kretsar, varav många var, som Gurli Linder uttrycker det, "konger i aandens rige" (Linder 1918, 23). Den andliga spisen vid dessa sammankomster var viktigare än den lekamliga, och med dåtidens mått mätt och med hänsyn tagen till familjens sociala ställning, var förtäringen modest. Först serverades te, därefter en enkel buffé och slutligen en sen supé. Den senare bestod endast av en kall rätt, en kötträtt och en dessert. Genomgående serverades endast en sorts vin.

Gästerna underhölls med musik av kända sångare och musiker – franska och italienska sånger var särskilt populära – men också högläsning förekom. Många av de inbjudna som exempelvis Victor Rydberg, Carl Snoilsky och Gunnar Wennerberg hörde till en äldre generation, men salongen besöktes också av yngre kvinnliga författare som Anne Charlotte Leffler och Alfhild Agrell. En särskilt omhuldad gäst var den norske författaren Bjørnstjerne Bjørnson. När han kom till Stockholm arrangerade Calla Curman särskilda mottagningar till hans ära, och i ett brev berättar hon hur han en afton stämde upp en sång som han hade lärt sig när han studerade i Italien.

Sällskapslivet i Calla Curmans salong var informellt, åtminstone i jämförelse med många andra mottagningar, och fungerade som en mötespunkt både för huvudstadens borgerliga etablissemanng och för författare och andra kulturpersonligheter. Här kunde representanter för olika generationer träffas och här kunde också de unga kvinnliga författarna umgås med både äldre och jämnåriga kolleger av bägge könen. Trots de möjligheter som salongskulturen erbjöd kunde den också, som Elisabeth Mansén uttrycker det, uppfattas som en "gyllene bur" för de kvinnor som hade större ambitioner (Mansén 1998, 445).

Att de kvinnliga författarna sökte skapa nya och mer intima mötesplatser vittnar de nya kulturella träffpunkter om som etablerades vid 1800-talets slut och som radikalt skilde sig från det salongsliv som bland annat ägde rum i det Curmanska hemmet. En sådan var Ellen Keys hem på Villagatan i Stockholm, som i jämförelse med Calla Curmans hade en betydligt anspråkslösare karaktär både vad utrymme och förtäring beträffar. Key bodde i en enrummare och när hennes vänner kom på besök bjöds de på valnötter och mullbärssylt. Senare flyttade Key till en tvårumslägenhet på Valhallavägen och fortsatte med sina mottagningar varje söndag mellan klockan 10 och 12, där bland

andra Anne Charlotte Leffler, Amanda Kerfstedt och Alfhild Agrell hörde till besökarna. Dessa kvinnor var också bland initiativtagarna till den litterära cirkel som startade 1884 i protest mot Stockholms mer påkostade sällskapsliv och som därför fick den skämtsamma beteckningen Svältringen. Medlemmarna träffades ett par gånger varje vinter för att diskutera litterära frågor. Man turades om med att vara värd för träffarna och enligt en regel var det förbjudet att servera något annat än te och smörgås. Svältringen blev snart en viktig träffpunkt för de unga författare av bägge könen som ansåg sin höra till Det unga Sverige, och om dess betydelse vittnar bland andra den danske författaren Herman Bang som i ett brev skriver: "Det er et Stykke Europa midt i Barbariet ... Alt hvad der i Stockholm er værd at kende, kommer hos Anne Charlotte, som er en glimrende Værtinde" (Nordin och Sjöblad 1993, 497).

Dock hörde inte August Strindberg till gästerna och han besökte heller aldrig exempelvis Calla Curmans salong, trots att han betraktades som en frontfigur eller far till Det unga Sverige. Anne Charlotte Leffler sågs som rörelsens mor men förhållandet mellan Strindberg och Leffler blev med tiden tämligen spänt. Skälet var bland annat att Leffler var mer framgångsrik som dramatiker, något som Strindberg hade svårt att smälta. I ett brev till Carl Larsson kallar han henne för hermafrodit. Enligt Strindberg var hon ingen riktig kvinna då en kvinna inte kunde vara författare och ha en intellektuell ställning. Leffler å sin sida gillade *Röda rummet* men var inte särskilt imponerad av Strindbergs dramer som hon tyckte hade en svag komposition.

Samtidigt som den feministiska rörelsen växt sig allt starkare under det sena 1800-talet och samtidigt som en rad reformer gav kvinnan allt större fri- och rättigheter, uppstod ett föreningsliv som riktade sig till enbart kvinnor och som också hade kvinnofrågorna på agendan. År 1885 var Calla Curman en av initiativtagarna till kulturföreningen Nya Idun. Förebilden var sällskapet Idun som startat redan 1862 och som vände sig till "i Stockholm bosatta män, hvilka åt vetenskap, vitterhet och konst på skilda banor egna verksamhet och intresse" (Sällskapet Idun, n.d.). Nu ville man starta en kvinnlig motsvarighet, som skulle sammanträda en gång i månaden och ha konstutställningar samt musikaliska och litterära föredrag på programmet. På programmet stod även uppläsningar ur ännu inte publicerade litterära verk. Till det första mötet inbjöds femton kvinnor, däribland författarna Alfhild Agrell, Anne Charlotte Leffler, Amanda Kerfstedt och Mathilda Roos. Leffler höll ett föredrag som handlade om dräktreformrörelsen i utlandet. Hennes anförande ledde året därpå till bildandet av Svenska dräktreformföreningen, som förordade en ledigare och mer hälsosam klädsel och vände sig mot bruket av snörliv. Ellen Fries som var Sveriges första kvinnliga filosofie doktor blev Nya Iduns första ordförande men efterträddes snart av Ellen Key. Vad som var nytt med säll-

skapet var att den gav dess medlemmar möjligheten ”att på det sättet idka ett slags uteliv för sig själva – om det så inte var annat än i en mycket enkel lokal i Praktiska hushållsskolan, Jakobsgatan 11” (Linder 1918, 104). Så tog föreningens medlemmar ett litet men ändå viktigt steg in i det tidigare manligt definierade offentliga rummet.

Under 1800-talets sista decennier erbjöd Stockholm ett varierat utbud av mötesplatser för författare och andra kulturpersonligheter. Till skillnad från Röda rummet som fungerade som en bohemisk ungarlarsklubb för bland andra samtidens skriftställare, men där inga kvinnor förväntades närvara, hade kvinnorna en framträdande ställning i huvudstadens kulturella salonger och litterära cirklar. Trots att många av dem ägde rum i hemmiljö utgjorde denna en slags mellanposition mellan det privata och offentliga. Men även om tiden ännu inte var helt mogen för kvinnorna att inta restaurangernas och nöjes-etablissemangens offentlighet, vidgades det utrymme inom vilket de kunde röra sig. Så erbjöd den kvinnliga kulturföreningen Nya Idun sina medlemmar möjligheten att ”idka ett slags uteliv” (Linder 1918, 104) och därmed glänta på dörren till den värld som låg utanför hemmet, och Anne-Charlotte Leffler tog steget fullt ut då hon tillsammans med andra representanter för Det unga Sverige diskuterade planerna på att starta en ny tidskrift. I ett brev till sin mor den 6 oktober 1884 skriver hon: ”I fredags var jag med fru Agrell och åtskilliga ungherrar till kl. 1 på natten på Hamburger Börs på barndop, d.v.s. för att gifva vår tidning namn” (Sylvan 1984, 102). Den unga, radikala, kvinnliga författargenerationen var inte bara pionjärer när det gällde att föra in nya ämnen i litteraturen. De var också föregångare när det gällde att inta det publika rum som tidigare varit reserverat för männen.

Referenser

- Hennel, Ingeborg Nordin, och Christina Sjöblad. 1993. ”Lyckligare ungdom har aldrig funnits: Det moderna genombrottet i Sverige.” I *Nordisk kvinnolitteraturhistoria 2: Faderns huset*, redigerad av Elisabeth Møller Jensen et al., 495–507. Höganäs: Förlags AB Wiken.
- Linder, Gurli. 1918. *Sällskapsliv i Stockholm under 1880- och 1890-talen*. Stockholm: P.A. Norstedts & Söners Förlag.
- Mansén, Elisabeth. 1998. ”Salongens landskap och artefakter”. I *Nordisk salonkultur: Et studie i nordiske skønandar og salonmiljøer 1780–1850*, redigerad av Anna Scott Sørensen, 443–469. Odense: Odense universitetsförlag.
- Strindberg, August. 1879. *Röda Rummet: Skildringar ur artist- och författarlivet*. Stockholm: Seligmann.
- Sylvan, Maj. 1984. *Anne Charlotte Leffler: En kvinna finner sin väg*. Stockholm: Biblioteksförlaget.
- Sällskapet Idun. n.d. ”Sällskapet historia.” Hämtad 20 mars, 2023. <https://idun1862.se/historia/>.

Equity and equality in gender research

Cathrine Hasse

Introduction

I am one of those people who over the years have benefited from the Centre for Gender Research, Uppsala University, and its persistent ability to ask and maintain even uncomfortable questions about gender and gender imbalances. In this text, I will take stock of the relationship between equity and equality in gender research. As an anthropologist, I am used to looking for patterns in empirical material. But sometimes patterns are so overwhelming and persistent that they fade into the background and disappear.

In much early feminist research, attention was paid to the great and unequal difference in how women and men are positioned in the education system and in the workforce. Globally, we assume that this inequality often has something to do with gender and access as well as differences in what women and men *do*. African studies, for example, show a high degree of gender difference in what women and men are trained for and can work with. What women and men do is also tied to what they are allowed to do. Afghanistan is perhaps the worst, most scary example of how men try to keep women out of the education system. But what about western countries such as Denmark and Sweden? Here everybody for instance in principle has access to studying physics, yet physics as a discipline has more males than females enrolled and employed.

I want to argue that the gender difference we encounter here is not about equality but about equity – and that this is an overlooked pattern in feminist research on how we should relate to the different learning potentials of women and men. Equality assumes people start from the same place, but equity does not (Baily and Holmarsdottir 2015). In what follows, I will first review the path in feminist studies from the obvious dichotomous division in differences between women and men, to intersectionality's jumble of new dichotomies and to the dissolution of gender and gender as performative. Finally, I will return to the major patterns that consistently emerge in statistical studies to ask whether feminist theory has overlooked the importance of learning potentials.

From binaries to dissolution

In the 1990s I was working for the Danish activist aid organization WUS (World University Service) which changed its name to IBIS. WUS/IBIS was active in Latin America and Africa – and especially in Tanzania and in the South African struggle against white apartheid. The journal I sent my first article to was optimistically named *The New World*. At that time, it was quite natural to operate with gender dichotomies in feminism. From that perspective, I made an analysis of 14 WUS/IBIS projects and their failure to describe the gender of the target groups. This meant, for example, that in general terms Danish project support chose to support agriculture in for example Tanzania without realizing that it was women who drove the hoes. These aid projects had men as collaborators – and thus the funds became part of a power structure that gave the local men a new power (they had not previously had) over women's work (Hasse 1992).

As a self-defined gender researcher, I was by then on the brink of moving into what was (much later) called the Third Wave from the Second Wave of feminist studies. Although these very rigid divisions are cumbersome and imprecise, they can be useful in gaining an overview of historical movements that can only be known retrospectively (and which, of course, like all patterns, are constructed by both local cultures and personal experiences).

In my view, the movements in feminist studies look roughly like this, if we consider when they take off (the waves never stop but continue to overlap with subsequent waves):

First Wave: 1848–1920. Women in USA and Europe suffrage work against legal obstacles to gender equality (e.g., voting rights and property rights). The categories were self-evidently 'men' and 'women'. From here on these naturalized dichotomies dominated the discourse. The main topic was equality understood as 'parity' (Baily and Holmarsdottir 2015, 830). Women should have exactly the same rights as men to vote.

Second Wave: 1960s–1980s. In another influential article Martha Lear (1968) proclaimed the second wave of feminism as an expansion of equal rights for all women but mainly referring to American women. Women's studies were prevalent, but also began to be criticised for overlooking women's different conditions around the globe. However, the main issue was still parity. The scope widened equal rights to include all women who are seen as oppressed qua their sex. In the influential article 'The Traffic in Women' Gayle Rubin coined the phrase the 'sex/gender system', as 'the set of arrangements by which a society transforms biological sexuality into products of human activity, and in which these transformed sexual needs are satisfied' (Rubin, 1975,

159). The categories 'men' and 'women' were questioned as natural, and seen as culturally determined. When I wrote about the women in Tanzania and later women in physics my points were about parity. Women should have an equal right to be acknowledged as farmers or physicists, just like men.

Third Wave: 1990s–2010s. The 1990s came as a prolongation of the first and second wave's focus on categories but with a new focus on the binary categories. The categories of 'men' and 'women' were intersected by other categories. Women or men were no longer 'one voice' categorisations, but intersected with other important categories such as black/white, rich/poor etc. Simultaneously a new focus on gender emerged. The very notion of biological sex as the material platform on which cultural gender was written was cast in doubt (by among others Judith Butler, 1990) and a new focus saw gender as performativity and 'doings' (West and Zimmerman 1987). It became harder to argue for parity as there were no longer binary categories to argue from. However, parity was still an issue within the intersected categories.

Fourth Wave: 2010-Present Day. A new materialist focus entered the now almost dissolved notions of 'woman' and 'man'. Gender is not a stand-alone category – especially in its intersectional form, and certainly not reduced to a 'wished-for' performance identity. It is a material-discursive practice, where sexual genitals only matter in entanglements with other materials and categorisations. Categorisations such as women and men do not preexist, but come into being when used in discursive-material entanglements (e.g. Barad 2003).

Towards a new emphasis on equity

All of these discussions have been closely followed and expanded by the work done at the Uppsala Centre for Gender Research. At this Centre there has also been a core group of people following a curious and stubborn empirical field, natural science education and research (and especially physics and chemistry). As noted by Baily and Holmarsdottir we tend to confuse concepts such as 'parity', 'equality' and 'equity'. However, there is a crucial difference. Where parity means an absolute balance between two binary categories, equality 'often means treating everyone the same' and 'equity involves providing people with what they need in order to achieve equality.' (Baily and Holmarsdottir 2015, 832).

In physics I have, just as many studies from the Centre (e.g., Powell, Ah-King and Hussénius 2018; Hussénius, Andersson, Gullberg, 2015; Danielsson et al., 2021) found that when there was no parity in the natural sciences it could be explained by cultural gender hostility. To obtain a better gender balance we should not ask the women, but the culture (of boyish admiration

for explosions and hard science fiction) to change (e.g., Hasse 2015, 2009). However, the pattern that appeared again and again was that many women (not reducible to the numbers game) had different experiences from the men thriving in physics and the natural sciences (Hasse 2002). The women either joined the Humanities or, like for instance in Italy, joined physics in great numbers with a background in classical philosophy and classical language studies (Hasse 2020, 72; Sinding and Hasse 2012). Thus, as a consistent pattern across we saw the larger pattern of women seeking other types of values in education (clustering in the Humanities and Social Sciences, not in the Natural Sciences, e.g., Trusz 2020) repeated only within physics. Many women were attracted to areas that would keep their work close to certain human values. Baily and Holmarsdottir emphasise that to obtain equity, equal access (ensuring parity in access) is not enough.

For us, context of quality takes into account the value of what is being provided for girls and women. For instance, that access to education is not assessed only in terms of numbers, but in terms of quality of provision (facilities, curriculum, teacher quality, etc.). (Baily and Holmarsdottir 2015, 829).

I would like to go one step further down this road, and ask if equity is not about acknowledging that many women have different qualitative learning experiences from their male counterparts. That ‘doing’ gender also affects how we learn to experience the world in material-conceptual figurations (Hasse 2015a).

It seems to me that in the otherwise dispersed (in time and space) cases of gender discrimination in physics and farming in Tanzania what is really at stake is not equal access to money, power and education but an approach that acknowledges the different values many women and men have because of their different learning experiences. The women in Tanzania had the *learning experience* of being farmers, just as the women in physics (and especially in Italy) had the *learning experiences* of seeing physics through the prism of a classical and language-oriented education. Most of these women compared to most men had different potentials for new learning as well (Hasse 2022) that was not supported institutionally. This imbued these women’s work and sphere of interest with certain values that seemed to differ from the successful males in the institutional cultures. Because these different experiences were not valued in Tanzania, nor in physics. Thus where Baily and Holmarsdottir describe ‘equity’ as a concept that recognizes that women and men typically have different needs, responsibilities, access to resources and decision-making powers (Baily and Holmarsdottir 2015, 832) I would like to emphasize that these differences should be seen as value differences in learning potentials. This is *not*

a return to the pre-Butlerian era of sex-gender divides (Butler 1990), and fixed categories like 'women'. However, it is to acknowledge that people have different potentials for learning and that when we apply categories like women and men, many women (of whatever biological origin) seem to have different learning experiences and potentials that are not acknowledged and valued in the value-systems dominating for instance physics and farming.

Conclusion

Taking an agenda of equity rather than parity as a point of departure, we could begin to ask if a Fifth Wave feminism could emphasise the differences in many women and men's learning experiences. When we 'do' gender we also get experiences that connect material and physical spaces with psychological changes in the ways we learn and our potentials for learning.

The richness of these values coming out of learning experiences are not supported like the values tied to learning experiences of many males (that include taking things apart and creating new technological tools). Most women and men do not start from the same place but that does not mean we should only strive to align their experiences. Even in Afghanistan giving women equal access to an education dominated by male values is not enough. On the contrary, we should demand more specifically that institutional cultures acknowledge that most women and men come with different learning experiences, and to obtain equity these should be acknowledged on an equal basis. When some women are farmers, it is not only important to acknowledge that fact. My bet is that they also farm in a different way than most males, put other values into the soil, so to speak. We lack research that acknowledges how, as a general pattern across, women's (not defined by sex and biology) values differ from men's when they farm, do physics etc. Parity in interest and values should not be a goal. And if that leads to a split between what women and men in statistical surveys find interesting and rewarding this should be acknowledged as well.

Maybe this could be one of the new directions for the invaluable work done by the Centre for Gender Research Uppsala University in the years to come.

References

- Baily, S., and H. B. Holmarsdóttir (2015). 'The quality of equity? Reframing gender, development, and education in the post-2020 landscape', *Gender and Education*, 27(7): 828–845.
- Barad, K. (2003). 'Posthumanist performativity: Toward an understanding of how matter comes to matter', *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 28: 801–831.
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Danielsson, A. T., Engström, S., Norström, P., Andersson, K. (2021). 'The making of contemporary physicists: Figured worlds in the university quantum mechanics classroom.' *Research in Science Education*, 51(4): 1141–1152. <https://doi.org/10.1007/s11165-019-09914-9>
- Hasse, C. (1992). Bistandens usynlige mænd og kvinder; om forestillingers evne til at vælge i virkeligheden. Analyse af 14 IBIS-projekter og deres manglende beskrivelse af målgruppernes køn. *Nye Verden*, 25(4): 120–130.
- Hasse, C. (2002). 'Gender diversity in play with physics: The problem of premises for participation in activities', *Mind, Culture and Activity*, 9(4): 250–269. http://dx.doi.org/10.1207/S15327884MCA0904_02
- Hasse, C. (2009). 'Learning and transition in a culture of professional identities', *European Journal of Psychology of Education*, 23(2): 149–164.
- Hasse, C. & Sinding, A. B. (2012). 'The cultural context of science education.' In: D. Jorde & J. Dillon (Eds.). *Science Education Research and Practice in Europe* (pp. 237–252). Rotterdam: Sense Publishers.
- Hasse, C. (2015a). *An Anthropology of Learning: On Nested Frictions in Cultural Ecologies*. Dordrecht: Springer Verlag.
- Hasse, C. (2015). 'The material co-construction of hard science fiction and physics', *Cultural Studies of Science Education*, 10(4): 921–940. <https://doi.org/10.1007/s11422-013-9547-y>.
- Hasse, C. (2020). *Posthumanist Learning: What Robots and Cyborgs Teach Us About Being Ultra-social*. London: Routledge.
- Hussénius, A., Andersson, K., & Gullberg, A. (2015). 'Spotting the science culture: Integrating gender perspectives into science courses', *International Journal of Gender, Science, and Technology*, 7: 91–103.
- Lear, M. W. (1968). 'The second feminist wave: What do these women want?', *The New York Times*. March 10, Retrieved October 23, 2022.
- Powell, S., Ah-King, M., & Hussénius, A. (2018). "Are we to become a gender university?" Facets of resistance to a gender equality project', *Gender, Work and Organization* 25(2): 127–143. <https://doi.org/10.1111/gwao.12204>
- Rubin, G. (1975). 'The traffic in women: Notes on the "political economy" of sex'. In *Toward an Anthropology of Women*. R. R. Reiter (Ed.). New York. Monthly Review Press, pp. 157–210.

EQUITY AND EQUALITY IN GENDER RESEARCH

- Trusz, S. (2020). 'Why do females choose to study humanities or social sciences, while males prefer technology or science? Some intrapersonal and interpersonal predictors', *Soc Psychol Educ* 23: 615–639. <https://doi.org/10.1007/s11218-020-09551-5>
- West, C. and Zimmermann, D. H. (1987). 'Doing gender', *Gender and Society* 1(2): 125–151.

Tails from the cemetery

Rebekah Fox

Prelude

When I was asked to contribute to this volume I thought long and hard about what I should write. My time at the Centre was one of the happiest of my working life, so much so that I returned many times in the following years for conferences, workshops, seminars, book projects... all mainly an excuse to visit my lovely and inspiring colleagues. I arrived one snowy January morning in 2008 to be met at the station by the director of the Animal Studies group. Six months out of the break-up of a long-term relationship and knowing nobody in Uppsala I was nervous but excited about living in a strange city. I need not have worried because I was immediately greeted by the warmth and generosity of my colleagues – people offered to show me around, invited me to their homes for dinner, took me for walks in the woods, sorted me an old bicycle so that I could get around and fed me delicious coffee and cakes. Coming from the individualist culture of British academia where most colleagues stayed glued to their computers eating packaged sandwiches, I was surprised when every lunchtime somebody knocked on my door asking if I would like to join them in a restaurant and gathered twice a day in the common room for chat over homemade fika. Soon I made close friends with researchers from all over the world and by the end of the year did not want to leave my new found home. I was honoured at the last departmental seminar I attended that they announced they would be presenting in Swedish (rather than the default switching to English for the benefit of visiting researchers) as I was the only one present and ‘almost a local now’.

My time at the Centre taught me a lot about myself, my research and the connections between gender and animal studies. Despite various in-jokes about the place of animal studies researchers in a gender department and tongue-in-cheek suggestions that we ‘go back to our cages’ we opened up interesting debates and connected with other researchers across Scandinavia and beyond. Fifteen years later when considering what to write my mind kept coming back to a side project I have been working on ever since the Covid

lockdowns of 2020. The project concerns the relationships between human and animal identities in an overgrown Victorian cemetery close to my home in London, linking back to my work on companion animal and human identities that I worked on for my post-doc whilst in Uppsala.

Tails from the cemetery

Buried deep in the suburbs of south-east London lies an overgrown Victorian cemetery, abandoned in mid-20th century and re-opened as a nature reserve and working cemetery in the early 2000s. Tombstones lie tangled in thick undergrowth, home to foxes, squirrels, birds, insects and other wildlife, whilst local dog walkers, runners and art students wander the paths, taking pictures of the ruined chapel and stone angels emerging from the bushes, children explore the hidden paths amongst the graves, building dens and picking blackberries. The cemetery has grown in popularity in recent years, becoming a destination for 'goth' visitors and a popular location for a Sunday family stroll. However, during weekdays and winter months it is mainly used by locals and grieving families, who visit relatives in the modern manicured areas of the grounds.

During the Covid lockdowns of 2020 usage of the cemetery soared as people sought out nature within walking distance of their homes and underlying tensions surrounding its competing uses as a burial place and public green space came to the fore. Local discussion forums were filled with complaints about dogs running off lead in burial areas, children climbing on gravestones and disrespecting bereaved families, non-locals invading the space and the increased level of footfall having negative impacts on the local wildlife. Council wardens and volunteers began to police the space, moving on visitors enjoying picnics, advising people to remain on the pathways and conduct themselves in a quiet and respectful manner, and eventually closing the cemetery entirely except for funerals. It remained closed for several months and when it finally re-opened it was apparent that nature had very quickly begun to take over. New rules were also in place regarding opening times, on and off lead areas for dogs, number of dogs allowed per dog walker and on the spot fines for breaches of these rules. As life returned to normal the cemetery became quieter but many of the underlying tensions remained: the battle for ownership of this space between different user groups and the various ways in which identities, both human and non-human, were played out beneath the peaceful green canopies. I continued to run in the cemetery every morning and soon found that it was difficult to complete even one circuit without stopping to chat to various regulars and becoming a player in the complex human-non-human

politics of the local community. What follows are a series of short vignettes taken from my encounters in the cemetery that speak to many of the debates around identity and human-animal relations.

The battle of the posts

The increased regulation and control of public space in the UK has been widely discussed in academic literature, particularly in relation to the introduction of Public Space Protection Orders. These have been used to criminalise the use of these spaces by a variety of 'othered' groups including youth, homeless people, alcoholics, football fans, protesters and animals. In the case of dogs the protection orders have mainly been used to enforce 'no dogs' or 'on-lead only' areas, reflected in the appearance of boards mapping the areas of the cemetery where dogs can be on or off lead and coloured posts to demarcate these areas. These markers were celebrated by some, with contributors to local online forums voicing the opinion that a cemetery was not an appropriate space for canines, concerns about dog faeces, dogs running freely around graves, particularly in the modern and multi-faith areas, and stories of uncontrolled dogs biting or jumping at humans or injuring other animals.

However, many dog walkers saw this an infringement of their rights, restricting their enjoyment of green space. This was not helped by the militant enforcement of these rules by one particularly overzealous warden, who became known for his propensity to pick on female dog walkers, particularly elderly ones who may be less inclined to stand up to him. Labelling him misogynist a group of vigilante locals decided to take matters into their own hands, entering the cemetery one evening and removing the coloured orange and green markers from posts. Not to be defeated, within a few days the council had sent out workers to repaint the posts in the appropriate colours. A few weeks later another overnight mission resulted in all the posts being repainted with silver spray paint. Once again the council covered this with the appropriate colours and police visited the home of one particularly vocal protester to threaten him with legal action. Officials appeared in the cemetery handing out leaflets about respecting the boundaries of the zones, with threats of a total ban on canines if people continued to disobey the rules.

Undeterred the protesters waited a few weeks for the backlash to die down and one morning I entered the cemetery to find every post painted in rainbow colours. This ignited fierce debates with some labelling it vandalism, whilst others declared that this was an expression of LBGTQ+ rights, or a symbol of hope (for which the rainbow was appropriated during the covid lockdowns), suggesting that if the council were to remove them they could

be seen as excluding certain members of the community. Whilst this was not the stated intention of the protestors, their choice of colours was significant, and the council were obviously reluctant to take remedial actions. As it stands the rainbow posts remain, raising a comment or smile from visitors who are unaware of their history. The battle is not yet over, or won, but interesting debates remain on both sides around the competing rights of the living and dead, human and animal and the rights of protest and public space.

Gender and identity off the lead

Beyond the battles with the dog wardens, other tensions run through local communities. South-East London, like many areas, has seen a process of gentrification over the past 30 years, as the local working-class populations have gradually been driven out by rising house prices and the arrival of expensive coffee shops. Whilst the socially and ethnically diverse population generally live fairly harmoniously, certain issues can bring up underlying inequalities and politics of identity and belonging.

One day whilst running in the cemetery I came across a heated argument between two dog walkers. One was a middle-aged man with a black Labrador, his 'country gentleman' style clothing and air of superiority exuding middle-class privilege. The other was a younger woman with a bull breed dog, her accent marking her out as a local. Apparently the man had taken offence at her dog running off-lead when it was in heat, as his dog had followed her and was refusing to return when called. 'Get your bloody dog under control', he yelled gesturing wildly, 'come here Ralph', whilst the dog dodged his advances and continued following the female dog into the bushes. 'You should learn how to control you own ****ing dog', she replied, 'my dog is not the problem'. 'Get her under control then', he shouted and as if to prove a point she whistled 'Bella, come' and the dog immediately returned to her side and allowed her to clip the lead. 'You shouldn't be walking her in here when she is on heat, it's irresponsible', he said, 'it's not fair on all the other dogs'. 'Are you saying I shouldn't be allowed out when I'm on my period then?' she retorted. 'Men should think about their own behaviour not blame women for everything'. 'This is a public space...' he began, but furious now she cut him off, 'It's not your cemetery, mate. You ain't even from round here! My nan is buried over there, I've been coming here for years.'

By now a small crowd had gathered to watch the drama. 'She is right, you know', said one well-spoken middle-aged woman, 'leave her alone. She isn't doing anything wrong and neither is her dog'. Red-faced and flustered the man finally managed to regain control of his dog, 'come on Ralph, we're going', he

muttered as he dragged the reluctant canine away. 'Well done, love', continued the older woman: 'you showed him what for', and the other observers mumbled agreement. Obviously embarrassed by the attention she nodded a quick thanks and walked off hurriedly in the opposite direction. However, I was pleased to see her back in the cemetery the next morning, whilst the indignant man was nowhere to be seen.

Feeding the crows

My final vignette does not involve conflict but harmony and inter-species relations. Dogs are not the only animals who frequent the cemetery; particularly after the gates close at night it becomes home to a huge diversity of species including foxes, owls, frogs and bats. Bird life is abundant, from the beautiful yet invasive hordes of green parakeets that have colonised south London in recent years (themselves a source of conflict due to their impact on native wildlife), flocks of pigeons and crows, to rarer species such as jays and woodpeckers. Again, debates exist surrounding the habitats of these species in relation to overuse by dogs and humans and the clearing of vegetation in wilder areas of the cemetery to restore older graves. As well as being a working cemetery the area is designated as a wildlife reserve and some areas are deliberately left wild, so that when you are deep in the undergrowth you could almost forget you are only a few miles from the skyscrapers of central London.

This story concerns a less exotic species – a pair of crows. Dotted around the cemetery are various memorials to those killed during the first and second world wars, including those from various commonwealth countries. These stand out as they are all carefully carved from white marble (as opposed to the crumbling sandstone, black or grey marble of the regular headstones) and are regularly maintained and cleaned by special vans from the Commonwealth War Graves Commission. On the bottom path lies a memorial to Canadian servicemen. As I ran past this each morning I noticed there were often two crows perched on top of it, looking at me expectantly. One morning I noticed a dog walker carefully crumbling dog treats on top on the memorial whilst her dog stood on its hind legs trying to reach them. The crows approached the treats, the larger one hopping confidently, whilst the smaller hovered behind. They grabbed them quickly and retreated further back to safety as the dog scabbled wildly at the marble, eyeing him with almost taunting air, safe in the knowledge he could not reach them. 'I feed them every day', the woman explained, 'these two are really friendly'. After this I noticed other walkers spreading treats in the same spot and realised that if I stopped and waited by the memorial they would often approach me, staring me hopefully with their beady black eyes.

Whilst I have seen thousands of crows in my life something about meeting them at such close quarters, at human eye-level, made me feel a connection with them that I had not experienced before. I noticed the beauty in their shiny black feathers and expression in their faces, the way in which the larger crow always approached first with the smaller one hesitating behind. Their charm meant that I started to slip pieces of crackers or biscuits into my pockets before heading out for my morning run, giving me an excuse to interact with them. It interested me that none of the other crows in the cemetery (of which there are many) ever joined them to exploit this rich supply of food and that these two alone had become so tame that they exhibited very little fear of humans. I realised that I had developed something akin to a friendship with these two wild creatures and added them to my list of acquaintances that I greeted as I completed my daily circuits of the cemetery.

Final thoughts

This brief chapter has considered the complex inter-species politics of an urban green space, a haven for the living and the dead, the human and the non-human in a busy London suburb. Whilst I have always felt at home in this wild place (a reminder of my countryside childhood) it was only as I began to spend more time here that I tuned in to the tensions and relationships that run through the dense undergrowth and falling tombs. As the area becomes increasingly gentrified this once abandoned space is subject to increased funding, with arts events being held here and plans to restore the ruined chapel and eventually establish a café and visitor centre. No doubt such plans will be the subject of further debate and have effects, both positive and negative, on the multi-species communities that inhabit this space.

In thinking through these issues I come back to many of the debates that engaged me during my time in Uppsala and hope that through contributing to this volume we can continue these conversations around gender, species, identity and place. One of the things that impressed me most about the Centre was its true inter-disciplinarity and the liveliness of discussions in seminars, conferences or even over coffee, a tradition that I hope we can continue.

Skriva andras liv – och sitt eget

Om söner, mödrar och en litteraturforskare
i genusvetenskapen

Helena Wahlström Henriksson

Under 2000-talet uppstår en ny litterär trend i Sverige: en mängd böcker publiceras där söner berättar sina mödrars liv. Ofta utgivna som romaner är detta berättelser som utgår från författarens egna upplevelser, och de kan kallas autofiktion, "relationella själv/biografier" (Freadman 2004) eller life writing, att "skriva liv" (Larsson 2010; Smith och Watson 2010). Till exemplen hör Torbjörn Flygts *Underdog* (2001), Mustafa Cans *Tätt intill dagarna* (2006), Theodor Kallifatides *Mödrar och söner* (2007), Kristoffer Leandoers *September* (2013), Peter Sandströms *Transparent Blanche* (2014) och *Mamma november* (2018), Thomas Bodströms *Det man minns* (2014), Peter Handbergs *Den vita fläcken* (2015), Erik Wijks *Bara de riktiga orden* (2015), Alex Schulmans *Glöm mig* (2017), Patrik Lundbergs *Fjärilsvägen* (2020), och essäer av bland andra Kristian Lundberg och Jonas Brun i samlingsvolymen *Mor, mamma, morsan* (2012). Ibland, som för Schulman, Handberg och Wijk, har mammaboken föregåtts av en bok om pappan. Medan Wijks och Handbergs pappaböcker beskriver en far som huvudsakligen var frånvarande i sonens liv, och rent berättartekniskt drivs av pappan som mysterium och av sonens upplevda saknad och/eller ilska, präglas narrativet i mammaböckerna av att hon varit den ständigt närvarande föräldern, den som stått sonen närmast under en stor del av hans liv. Det är insikten om att hon trots denna vardagliga närhet inte är helt känd av honom som sätter igång skrivprojektet i alla dessa böcker. Allra tydligast formuleras detta hos Mustafa Can, som explicit upprepar frågan: "Vem var du, mor?"

Själv/biografier om föräldrar är en så pass etablerad form när Erik Wijks *Bara de riktiga orden* kommer ut 2015, att han skriver:

Alla dessa pappa- och mammaböcker som snarare bör kallas uppväxtböcker eftersom de handlar om författarens barndomsupplevelser och lojaliteten främst vilar hos barnet. [...] Nej, det är inte vad jag vill. Jag vill skriva en bok om den person som också var min mamma. Det är något annat. Inte mer ädelt

eller mindre egoistiskt. Även jag vill bara berika mig (med insikter, respekt och framgångar) men att skriva om sin barndom är en sak, att försöka förstå en annan människas liv en annan. (Wijk 2015, 132)

Böckerna arbetar olika med berättarperspektiv och genrer, de rör sig mellan ohöljd biografi/självbiografi och fiktion, de har olika tilltal, olika berättarperspektiv. Medan de alla handlar om mammans liv, sätter de i olika mån fokus också på sonens egen utveckling från barn till vuxen och medelålders; det handlar också om vägar till självkänedom för den som skriver. Dessa mammaböcker har alltså många olikheter, samtidigt som de alla fokuserar moderns liv och relationen mellan mor och son. Men de har också gemensamma drag. Här kommer jag att lyfta några element som framträder i flera av böckerna, och som är av särskilt intresse ur ett feministiskt och genusvetenskapligt perspektiv: hur dessa sonliga berättelser bygger mammans livstid, ger henne röst och ger henne kropp. Analysen följs av några reflektioner om vad litteraturen möjliggör i genusforskningen, och min egen väg som litteraturvetare i genusvetenskapen.

I mammaböckerna har författaren-sonen-berättaren implicit eller explicit formulerat detta projekt för sig själv: att skriva hela mammans liv, också bortom själva moderskapet. Berättelsen ska omfatta även hennes liv innan hon blev mamma, det liv som sonen inte har direkt erfarenhet av. Alltså måste framställningen ske med hjälp av ett moderligt arkiv, som finns tillgängligt för honom i form av fotoalbum, dagböcker, brev och tidningsurklipp, men också i muntligt traderade familjesagor och andra människors berättelser om mamman. Sonen gör det journalistiska grävandet och pusslar samman mammalivet i sin bok om henne. Erik Wijk finner en låda på vinden med mammans sparade arkiv, där hon också skrivit kommentarer riktade till honom i marginalerna av dagböcker och dikter, vilket han ser som ett godkännande från henne att använda detta som sitt källmaterial: "Jag ska gå igenom det noggrant i jakten på mammas eget liv. Inte minst hennes inre liv. Hennes utgångspunkter, val och värderingar. Hennes eget perspektiv" (Wijk 2015, 175–76). Att bygga mammalivspusslet innebär också att röra sig på flera narrativa tidsplaner som ger böckerna struktur: dels finns ett "nu", utsiktspunkten för sonens pågående skrivande, dels ett "nyss" då mamman var gammal och ofta döende. Dessutom finns ett "då" som sträcker sig genom en mängd årtionden av mammans förflutna liv. Livstiden formas på olika vis av den sonlige berättaren, och de olika tidsplanerna i berättelsen – gemensamt upplevd tid, mammans upplevda tid, sonens upplevda tid efter mammans död – bidrar till att narrativt väva samman mammans och sonens livstider.

Peter Handberg arbetar med flera temporaliteter i sin bok. Dels historiserar han mammans livstid genom att sätta den i relation till 1900-talets Sverige

som framväxande välfärdsstat, där kvinnors och arbetares rättigheter under 1940- och 1950-talet skapar förutsättningar för mamman Gunhilds frigörelse från äktenskapet genom skilsmässa och ett liv som ensamstående förälder, och där hennes ensamföräldraskap från och med 1970-talet blir alltmer "normaliserat" och avstigmatiserat. Dels sträcker han också ut hennes livstid bortom de levda åren, genom att börja berättelsen med kapitel om hennes mamma och morfar, alltså hennes familjära förhistoria, och avsluta den ungefär tio år efter hennes död, då hon visar sig som en vålnad för sin skrivande son. Gunhild blev 82 år, men boken gör hennes liv hundraårigt, vilket signalerar sonens starka vilja att hålla henne kvar, och också är en av livs-skrivandets funktioner. Utöver dessa historiserande och "förevigande" tekniker väver han samtidigt ihop mammans, sin egen, och andra släktingars livstider som ensamstående föräldrar, inte minst genom bokens struktur där nu, nyss och då blandas samman. Genom detta berättargrepp bygger Handberg mammans livstid som relationellt skapad.

En gemensam faktor för de flesta av titlarna är att författaren-sonen-berättaren är en medelålders medelklassman som har skrivandet som yrke. Ofta har mamman en annan klasstillhörighet, och har inte haft samma tillgång till utbildning och yrkesliv som han själv. Mammorna har överlag levt "obemärkta" liv, olikt sina söner är de inte kända eller medialt uppmärksammade personer. Medan sonen livnar sig på skrivandet, kan mamman ha haft litteratur som intresse, eller ha skrivit "för byrålådan". Men hon kan också ha varit analfabet, sakna språk, eller sakna ett språk som sonen och hon delar, antingen konkret som hos Can (modern talar huvudsakligen kurdiska, sonen svenska) eller mer symboliskt, som hos Wijk (som finner mammans skrivande patetiskt och undermåligt). Men i boken behöver ju mamman få röst, komma till tals, bli hörd av läsaren.

Några författare reflekterar också över att de behöver höra mammans röst för att kunna återge den i sitt skrivande. Ett exempel är Wijk, som ger uttryck för självreflektion, men även ambivalens, då han beskriver sina ställningstaganden:

Jag måste försöka ringa in mammas liv. [...] Det är fortfarande enbart på mina villkor. Ja, hur kunde det annars vara, jag har ju oinskränkt makt över denna bok. [...] Desto större ansvar då att fram till dess att jag släpper orden ifrån mig uppträda så sanningsenligt och rättvist jag någonsin kan. Jag kan inte se någon annan utväg än att låta mamma själv komma till tals, hur död och stum hon än är. (Wijk 2015, 170)

Och det finns onekligen en paradox i detta sonliga projekt. Att gestalta mammans liv, att skriva hennes livsberättelse kan ju betraktas som ett erkännande, ett synliggörande av ett kvinnoliv. Samtidigt har sonen all makt över berättel-

sen, då den som regel skrivs efter att mamman dött; det är han som väljer och lägger tillräta historien, det är slutligen hans perspektiv som styr berättelsen. När boken närmar sig sitt slut reflekterar författaren-sonen: "Jag är nöjd ändå att jag låtit henne komma till tals. [...] Visst har jag bestämt vad som ska med. Men hon skrev inte så mycket mer än det jag har valt ut. [...] Hennes ord för var och en att läsa. [...] Så har jag ändå försökt stiga åt sidan och släppa fram mamma själv. Osjälviskt tigit och låtit henne tala till punkt. Duktig pojke. Även i detta" (Wijk 2015, 340).

Allra tydligast om svårigheterna som finns med att ge mamman röst är Can. Hans minne sviker honom när han ska skriva boken, han tappar bort moderns röst, och noterar att medan alla andra röster går att frammana ur minnet, är moders-rösten tvärtom undflyende:

Mors röst är nu som en främmande labyrinth där jag förrirar mig, hittar rätt och går vilse igen. Jag vet inte vad jag ska göra för att återskapa hennes stämma i min hjärna. För att minnas och få en klang, en skärva som ska etsa sig fast och skyddad som en hemlighet leva kvar i mina hörselsignaler. (Can 2006, 111)

Can noterar också att hans mamma var mycket sparsam med att tala, särskilt när han ville att hon skulle berätta om sitt mycket svåra liv för honom. Han definierar sin mamma som en tyst kvinna när han refererar till hennes "sällsamt fåordiga liv" (Can 2006, 277). Hur ska då mamman komma till tals? Sonens skrivande blir till ett buktaleri som gör att han kan tala för den andra. Genom större delen av boken har sonen-berättaren försökt få mamman att tala, men överlag misslyckats. Han har också avvisat hennes berättelse om svårigheter, sorg och förlust när den en gång kom igång, och då bett henne "berätta något vackert i stället" (Can 2006, 116). Trots alla uppmaningar till henne att berätta, kan han inte härbärgera hennes berättelse när den kommer: "Jag känner mig pressad av hennes uppriktighet men vet inte vad jag ska säga. Jag vill fly" (Can 2006, 144). I bokens slutsektion har mamman dött, men sonen föreställer sig att de är tillsammans och att hon då så att säga tar bladet från munnen, och berättar: "barnen dog ifrån mig. Både din far och jag var mycket tysta den följande tiden, vi försökte så gott det gick att inte tala om våra döda barn. Om vi hade omvitnat sorgen i ord hade den stigit upp i dagen och fått sin makt erkänd" (Can 2006, 283–84). I denna del kopplar (den fantiserade) modern också berättandet till minnet, och båda är smärtsamma: "Min son, att minnas kan kännas som att dö. För att orka med ordentligt under tiden på jorden gällde det att inte minnas för mycket, jag tvingades leva tätt intill dagarna för att klara av arbetet, det gällde att glömma under trötthetens tyngd" (Can 2006, 293). Slutligen utbrister mamman: "Å! jag blir trött av att tala; jag har aldrig hållit ett så här långt och sammanhängande tal. Bli inte ledsen nu, men jag tror inte att jag ska tala till dig mer, ty jag har sagt allt jag

skulle säga” (Can 2006, 297). Och det stämmer ju: mamman har i själva verket aldrig hållit ett sådant långt tal – det är sonens text som konstruerar mammans berättelse i denna scen, samtidigt som han sätter ljuset på att det är just hans konstruktion. Att låta den subalternen tala kräver i detta fall att sonen buktalar (jfr. Spivak 2010).

Ännu ett gemensamt element i dessa sonliga texter är ansatsen att skriva fram mammakroppen, särskilt så som den ter sig i bokens ”nu” eller ”alldeles nyss, innan hon dog”, alltså: oftast en åldrad, sjuk, och döende kropp. Även i Leandoers roman *September*, där mamman genom hela berättelsen om barn-dom, ungdom, och vuxenliv förblir märkligt oförkroppsligad i berättelsen, blir hon till kropp när sjukdomen kommer och tar över henne; då blir mammans kroppslighet påtaglig och framträdande. Hos Handberg ställs bilden av den pigga och aktiva mamman mot den som nu är döende i cancer: ”Också efter åttio var kännetecknet den pulserande energin, kvickheten, den medryckande vitaliteten” (Handberg 2015, 36). Men i sjukdomen förvandlas hon, och sonen betraktar henne liksom på nytt: ”Hennes hud blev slapp. Håret pressandes blött mot hjässan. Något genomskinligt tillkom som fick henne att likna en fågel som flaxar med vingarna för att lyfta ut boet” (Handberg 2015, 37); ”hon låg hopkrupen, i fosterställning och blundade” (Handberg 2015, 255). Modern krymper ihop till en fågelunge, och rollerna mellan barn och förälder har bytts ut. Can beskriver också sin sjuka mor från den plats där han och hans syskon vakar över henne på sjukhuset:

Mor är inte sig själv längre. För varje dag som går trängs färgerna i hennes ansikte tillbaka av levercirrhosens gula färg, här och var tatueras ansiktet med fler spruckna blodkärl, och får det att likna ett landskap med små röda ut-spridda floder. Hennes muskler är försvagade, hon är så kraftlös i kroppen att hon inte ens förmår tränga ut det tjocka slemmet som samlar sig i hennes hals och får henne att kippa efter luft. (Can 2006, 24)

Det är i relation till denna kropp som sonens känslor av omsorg, ömhet, kärlek tar form, och i relation till denna kropp fångas också minnen in. Ibland kan det vara sonens minne, men ibland också mammans eget minne.

I Peter Sandströms roman *Transparent Blanche* finns en gammal men livaktig mamma, och i en scen när de vilar skavfötters i hammocken på gården, berättar hon för honom om hur hon häromdagen skulle gå ut och hämta posten.

Ett trappsteg i taget tog hon, och hon tänkte att det var tur att hon inte hade något åt hjärtat, att hon hade ’fått vara frisk’ som man brukade säga om de äldre. Just innan det sista trappsteget stannade mor upp. Hon kunde känna senorna och ådrorna och benen i sin kropp, kunde känna värmen och den pulserande kraften och hon svettades och det var länge sedan hon hade svettats. Det var kallsvett, svett som luktade, den mest primitiva av kroppsutsöndringar, och det hade hon läst i något kolorerat veckomagasin förr, när hon var

nyfiken och ivrig, att de sekret som avsöndras som ett resultat av skräck eller lust eller ren vrede var de mest djuriska signaler som vi människor förmedlade förmedla till varandra, subtila, ohejdbara, och där stod hon nu, på trappan mot gatan, och svettades och det fanns ingen där som kunde förnimma lukten. (Sandström 2014, 14)

I minnesbilden är mamman ensam, men när hon berättar om minnet är hon tillsammans med sonen och de tycks trivas i varandras sällskap. Berättaren-sonen reflekterar: ”mor hade krympt med åren, hon såg ut att ha det varmt och gott där hon låg längre in mot ryggstödet. Hon drog ner kepsen över ögonen, och jag tänkte att hon skulle somna. [...] Jag bredde pläden över hela mor, så att bara hennes huvud stack fram” (Sandström 2014, 8). Medan omsorgen är fysisk och emotionell, finns det ändå gränser för vad som kan förmedlas i ord mellan mor och son hos Sandström: ”När mor vaknade efter sin slummer på soffan sade hon att kärleken var det enda som betydde något. [...] Jag visste inte om hon väntade sig någon kommentar till sitt uttalande. Jag sade att potatisen snart var mjuk” (Sandström 2014, 25). Men omsorgen om mamman blir en väg till att beskriva omsorgsgivandet som en del av ens identitet och levande praktik som man.

Medan drivkraften bakom boken är frågan ”Vem var du?” lyckas vissa författare nå insikter om mamman som verkligen får dem att skifta perspektiv på henne. Ett exempel är berättaren-sonen i Sandströms *Transparent Blanche*.

Vad visste jag egentligen om henne? Jag trodde mig känna den kvinna som var min mor, men hon hade varit också andra människor. Hon hade varit någons dotter, någons syster, någons käresta, någons fiende, kamrat, hustru, kanske någons älskarinna. [...] Hon var egentligen inte magisk, det var jag som hade sett henne så. Hon var en vanlig människa, en sådan som gick till butiken och köpte bröd, en sådan som surade när teven inte fungerade. Jag såg henne sådan som hon var, som hon alltid hade varit, och jag kände värmen i mitt bröst, hon var en kvinna, och hon var ingen trollpacka, och hon var min mor, och det fanns fortfarande tid kvar. (Sandström 2014, 223)

Medan Sandströms berättar-son tycks komma underfund med sin mamma, och kunna revidera sina tidigare föreställningar om henne, finns andra söner-berättare som upplever att de inte alls kan finna svar på frågan, mamman förblir en undflyende figur (Can), andra igen upplever besvikelse över det de finner (Wijk) eller tycks sluta i en sorg över en utebliven närhet, och i stället för den erbjuds läsaren – och möjligen sonen själv – en fantiserad försoning, vilket sker hos Schulman, vars mammabok slutar med en dagdröm om mamman som ung, och som kärleksfullt omfamnande sonen. Även Can och Handberg avslutar som tidigare nämnts med att mamman återvänder, antingen med en lång monolog (Can) eller som en uppenbarelse som kommer med förmaningar till sonen att ta bättre hand om sig (Handberg).

Jag har diskuterat hur sönerns texter skriver fram mammornas röster, kroppar, och livstider. Medan det är möjligt att se detta som en slags apropriering av mammalivet från sonens-författarens sida, som gör mamman till sitt "material", skulle jag hävda att det oftast handlar om mycket mer än så: berättelsen är en ofta komplex kärlekshandling, som också utgör ett erkännande av ett mammaliv som skulle kunna betecknas som "icke-anmärkningsvärt" och vars like historiskt sett inte varit föremål för litterära biografier. Ofta blir mamman verkligen en nyanserad gestalt.

Det är också intressant att de sonliga berättelserna ger mamman kropp, och att de inte skyggar undan för moderskroppen i dess åldriga, sjuka, fysiska påtaglighet, utan ger denna kropp uppmärksamhet och omsorg. Medan exempelvis Shirley Neuman menar att moderskroppar är "non-representable" i litteratur om föräldrar, och därför "do not occupy the foreground of the scene" (Neuman 1992, 54,76), går berättelserna jag diskuterar här emot denna och liknande teoretiseringar av söner och mödrar som säger att sonens förhållande präglas av avståndstagande från modern, av avsky inför moderskroppen. Samtidigt är det i dessa berättelser fråga om en avsexualiserad kvinnokropp, denna moderskropp som närmar sig döden.

Bland allt det som berättelserna gör, understryker de också själva sonligheten som central för identiteten som man och människa, vilket i sig är intressant ur ett genusvetenskapligt perspektiv. Genusforskningen har en tendens att vara huvudsakligen "enkönad" såtillvida att de mest undersökta förälderbarn relationerna är de mellan far och son, och mellan mor och dotter. Så ser det även ut inom den genusvetenskapliga litteraturforskningen. Men berättelserna framställer också sonligheten som relationellt skapad. På så vis öppnar de för spännande nya frågor om, och förståelser för, maskuliniteter och familjerelationer, och för litterärt berättande.

***

Skönlitteraturen är en tankeverkstad där subjektiva erfarenheter av, och tankar om, mänskliga och existentiella frågor prövas, omprövas, och kläs i ord. Frågor om relationellt skapad identitet, och om gränsdragningar mellan "självet" och "de(n) andra" kan belysas med litteraturen som verktyg. Men skönlitteraturen är också en plats där identitet och skillnad teoretiseras på ett konkret sätt i berättelser om liv och relationer.

Min analys av son-mor-relationer är ett konkret exempel på hur det kan vara att ägna sig åt skönlitteratur och feministiska maskulinitetsstudier som genusforskare. De här ingångarna gör det möjligt att undersöka ett flertal frågor med stor relevans för genusvetenskapen, vilket jag också gjort: Hur kan

en son ge sin mamma röst i själv/biografisk litteratur? (Wahlström Henriksson 2016b). Hur figurerar moders kroppars materialitet, och hur förhåller sig mammakroppen till (sonligt) minne, i mäns/söners skrivande om (sina) mödrar? (Wahlström Henriksson 2021). Vad innebär det att som son skriva sin mammas livstid? (Wahlström Henriksson, under utgivning).

Själv kom jag till genusforskningen genom litteraturen och litteraturvetenskapen inom universitetsämnet engelska, som doktorand i amerikansk litteraturvetenskap. En valbar kurs om "American women writers" med dåvarande doktoranden Kerstin Shands under grundutbildningen blev min ingång till feministiska litteraturstudier, och det kom att bli riktningen för mitt akademiska liv, trots en del avfärdande kommentarer från någon manlig senior forskare om att "feminismen är ingen vetenskap". Mig personligen hjälpte det mycket att jag fick kontakt med och lärde känna feministiska litteraturforskare som Birgitta Holm och Margaretha Fahlgren under doktorandtiden, och det hjälpte också att det fanns ett stort och växande intresse för feminism och genusstudier bland doktorandkollegor inom engelsk, amerikansk och svensk litteraturvetenskap. Alltsedan dess är det ett pågående projekt för mig att försöka ge tillbaka till kollegor av den kraft jag fick av de genusforskarmänniskor som jag mötte i min akademiska ungdom, och de som jag fortsatt mött under trettio års arbete. En av feminismens många gåvor till akademien är just att vi gör vad vi kan för att skapa drägliga och medmänskliga arbetsförhållanden tillsammans inom ramen för en akademi som ibland kan vara mycket ogästvänlig. Efter disputationen 1997 arbetade jag under flera år som lektor i engelska på ett annat lärosäte, men kom av olika anledningar tillbaka till Uppsala universitet, men nu till Centrum för genusvetenskap från 2001 och framåt, som lärarvikarie, gästforskare och projektforskare. Här fann jag såväl arbetsgemenskap som arbetsglädje och ett högt tak för tänkandet. Småningom blev jag lektor i genusvetenskap (2011), och sedermera professor (2016).

Från forskarutbildningen tills idag urskiljer jag några återkommande stråk i min forskning. På något vis har jag alltid studerat nära relationer. På något vis har jag alltid velat vrida ett varv på någon kritisk konvention, samtidigt som jag studerat något som kan betecknas som "mainstream" i fråga om genre eller material. Doktorsavhandlingen handlade om 1970-talets amerikanska kvinnoromaner, samtida med feminismens andra våg – det som ibland kallades "frigörelseromaner" – av vita författare som skrev om kvinnligt heterosexuellt begär och en längtan bort från äktenskapets och femininitetens konventioner och krav. Eftersom det inom feministisk litteraturforskning gjorts stora och viktiga studier om manliga författares framställningar av kvinnor (Millett 1970; Fetterley 1978), och om kvinnliga författares framställningar av kvinnor (Gilbert och Gubar 1979; Showalter 1977; Witt-Brattström 1989), valde

jag att istället studera kvinnliga författares framställningar av män och maskuliniteter, och hur de använde kulturella stereotyper från den amerikanska populärkulturen som grund för sina manliga karaktärer (Eriksson 1997). Senare kom min forskning att handla om hur fäder och faderskap bortom kärnfamiljen framställs i amerikansk litteratur och film (Wahlström 2010), och om hur föräldralösa barn skapar familj genom att bygga relationer över konventionella gränser och i reaktion mot kärnfamiljen, även det i amerikansk litteratur (Troy, Kella och Wahlström Henriksson 2014).

Så småningom kom jag in på berättelser om moderskap genom ett projekt lett av Anna Williams (2018–2020), *Mamma Hursomhelst*, ett samarbete mellan forskare i litteraturvetenskap, genusvetenskap, psykiatri och reproduktiv hälsa. I det projektet sporrades vi bland annat av en forskningslucka kombinerat med stereotypa föreställningar: medan genusforskningen i Sverige verkade ha accepterat faderskapsforskning som legitim och behövlig, sågs moderskapsforskning som suspekt, gammeldags, möjligen "biologistisk" eller åtminstone riskabelt "kladdig", som en kollega uttryckte det. Nyfiken på vad som kunde komma till uttryck om moderskap i den samtida litteraturen riktade jag blicken framför allt mot mäns skrivande, dels i rådgivningslitteratur för nyblivna föräldrar skriven av personer i den svenska "medieklassen" (Wahlström Henriksson 2016a), dels i det själv/biografiska berättandet om den egna mamman, som jag diskuterat här.

Nu ser jag också att jag liksom loopat – från det inledande arbetet om "kvinnors framställningar av män och maskulinitet" till "mäns framställningar av kvinnor och femininitet" – alltså startpunkten för den feministiska litteraturkritiken! Men med den ytterligare dimension som de feministiska maskulinitetsstudierna tillför: "mäns framställningar av män och maskulinitet". Dessutom har jag rört mig från studier av amerikansk litteratur och films beskrivningar av äktenskap, föräldralöshet och faderskap och de sätt som ras, sexualitet och genus samspelar där, till någonting som ligger mycket närmare min egen erfarenhet: maktrelationer och identitetsarbete i svenskspråkiga berättelser om gamla mödrar och deras medelålders söner. Att jag själv är en medelålders mamma med vuxna söner har säkert bidragit till mitt intresse för den här litteraturen, men mina personliga erfarenheter behöver för den skull inte vara en del av det analytiska arbetet. De feministiska studiernas krav på vetenskaplig reflexivitet, självmedvetenhet och självkritik håller frågor om forskningens subjekt och objekt levande i det dagliga arbetet, och gör att jag också kan vara tydlig med min kritiska utsageposition i det jag skriver, på ett helt annat sätt än det jag fostrades till inom engelskastierna på 1990-talet.

Litteraturvetenskapens och skönlitteraturens värde och möjligheter är enorma när det gäller att skapa förståelse för liv, livsbetingelser, relationer

och erfarenheter, för subjektivitet, för känslor, och för språkets bärkraft och konstituerande makt, för meningsskapande som sådant. Dess plats i genusvetenskap, genusforskning och genusstudier är och har varit central, och jag hoppas att det kommer att fortsätta så. Att vara litteraturvetare, forskare och lärare vid Centrum med dess tvär- och mångvetenskapliga miljö har inneburit att nya vägar öppnats, och jag har färdats genom nya vägkorsningar. Jag har tvingats förklara och synliggöra det som tas för givet inom litteraturvetenskapen, och jag har kunnat ta in kunskap från kollegor och texter, samtal och sammanhang som jag annars kanske aldrig kommit nära. Det har varit utvecklande, utmanande och bra.

Referenser

- Bodström, Thomas. 2014. *Det man minns*. Stockholm: Norstedts.
- Brun, Jonas. 2012. "Sucka mitt hjärta men brist inte – en del om min mamma." I *Mor mamma morsan*, redigerad av Roberth Ericsson och Sonja Schwartzberger, 134–53. Stockholm: Forum.
- Can, Mustafa. 2006. *Tätt intill dagarna*. Stockholm: Norstedts.
- Eriksson, Helena. 1997. *Husbands, Lovers, and Dreamlovers: Masculinity and Female Desire in Women's Novels of the 1970s*. Uppsala: ACTA.
- Fetterley, Judith. 1978. *The Resisting Reader: A Feminist Approach to American Fiction*. Bloomington: Indiana University Press.
- Flygt, Torbjörn. 2001. *Underdog*. Stockholm: Norstedts.
- Freadman, Richard. 2004. "Decent and Indecent: Writing my Father's Life." I *The Ethics of Life Writing*, redigerad av John Paul Eakin, 121–46. Ithaca, NY: Cornell.
- Gilbert, Sandra, och Susan Gubar. 1979. *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth Century Literary Imagination*. New Haven: Yale University Press.
- Handberg, Peter. 2015. *Den vita fläcken*. Stockholm: Natur och kultur.
- Kallifatides, Theodor. 2007. *Mödrar och söner*. Stockholm: Bonnier.
- Larsson, Lisbeth. 2010. "Självbiografi, autofiktio, testimony, life writing." *Tidskrift för genusvetenskap* 4 (31): 5–21.
- Leandoer, Kristoffer. 2013. *September*. Stockholm: Natur och kultur.
- Lundberg, Kristian. 2012. "Som en fyr i vansinnets natt." I *Mor mamma morsan*, redigerad av Roberth Ericsson och Sonja Schwartzberger, 24–36. Stockholm: Forum.
- Lundberg, Patrik. 2020. *Fjärilsvägen*. Stockholm: Bonnier.
- Millett, Kate. 1970. *Sexual Politics*. NY: Doubleday.
- Neuman, Shirley. 1992. "Your Past... Your Future: Autobiography and Mothers' Bodies." I *Gender, Trope, Gender: Essays by Northrop Frye, Linda Hutcheon, and Shirley Neuman*, redigerad av Barry Rutland, 52–77. Ottawa ON: Carleton.
- Sandström, Peter. 2014. *Transparent Blanche*. Helsinki: Schildts och Söderströms.
- Sandström, Peter. 2018. *Mamma november*. Helsinki: Schildts och Söderströms.
- Schulman, Alex. 2016. *Glöm mig*. Stockholm: Bookmark.

- Showalter, Elaine. 1977. *A Literature of Their Own: British Women Novelists from Brontë to Lessing*. Princeton: Princeton University Press.
- Smith, Sidonie, och Julia Watson. 2010. *Reading Autobiography: A Guide for Interpreting Life Narratives*. 2 uppl. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. 2010. "Can the Subaltern Speak?" I *Reflections on the History of an Idea: Can the Subaltern Speak?*, redigerad av Rosalind C. Morris, 1–80. New York: Columbia University Press.
- Troy, Maria Holmgren, Liz Kella and Helena Wahlström Henriksson. 2014. *Making Home: Orphanhood, Kinship, and Cultural Memory in Contemporary American Novels*. Manchester: Manchester University Press.
- Wahlström, Helena. 2010. *New Fathers? Contemporary American Stories of Masculinity, Domesticity, and Kinship*. Newcastle-upon-Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Wahlström Henriksson, Helena. 2016a. "Pappahandbooks: Guidebooks for Dads in Twenty-First Century Sweden." I *Pops in Pop Culture: Fatherhood, Masculinity, and the New Man*, redigerad av Elizabeth Podnieks, 31–50. New York: Palgrave Macmillan.
- Wahlström Henriksson, Helena. 2016b. "Sons Write Mothers in Contemporary Swedish Literature: Mustafa Can's *Close to the Days* and Erik Wijk's *Only the Right Words*." I *Mothers and Sons: Centering Mother Knowledge*, redigerad av Besi Brillian Muhonja och Wanda Thomas Bernard, 109–125. Toronto: Demeter Press.
- Wahlström Henriksson, Helena. 2021. "Moms, Memories, Materialities: Sons Write Their Mothers' Bodies." *a/b -- auto/biography studies* 36 (1) Winter 2021: 139–60.
- Wahlström Henriksson, Helena. (under utgivning). "Writing the Lone Mother's Life Time: Peter Handbergs *Den vita fläcken*." *Biography special issue: Time and Temporalities*.
- Wijk, Erik. 2015. *Bara de riktiga orden*. Stockholm: Natur och kultur.
- Williams, Anna, PI. 2018–2022. *Mamma hursomhelst: Litterära, vårdrelaterade och mediala berättelser*. Vetenskapsrådet.
- Witt-Brattström, Ebba. 1989. *Moa Martinsson: Skrift och drift i trettioalet*. Stockholm: Norstedts.

Abstracts for PhD Theses 2007–2023

Dissertation presented at Uppsala University to be publicly defended in Sal IX, Universitetshuset, Uppsala, Friday, November 23, 2007 at 10.15 for the degree of Doctor of Philosophy. The examination will be conducted in Swedish.

ABSTRACT

Andersson, A. 2007 "*Vi blev antagligen för många*" *Könskränkande behandling i akademisk miljö ("I guess we became too many" Gender harassment in Academia)* 196 pp. Distributor: Uppsala University, Department of Business Studies, Box 513, SE-751 20 Uppsala Sweden. ISSN 1103-8454

The aim of this study is to further the theoretical understanding of gender harassment. I suggest an approach and a theoretical model that answers the question of how to understand and describe gender harassment, both in terms of specific actions taken against an individual because of gender and the combined actions that constitute a gender harassment process. Due to the fact that gender harassment takes place in a structure and that the perpetrator needs structural support to be able to harass, the model considers existing power relationships at the workplace, i.e. how gender harassment reflects the distribution of power and structural behaviour of men and women. As my empirical material indicate aggressive behaviour and fear it is crucial to raise the issue of violence and to consider to what extent gender harassment is expressed as violence at the workplace. The empirical material contains broad-based and in-depth narratives about a kind of situation that is not well defined in the extant literature or elsewhere. It is essentially unknown whether gender harassment takes place to the same extent as sexual harassment. Even though quite a few narratives about daily working life bear witness of such situations they have remained largely undefined and little understood. In the present study, a combination of feminist organization theory about power structures at the workplace and violence theory is used to broaden the picture and to develop an instrument for understanding narratives about gender harassment. The results from the analysis, drawing upon material from practical gender equality work at a university and four in-depth interviews with victims of gender harassment, suggest that a combination of feminist organization theory and violence theory is fruitful for understanding the phenomenon of gender harassment. It is suggested that the proposed theoretical model offers a first but important step towards identifying and preventing gender harassment at the workplace.

Anneli Andersson, Uppsala University, Department of Business Studies, Box 513, SE-751 20 Uppsala, Sweden

ISSN 1103-8454

©Anneli Andersson Printed in Sweden 2007 by Universitetstryckeriet, Ekonomikum, Uppsala

Dissertation presented at Uppsala University to be publicly examined in Polhemssalen, Ångströmlaboratoriet, Lägerhyddsvägen 1, Uppsala, Friday, April 24, 2009 at 10:15 for the degree of Doctor of Philosophy. The examination will be conducted in English.

Abstract

Danielsson, A T. 2009. *Doing Physics - Doing Gender. An Exploration of Physics Students' Identity Constitution in the Context of Laboratory Work.* Acta Universitatis Upsaliensis. *ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS Uppsala Dissertations from the Faculty of Science and Technology* 83. 270 pp. Uppsala. 978-91-554-7454-6.

In Sweden today women are greatly under-represented within university physics and the discipline of physics is also symbolically associated with men and masculinity. This motivates in-depth investigations of issues of physics, learning and gender.

This thesis explores how physics students' simultaneously constitute the practice of physics as enacted in student and research laboratories and their physicist identities in relation to this practice. In particular, it focuses on how these constitutions can be understood as gendered. Previously, physics education research has often limited 'gender perspective' to focusing on comparisons between man and woman students, whereas this study conceptualises gender as an aspect of social identity constitution. A point of departure for the thesis is the theoretical framework which combines situated learning theory and post-structural gender theory. This framework allows for a simultaneous analysis of how students 'do physics' and 'do gender', thereby making a theoretical contribution to physics education research.

In the empirical study twenty-two undergraduate and graduate physics students were interviewed about their physics studies, with a particular focus on laboratory work.

The analytical outcomes of the study illustrate a wide variety of possible identity constitutions and possible ways of constituting the physicist community of practice. For example, the students expressed conflicting interpretations of what are suitable practices in the student laboratory in terms of the value of practical versus analytical skills. The boundaries of the physicist community of practice are constituted in relation to, for example, other disciplines, interdisciplinary practices and a traditional femininity practice. Thus, the thesis demonstrates the complexity in physics students gendered negotiations of what it can mean to be a physicist.

The ambition of the thesis is further to promote discussions about gender and physics, by engaging readers in critical reflections about the practice of physics, and, thus, to inform the teaching practice of physics.

Keywords: Physics, Learning, Higher Education, Science Education, Physics Education, Gender, Situated Learning

Anna T Danielsson, Department of Physics and Materials Science, Box 530, Uppsala University, SE-75121 Uppsala, Sweden

© Anna T Danielsson 2009

ISSN 1104-2516
ISBN 978-91-554-7454-6

urn:nbn:se:uu:diva-98907 (<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-98907>)

Printed in Sweden by Geotryckeriet, Uppsala 2009.
Distributor: Uppsala University Library, Box 510, SE-751 20 Uppsala
www.uu.se, acta@ub.uu.se

Dissertation presented at Uppsala University to be publicly examined in Brusewitzsalen, Department of Government, Gamla Torget 6, Uppsala, Friday, January 15, 2010 at 13:15 for the degree of Doctor of Philosophy. The examination will be conducted in English.

Abstract

Bjarnegård, E. *Men in Politics. Revisiting Patterns of Gendered Parliamentary Representation in Thailand and Beyond.* Statsvetenskapliga institutionen. 260pp. Uppsala. ISBN 978-91-506-2118-1.

Male parliamentary dominance, rather than the corresponding female parliamentary underrepresentation, is the object of study in this thesis. This shift in focus implies a gendered analysis centered on men and men's practices. The thesis contributes to our understanding of how male dominance is maintained and reinvented by empirically studying male parliamentary dominance in clientelist settings. Worldwide trends of parliamentary representation are analyzed statistically and constitute the starting-point for a case study of male political networks in Thailand.

Clientelism is a strategy used by political actors to increase predictability in politically unpredictable settings. The thesis shows that clientelism is an informal political practice that requires the building and maintenance of large and localized networks to help distribute services, goods and/or money in exchange for political support. Where political parties also use candidate selection procedures that are informal, exclusive and localized, there are ample openings for clientelist practices to translate into political power and ultimately parliamentary seats.

This study also coins and develops a new concept: homosocial capital. It shows that clientelist networks are and continue to be male dominated because homosocial capital, a political capital accessible only to men, is needed for electoral success. Homosocial capital has two main components: a perceived pragmatic necessity to build linkages to those with access to important resources in society and a more psychological desire to cooperate with individuals whose behavior can be understood, predicted and trusted.

Keywords: clientelism; political parties; representation; candidate selection; Thailand; gender; masculinities; democratization; social capital; homosociality; homosocial capital

*Elin Bjarnegård, Department of Government, Box 514, Uppsala University,
SE-751 20 Uppsala, Sweden
Centre for Gender Research, Box 634, Uppsala University, SE-751 26 Uppsala, Sweden*

© Elin Bjarnegård 2010

ISBN 978-91-506-2118-1

urn:nbn:se:uu:diva-110638 (<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-110638>)

Omslagsfoto: Fotograf Eva Jakobsson, www.fotografeva.com

Printed in Sweden by Edita Västra Aros, Västerås 2009.

Dissertation presented at Uppsala University to be publicly examined in Universitetshuset sal IV, Biskopsgatan 3, Uppsala, Friday, May 21, 2010 at 10:00 for the degree of Doctor of Philosophy. The examination will be conducted in English.

Abstract

Berg, H. 2010. Constructing Athenian Masculinities. Masculinities in Theophrastus' *Characters* and Menander's Comedies. Institutionen för arkeologi och antik historia, Antikens kultur och samhällsliv. 185 pp. Uppsala.

This study examines the construction of masculinities in Theophrastus' *Characters* and Menander's comedies. As these works were written in early Hellenistic Athens during a period of great political and social changes, there is reason to assume that also the construction of gender changed. The aim of the study is to identify the hegemonic masculinity in the literary sources and see how it and other masculinities were constructed. This is carried out with the help of contemporary critical theories on men and masculinities, especially R. W. Connell's theory of hegemonic masculinity and perspectives of intersectionality. The study argues that the use of contemporary theories helps to broaden the understanding of gender in antiquity.

With the use of Connell's theory on hegemonic masculinity a complex picture of masculinities emerges that intersects several social constructions including age, financial and social belonging. The hegemonic masculinity that emerges is one of Athenian citizenship at the age of being a *kyrios* with an *oikos* that contained children. It is also a masculinity that is dependent on fulfilling or obtaining the three virtues of *sophrosyne*, *autarkeia* and *philantropia*. The hegemonic masculinity seems to be one of nostalgia, focusing on how the contemporaries of Theophrastus and Menander perceived the hegemonic masculinity of a past era when Athens was one of the great powers in the region without foreign domination and interference.

The study shows that, as in Connell's theory, the hegemonic masculinity was one that no single male could obtain or maintain for any longer period of time. It is also the case that all gender relates in one way or another to the hegemonic masculinity.

Keywords: Theophrastus, Menander, Athenian masculinities, R. W. Connell, early Hellenistic Athens, Theophrastus' *Characters*, the comedies of Menander, hegemonic masculinity

Henrik Berg, Classical archaeology and ancient history, Box 626, Uppsala University, SE-751 26 Uppsala, Sweden

© Henrik Berg 2010

urn:nbn:se:uu:diva-123257 (<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-123257>)

Printed in Sweden by Geotryckeriet, Uppsala 2010.

ABSTRACT

Lärare för förändring – att synliggöra och utmana föreställningar om naturvetenskap och genus

Kristina Andersson

Lärares genusmedvetenhet i relation till naturvetenskaplig verksamhet är fokus för denna avhandling, som belyses genom två studier: en longitudinell aktionsforskningsstudie som genomfördes tillsammans med en grupp förskollärare/lärare och en studie där verksamma förskollärare/lärare under en fortbildningskurs fick tillämpa en genusteori på en verklig klassrumshändelse.

Studierna visar att genusarbete är komplicerat eftersom det inbegriper många aspekter av livet och en viktig del av genusmedvetenheten är att förhålla sig till dessa olika aspekter. Det är av avgörande betydelse att utmana föreställningar om genus, där utmaningarna resulterar i att föreställningarna blir verbaliserade och därmed synliggjorda. Vidare visar studierna att genom att ta avstamp i feministisk vetenskapskritik och pedagogik kan ett alternativt sätt att förhålla sig till lärande och undervisning i naturvetenskap bli möjligt. För lärare som inte har en naturvetenskaplig bakgrund, men som ska genomföra aktiviteter eller undervisa i ämnen, blir de didaktiska och pedagogiska kompetenser de redan besitter en startpunkt för att utveckla sina ämnesdidaktiska förmågor. Kompetensutveckling med ett feministiskt anslag kan ge lärarna "empowerment" som medför att de känner större delaktighet i den naturvetenskapliga praktiken och därmed kan bidra till att utveckla såväl dess kultur som kunskapsstoffet.

Avhandlingen ger också nya metodologiska kunskapsbidrag om aktionsforskning. Ett resultat är att tid är en viktig faktor som man måste ta hänsyn till beroende på vilken förändring man vill åstadkomma. Forskaren som deltar i aktionsforskningen som en "outsider" har en viktig funktion genom att kunna överblicka processen samt uppmärksamma och använda sig av kritiska händelser för att driva förändringsarbetet framåt.

Nyckelord: Aktionsforskning, Feministiska perspektiv, Förskollärare, Genusmedvetenhet, Grundskollärare, Naturvetenskap, Teknik, Undervisning

© Kristina Andersson 2011

Distributed by:

The Swedish National Graduate School in Science and Technology Education, FontD,
Department of Social and Welfare Studies
Linköping University
SE-601 74 Norrköping, Sweden

Dissertation presented at Uppsala University to be publicly examined in Universitetshuset, hall IX, Uppsala, Friday December 7, 2012 at 14.15 for the degree of Doctor of Philosophy. The examination will be conducted in Swedish.

Abstract

Österholm, M.M. 2018. Ett flicklaboratorium i valda bitar: Skeva flickor i svenskspråkig prosa från 1980 till 2005. Rosenlarv förlag.
ISBN 978-91-977935-8-2.

Girlhood is a recurring theme and problem in contemporary Swedish and Finland Swedish literature. The writings of Monika Fagerholm, Mare Kandre and Inger Edelfeldt and many other authors are full of girls not wanting or not being able to be Proper Girls.

This dissertation, its thinking and writing, is inspired by a wide range of feminist, queer and aesthetic theory, focusing on femininity. A crucial point of departure is the collaboration between literature and theory and especially how literature can be seen as theory and a way of creating knowledge. The dissertation explores some of the notions of femininity in literature from 1980 to 2005, using a variation, hybrid and/or translation of queer – *skev* in Swedish. The word *skev* draws on the original meaning of queer, strange or twisted; its coinage was influenced by Norwegian and Danish attempts to translate queer. *Skev* illuminates forms of normativity not strictly tied to sexual desire – taking queer one step further but also back to the original meaning of the word. The term gurlisque is another way of thinking about and beyond proper girlhoods. Gurlisque is a mix of feminism, femininity, the cute, the disgusting and the grotesque.

The literary girls are opening spaces for trying to think femininity beyond the heteronormative order, about girls comparing, desiring, and twisting each other and other forms of girlhoods. *Skev* is a category or a label you can easily put on a literary girl. Even the girls that seem to be proper and behave accordingly turn out to be uncomfortable and rebellious in many senses.

Keywords: girlhood studies, contemporary literature, gurlisque, queer studies, Monika Fagerholm, Mare Kandre, Inger Edelfeldt, eating disorders, femininity, skev, feminist studies

*Maria Margareta Österholm, Department of Literature, Uppsala University,
Thunbergsvägen 3P, Box 632, S-751 26, Uppsala, Sweden.*

© Maria Margareta Österholm & Rosenlarv förlag 2012

ISBN 978-91-977935-8-2

Dissertation presented at Uppsala University to be publicly examined in IX, Biskopsgatan 3, Uppsala, Thursday, September 19, 2013 at 09:00 for the degree of Doctor of Philosophy (Faculty of Medicine). The examination will be conducted in English.

Abstract

Trenholm, J. 2013. Women Survivors, Lost Children and Traumatized Masculinities. The Phenomena of Rape and War in Eastern Democratic Republic of Congo. *Digital Comprehensive Summaries of Uppsala Dissertations from the Faculty of Medicine* 920. 80 pp. Uppsala. ISBN 978-91-554-8711-9.

This thesis aims to investigate the phenomenon of war rape in Eastern Democratic Republic of Congo (DRC) in order to understand the dynamics, contextual realities and consequences of its perpetration. Practical and theoretical knowledge is generated which is relevant for health care interventions, humanitarian assistance and peace initiatives, that are cognizant of the actual needs of the affected populations.

The study employed ethnographic methodology involving prolonged engagement with the field, participant observation, formal and informal interviews, keeping of field notes and the continuous practice of reflexivity. The four papers in this thesis represent formal interviews with participants from three distinct groups: local leaders (Paper I), ex-child soldier boys (Paper II) and women survivors of sexual violence (Paper III & IV).

Qualitative Content Analysis was used for the interview study with local leaders (Paper I). Findings from this study reveal how mass rape and the methods of perpetration create a chaos effectively destroying communities. The leaders draw attention to the fact that an exclusive focus on raped women misses other structural factors that contribute to war and sexual violence, factors such as the global political economy, international apathy, the stance of the church, effects of militarization, inappropriate aid and interpretations of gender roles.

Through the theoretical lenses of militarised masculinity and gender based violence, interviews with ex-child soldier boys, seen as both victims of war as well as proxy perpetrators of sexual violence, were analyzed using thematic analysis. Findings revealed the systematic and violent construction of children into soldiers, inculcating a rigid set of stereotypical hypermasculine behaviors promoting dominance by violating the subordinate “other”. These findings argue for a more complex, contextualized view of the perpetrator resulting from the ways society has (re)constructed gender, ethnicity and class.

Papers III and IV reflect the interviews and narratives provided by women survivors. Guided by thematic analysis and a matrix of theories: Structural violence, Intersectionality and “new wars”; Paper III bears witness to the women’s expressions of their profound losses and dispossession as they struggle to survive stigmatization in the impoverished margins of the warzone, along with children born of rape. The perpetrator is cited here as well as by the leaders as predominantly Interhamwe. Payne’s Sites of Resilience model used in Paper IV situates stigmatized women survivors suffering in a global context as they navigate survival, demonstrating resilience in the margins through support from their faith in God, scarce health services, indigenous healing and strategic alliances. Findings suggest that collaborations of existing strengthened networks, ie: the church, healthcare and indigenous healers, could extend the reach of sustainable and holistic support services, positively effecting already identified sites of resilience.

Findings draw attention to the challenges faced by public health in addressing mass trauma. Women’s raped bodies represent tangible material damage, embedded in a matrix of globalization processes and structural violence involving gender, ethnicity and class. This requires serious reflection.

Keywords: Democratic Republic of Congo, war-rape, sexual violence, ethnography, child soldiers, gender, resilience, marginalisation, structural violence, intersectionality, new wars, militarised masculinity, Africa, globalisation

Jill Trenholm, Department of Women's and Children's Health, International Maternal and Child Health (IMCH), Akademiska sjukhuset, Uppsala University, SE-75185 Uppsala, Sweden. Centre for Gender Research, Box 634, Uppsala University, SE-75126 Uppsala, Sweden.

© Jill Trenholm 2013

ISSN 1651-6206

ISBN 978-91-554-8711-9

urn:nbn:se:uu:diva-204430 (<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-204430>)

Cover design creatively assisted by Göran Wallby. Cover drawing courtesy of one of the young women study participants who permitted its use.

Gender equality and meritocracy

Contradictory discourses in the academy

Abstract

This thesis examines how gender equality measures and discourses are reconciled with notions of merit in academia. Gender equality is often defined as equal rights for women and men and has become a widely accepted political goal and vision. Meritocratic principles build on the assumption that everyone, regardless of gender, class, race and sexuality, has the same opportunities to advance provided they are sufficiently hardworking and intelligent. Meritocratic principles thus build on the assumption that objective evaluations are possible. Along these lines, inequalities in academia are a natural outcome and not the result of discrimination. However, feminist studies have shown that meritocratic practices fail to reach these objective evaluations and that gendered norms influence who is considered merited and not. This awareness of discrimination leads to academic organisations being required to act upon inequalities and ensure that gender equality measures are taken, despite the strong conviction that meritocracy is already in place. Thus, we have two contradictory discourses that have to be reconciled in order to co-exist in academia. Through which processes does this reconciliation take place? With a view to answering this, I examine a gender equality project at the Swedish University of Agricultural Sciences, SLU. The material includes interviews, focus-group interviews, surveys, participant observations and literature reviews. The research methodology is based on action research and the analysis on relational and critical discourse analysis. The research finds that meritocracy and gender equality are reconciled through three processes 1) by creating the gender inequality discourse as a matter for the individual, not the organisation 2) through depoliticisation of gender equality where administration rather than inequalities are in focus and 3) through a process of decoupling where gender equality is separated from the permanent organisation. These processes make it possible for meritocracy and gender equality to co-exist as two important principles of academic practice, despite their contradicting values. However, this separation of discourses contributes to the persistence of inequality in academic organisations. Further, these three processes work to silence counter discourses on gender equality that have become visible in the Gender Equality Project.

Keywords: gender equality, meritocracy, academia, gender equality measures, projects, gender and environment

Author's address: Stina Powell, SLU, Department of Urban and Rural Development, P.O. Box 7050, 750 07 Uppsala, Sweden

E-mail: Stina.Powell@slu.se

© Stina Powell 2016

Dissertation presented at Uppsala University to be publicly examined in Eva Netzeliussalen, von Kraemers Allé 1A, Uppsala, Friday, 13 May 2016 at 13:15 for the degree of Doctor of Philosophy. The examination will be conducted in Swedish. Faculty examiner: Professor Cathrine Hasse (Danmarks institut for pedagogin og uddannelse, Aarhus universitet, Danmark).

Abstract

Ståhl, M. 2016. Kemiämnetts normer och värden. Diskursanalytiska studier av nationella prov i kemi och tillhörande elevtexter. *Digital Comprehensive Summaries of Uppsala Dissertations from the Faculty of Educational Sciences* 8. 111 pp. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. ISBN 978-91-554-9525-1.

The aim of this thesis was to examine the conditions for democratic bildung-oriented education for students in the school science discourse. This is something that the Swedish curriculum is based on and thereby the education should develop students' capacity for social, political and cultural awareness. The theoretical framework used is grounded in critical didactics and feminist theories which assume that students should feel involved and get their voices heard. The Swedish national test in chemistry (2009-2012) and student answers (198n) from one of the items in the 2009 test have been analyzed using discourse analysis.

The first study explored the norms and values present in the national tests in chemistry, in relation to people, society and nature. The second study focused on student's evaluative language in their free-text answers to one of the items. Thereby attitudes in student answers were projected in relation to the norms and values found in the first study. Finally, the student answers were used once more in a third study, where students' positioning in relation to the scientific discourse in the chemistry test (2009) was explored, as well as which feminist figurations these subject positions express.

The results show that the national tests harbor an elitist image and an androcentric bias. The normative message is that students should adopt an objective, rational, non-judgmental and non-emotional role. Topics connected to young people's everyday life, that might interest students, are rare. Contrary to the normative messages mediated by the tests, students use evaluative and embodied language to a high extent in their answers. They choose to write about topics that are close to their everyday life and they show that they are emotionally engaged. Through feminist figurations theories used in the third study one can see how the student-subject positions offer resistance in different ways. This is shown in their criticism of science and technology, human society and nature. The students' responses have embraced an embodied chemistry that can be interpreted as teaching based on bildung and deliberative discussions.

Keywords: Apparatus of bodily production, bildung, Cartesian thoughts, critical didactics perspective, democracy, deliberative communication, embodied science teaching, emotions, empowering, engagement, epistemological community, evaluative language resources, feminist theories, feminist figurations, involvement, subject positions, performativity theory, semantic framework Appraisal, stereotyped dichotomies, students' attitudes

Marie Ståhl, Department of Education, Box 2136, Uppsala University, SE-750 02 Uppsala, Sweden.

© Marie Ståhl 2016

ISBN 978-91-554-9525-1

urn:nbn:se:uu:diva-281449 (<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-281449>)

ABSTRACT

Corrective rape and black lesbian sexualities in contemporary South African cultural texts

N.C. Lake

PhD Thesis, Centre for Africa Studies, University of the Free State

The increased visibility of black lesbian identities in South Africa has been met with a severe backlash in the form of what activists term corrective rape. South African newspapers started to report on the incidence of this phenomenon in 2003 with black lesbians emerging in newspaper discourse as particularly vulnerable victims. The term corrective rape has been used to define rape that is perpetrated by heterosexual males against lesbian women in order to 'correct' or 'cure' them of their lesbian sexuality. The increased recognition of lesbian, gay, transgender and intersex rights in post-apartheid South Africa has meant increased visibility for sexual minorities but has simultaneously been marked by an increase in homophobic discourse and violence. Newspapers have reported on the brutal nature of corrective rape and have given sensationalised accounts of these rapes and violence. Black lesbian women have thus entered into the public sphere in post-apartheid South Africa as victims of homophobic rape and violence.

Discourse in mainstream media or the printed press has contributed to the framing of black lesbians as unintelligible victims. Contemporary scholarship on black lesbians has consistently referenced the violence associated with their identity. The primary aim of the study is to clarify how lesbian women are represented in cultural texts and to identify counter discourses that focus on lesbian agency and desire, which is less commonly associated with their sexuality. Previous research on corrective rape has largely focused on the intersection between black lesbian identity and sexual violence as well as men and masculinities in a postapartheid context. While this study deems it important to highlight prominent debates and media representations of black lesbian sexuality in South Africa it considers it important to resist the reproduction of narratives that associate black lesbian women with sexual violence.

This study turns to literature in the post-apartheid context to examine how narratives of sexual violence challenge representations of women as objectified victims of violence. Rozena Maart's novel *The Writing Circle* forms an important part of the literature chapter in this study. The recognition of oppression in women's narratives of sexual violence and resistance on the part of the female characters in the novel constitute central counter discourses. The thesis also examines an autobiography and its potential to lend inclusion to the narratives of those formerly excluded on account of their race, gender and sexual identification. An analysis of Zandile Nkunzi Nkabinde's poignant autobiography illustrates the power of narrations of lesbian agency to undermine the gender norms that historically have restricted representations of black lesbian identity.

The study examines how lesbian identities can be reconceptualised in public lesbian cultures or in queer archives. An archive of lesbian belonging that features in this study includes the portraits of lesbian women and their narratives in the work of visual activist and photographer Zanele Muholi. The narratives of survivability, mourning and belonging in Muholi's archive uncovered and identified in this study assist in raising consciousness around the multiplicitous nature of black lesbian sexuality in Africa and beyond.

January 2017

Keywords: Corrective rape, black lesbian, homophobia, lesbian representation, sexual violence, discourse, activism, sexualities, queer archive, LGBT

Dissertation presented at Uppsala University to be publicly examined in Humanistiska teatern, Thunbergsvägen 3, Uppsala, Friday, 18 May 2018 at 13:15 for the degree of Doctor of Philosophy (Faculty of Medicine). The examination will be conducted in Swedish. Faculty examiner: Professor Lars Plantin (Malmö universitet).

Abstract

Bodin, M. 2018. To Plan or Not to Plan. Gender Perspectives on Pregnancy Planning, Fertility Awareness and Preconception Health and Care. *Digital Comprehensive Summaries of Uppsala Dissertations from the Faculty of Medicine* 1451. 71 pp. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. ISBN 978-91-513-0298-0.

The level of pregnancy planning is of importance to the well-being of parents and children. Unintended and/or unwanted pregnancies are often associated with less health promoting behavior during pregnancy, poorer health of the new born, and relationship dissatisfaction. Preconception care is a health service with the purpose to encourage people to become mindful about their reproductive intentions and raise fertility awareness, in order to maintain or improve reproductive health.

Reproductive health is a highly gendered area, both due to biological conditions and social expectations on gender. In most cases, the focus of reproductive health and health promotion is on cis-women and their bodies. This thesis mainly focuses on persons self-identifying as men. The aim is to scrutinize the area of preconception health, investigate what pregnancy planning means to men and explore the relationship between pregnancy planning and fertility awareness.

In Study I, 136 couples who attended their first antenatal visit answered questions about pregnancy planning. Most pregnancies were planned and couples had similar perceptions of the level of their planning. Study II describes pregnancy planning behavior and fertility knowledge among 796 recent fathers. Also in this study, most pregnancies were planned and 17% of the men had made at least one preconception lifestyle adjustment to improve health and fertility. Fertility knowledge varied greatly, although men with higher education demonstrated higher knowledge. Study III explores if Reproductive Life Plan-based counselling during a sexual health visit could increase men's fertility awareness. The counselling had a moderate effect on participants' fertility knowledge but managed to raise new thoughts about their own fertility, and was well received. Study IV follows up on the results from the first three studies, through in-depth interviews and focus group discussions with 25 men aged 23-49. Most participants took their fertility for granted. To cis-men in heterosexual relationships, the meaning of pregnancy planning usually meant taking the decision to try to become pregnant, and not much more. Trans-men and gay men where more invested in practical planning issues. In conclusion, this thesis shows how pregnancy planning is gendered, and that it is a more complex phenomenon than previously acknowledged.

Keywords: Reproductive Health, Preconception Care, Fertility Awareness, Pregnancy Planning, Men, Fathers

Maja Bodin, Department of Women's and Children's Health, Akademiska sjukhuset, Uppsala University, SE-75185 Uppsala, Sweden.

© Maja Bodin 2018

ISSN 1651-6206

ISBN 978-91-513-0298-0

urn:nbn:se:uu:diva-346125 (<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-346125>)

Dissertation presented at Uppsala University to be publicly examined in Humanistiska teatern, Engelska parken, Thunbersgvägen 3H, Uppsala, Thursday, 15 March 2018 at 13:15 for the degree of Doctor of Philosophy. The examination will be conducted in English. Faculty examiner: Professor Sasha Roseneil (Essex University).

Abstract

Goedecke, K. 2018. "Other Guys Don't Hang Out Like This". Gendered Friendship Politics Among Swedish, Middle-Class Men. 287 pp. Uppsala: Centrum för Genusvetenskap, Uppsala universitet. ISBN 978-91-506-2679-7.

The overarching aim of this thesis is to deepen the understanding of men's friendships, in relation to gender, sexuality, power, masculine positions, feminisms and gender equality. The thesis draws upon in-depth interviews conducted individually and with pairs of men, between 25 and 49 years old, predominantly well-educated, white, straight and working white-collar or cultural jobs, twenty in total. Through analysis from feminist perspectives, the thesis approaches men's friendships as ambivalent, as both holding radical promises and potentially reproducing and normalising existing discourses, gender figurations and power relations.

In the thesis, friendship is discussed in relation to research about queer temporalities, showing that friendship is expected to be deprioritised in relation to familial and romantic relationships, associated with constructions of "adult life". Research about therapeutic discourses and disclosure dominating contemporary views of intimacy are used to analyse the role of conversations. Conversations are central to the stories about friendship and closely associated to authenticity and courage to be open about feelings, and are also relevant to how the interviewees talk about themselves as gendered. It is shown that friendship is connected to gender politics and to the production of masculine positions, where allegedly stoic, competitive and homophobic friendships between "laddish" men function as contrast to the interviewees' friendships. It is also shown how the interview is an important arena for performing masculine positions as well as certain kinds of friendships. In-depth scrutinising of the interview situation shows complex negotiations about what the interview is and should be, as well as gendered emotion work between interviewer and interviewee(s).

Using feminist and poststructuralist approaches, which have thus far been uncommon in studies of friendship, the thesis shows how meaning-makings around friendships are interrelated with the production of masculine positions, discourses around sexuality and class, as well as Swedish ideologies of gender equality. Friendships are explicitly politicised and seen as a tool of social change, negotiations which form a *gendered friendship politics*. The gendered friendship politics contribute to reproducing, normalising and disrupting gender relations and expectations on men. This complicates and deepens discussions about men's friendships and men's relationships to processes of social change.

Keywords: Masculinity, men, gender, friendship, male friendship, intimacy, disclosing intimacy, conversations, self-development, lads, emotion work, positioning, queer temporalities, friendship temporalities, homosociality, gender equality, Sweden, interview interaction, qualitative interviews, cross-sex interviews, politics, gender politics, masculine positions, middle-class, class, niceness, homophobia

Klara Goedecke, Centre for Gender Research, Box 634, Uppsala University, SE-75126 Uppsala, Sweden.

© Klara Goedecke 2018

ISBN 978-91-506-2679-7

urn:nbn:se:uu:diva-338844 (<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-338844>)

Dissertation presented at Uppsala University to be publicly examined in Högssalen, 10132, Ångströmlaboratoriet, Lägerhyddsvägen 1, Uppsala, Friday, 5 October 2018 at 09:15 for the degree of Doctor of Philosophy. The examination will be conducted in English. Faculty examiner: Professor Ellen Karoline Henriksen (Fysisk institutt, Universitetet i Oslo).

Abstract

Johansson, A. 2018. The formation of successful physics students. Discourse and identity perspectives on university physics. *Digital Comprehensive Summaries of Uppsala Dissertations from the Faculty of Science and Technology* 1706. 139 pp. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. ISBN 978-91-513-0413-7.

In university physics education, unequal student participation has always been an issue. An example is the fact that men constitute 70–80% of the student body in most countries. In recent years, physics education research has started to explore issues of participation, diversity, and identity, but more research and theoretical and methodological development is needed. The work presented in this thesis adopts a discursive perspective on students' physics identity, building on developments in gender studies and related fields. Focusing on several important steps in physics education, the study explores what it means to become a physicist by asking how norms about being a successful physics student are constructed in the discourses of the education. The methodology is qualitative and interpretative, using participant observation and interviews to explore classroom discourse and student narratives. These theoretical and methodological tools combined with a detailed focus on physics education practice, provide a framework for a deeper understanding of identity in physics. A general conclusion of this study is that physics courses, when taught from a narrow physics perspective, may limit the possibilities for identification for many students. For example, engineering students on less physics-oriented programmes had difficulties seeing electromagnetism as significant for their vocational identity. Similar results occurred in quantum mechanics, where a strong focus on calculating can alienate some students. Concurrent with the particular appeal that quantum mechanics can have in attracting students to physics, a mismatch between expectations and course practice can cause an identity crisis for students investing in an identity as a quantum physicist. For physics master's students, finding a place in physics meant negotiating norms about intelligence and "nerdiness". These common and gendered stereotypical attributions for physicists took on specific significance in relation to subject choice in physics. More theoretical and pure physics directions were implicitly accorded higher status and seen as requiring more intelligence, but at the same time could also be positioned as more nerdy. The study's outcomes provide input to physics instructors and departments who want to develop more inclusive and diverse physics education, as well as theoretical and methodological resources for further research.

Anders Johansson, Department of Physics and Astronomy, Physics Didactics, 516, Uppsala University, SE-751 20 Uppsala, Sweden.

© Anders Johansson 2018

ISSN 1651-6214

ISBN 978-91-513-0413-7

urn:nbn:se:uu:diva-357341 (<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-357341>)

Dissertation presented at Uppsala University to be publicly examined in Högssalen, Lägerhyddsvägen 1, Uppsala, Friday, 4 June 2021 at 14:00 for the degree of Doctor of Philosophy. The examination will be conducted in English. Faculty examiner: Dr Maria Vetleseter Bøe (University of Oslo, Department of Physics).

Abstract

Larsson, J. 2021. Trainee teacher identities in the discourses of physics teacher education. Going against the flow of university physics. *Digital Comprehensive Summaries of Uppsala Dissertations from the Faculty of Science and Technology* 2037. 174 pp. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. ISBN 978-91-513-1198-2.

This thesis investigates what is involved in being recognized as a legitimate physics teacher-to-be in a Swedish physics teacher programme. Drawing on in-depth, qualitative interviews with 17 physics teacher educators and 17 trainee physics teachers, this thesis sees learning to become a physics teacher as a process of performing professional identities. It demonstrates aligning discourses of educators and trainees, and outlines a number of challenges that trainees have to negotiate when learning to become physics teachers.

The first part of the project analyzes the discourses of teacher educators. Four discourse models are identified which demonstrate how the talk of physics lecturers portrays the default goal of learning physics as becoming a researcher. Choosing to become a teacher in this system, means diverting from the expected path of a physics student, and moving backwards towards school physics. In such a system, trainee physics teachers are described as less competent and ambitious than other physics students, and can be understood to be incomprehensibly “going against the flow” of university physics by aiming towards school physics.

The second part of the project shows how physics courses are experienced by the trainee physics teachers as primarily meeting the needs of other student groups. The educators’ talk about trainee teachers as less competent and ambitious is mirrored by trainees who see no incentive to try hard for good results. The analysis shows a physics study culture that emphasises brilliance and nerdiness, resulting in a passive classroom culture and high stress. Deepened analysis of the identity negotiations of three female interviewees shows how trainee teachers are resourceful in navigating this study culture. Combining positions of feminine woman, trainee teacher, and physics student, these students create practices of relaxed and constructive physics learning that challenge the elitist physics discourse.

The education of physics teachers is important for many reasons. There are projected shortages of trained teachers, and physics teachers have the power to affect how physics, a field that is lacking diversity, is perceived by young people. By exploring how becoming a physics teacher is entangled with discourses of competence, femininity, and the status of the physics discipline this thesis takes a novel approach to the education of physics teachers. The findings suggest that physics faculty in their role as teacher educators examine assumptions about physics teacher education and trainee physics teachers, and can be used to empower trainee physics teachers to challenge norms of brilliance and masculinity in physics.

Keywords: physics, physics teacher education, preservice teacher training, professional identity, identity performances, femininities, discourse analysis, qualitative interviews, educational relevance, gender

Johanna Larsson, Department of Physics and Astronomy, Physics Didactics, 516, Uppsala University, SE-751 20 Uppsala, Sweden. Centre for Gender Research, Box 634, Uppsala University, SE-75126 Uppsala, Sweden.

© Johanna Larsson 2021

ISSN 1651-6214

ISBN 978-91-513-1198-2

urn:nbn:se:uu:diva-440006 (<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-440006>)

Dissertation presented at Uppsala University to be publicly examined in Humanistiska Teatern, Engelska Parken, Thunbergsvägen 3C, Uppsala, Friday, 10 September 2021 at 10:00 for the degree of Doctor of Philosophy. The examination will be conducted in English. Faculty examiner: Professor Marianne Hester (University of Bristol).

Abstract

Ovesen, N. 2021. Intimate Partner Violence and Help-Seeking in Lesbian and Queer Relationships. Challenging Recognition. *Uppsala Interdisciplinary Gender Studies* 1. 256 pp. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. ISBN 978-91-513-1227-9.

The topic of intimate partner violence (IPV) in lesbian and queer relationships continues to be under-researched in Sweden. This lack of knowledge and recognition can have severe consequences for the help-seeking of those who are not recognized as victims of IPV. This thesis aims to fill this knowledge gap by examining the help-seeking processes of lesbian and queer victim-survivors of IPV in Sweden. By drawing on qualitative interviews with 25 people who have experienced violence in intimate lesbian and/or queer relationships, the thesis examines how the interviewees made sense of the experiences of IPV, where they sought help and how they perceived the support they received. These findings contribute to our understanding of the challenges that recognition of IPV in queer and lesbian relationships entails. Many of the interviewees struggled to identify themselves as victims of IPV, as their experiences did not fit with the public stories of violence, which frame IPV as a heterosexual phenomenon and tend to emphasize physical violence. To understand the struggle for recognition, the thesis draws on the theoretical concept of slow violence from environmental studies, which calls attention to invisible and processual forms of violence that manifest over time. The help-seeking patterns of the interviewees were characterized by subtle, iterative and aborted attempts to gain support and included different informal and formal actors. The findings suggest that the help-seeking processes of victim-survivors often mirror the violence experienced, meaning that they are repeated and processual. Many interviewees initially sought support for other reasons than IPV. This indirect help-seeking suggests that help-providers need to be able to recognize potential victims. Failed help-seeking encounters caused by institutionalized heteronormative values were often characterized by inadvertent misrecognition. This included ignoring or minimizing signs of abuse, leading to failed or lack of interventions. To understand the specific conditions for help-seeking in the Swedish context, ideals around progress, family-making and community support are discussed. This includes specifically the social and legal vulnerability which shape both violence and help-seeking in lesbian and queer families. Finally, the ideal of the singular LGBTQ community as a ready resource for support is challenged.

Keywords: LGBTQ, IPV, DV, Help-seeking, Lesbian and Queer, Slow Violence, Sweden, Qualitative Interviews, Temporalities, Community

Nicole Ovesen, Centre for Gender Research, Box 527, Uppsala University, SE-75120 Uppsala, Sweden.

© Nicole Ovesen 2021

ISBN 978-91-513-1227-9

URN urn:nbn:se:uu:diva-443393 (<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-443393>)

Dissertation presented at Uppsala University to be publicly examined in Geijersalen, 6-1023, English park campus, Uppsala, Tuesday, 17 May 2022 at 10:00 for the degree of Doctor of Philosophy. The examination will be conducted in English. Faculty examiner: Professor Louise Morley (University of Sussex, Brighton, Uk).

Abstract

Nota, J. M. 2022. Women and Biological Research Careers in Higher Education in Mozambique. A Case Study of Two Public Universities. *Uppsala Interdisciplinary Gender Studies* 2. 286 pp. Uppsala University-Sweden: Acta Universitatis Upsaliensis. ISBN 978-91-513-1456-3.

The issue of women's experiences in biological research careers in academia in Mozambique is under-researched. This lack of knowledge does not enable the country to design structural tools that can help women to overcome the obstacles and challenges they face and hence boost their career progression in academia. This thesis aims to fill this knowledge gap by examining the reported experiences of senior and junior women in biological research careers located in two different sociocultural and academic settings in Mozambique. My concern is with how the societal and institutional features of the academic settings in which female biologists are situated shape their biological research careers and how they made sense of these experiences. Inspired by feminist institutional ethnography and the concept of inequality regimes, I conducted face-to-face qualitative interviews with 39 people, the majority of whom were married women with dependent children and at different stages in their careers. The findings show that due to the local socio-cultural factors deeply rooted in a patriarchal culture and local conventions regarding marriage, the careers of many women were socially, culturally and institutionally vulnerable due to tensions between their academic work and the women's ascribed family duties. These women were unable to go abroad and get a PhD which meant that most of them were stuck at the lower stages of their careers, even when they were the majority of the workforce in the Department of Biological Sciences. Such a social barrier was institutionally recreated through the absence of a set of institutional supportive frameworks for women's careers. As part of the inequality regime governing the universities, there was no concern and commitment at faculty or departmental level with promoting gender equality or with tackling the prevailing gender inequalities in academic careers. Most academic managers of both sexes (though they were predominantly men) revealed a lack of gender awareness and commitment to tackling gender inequalities due to their adherence to the supposedly gender-neutral ideology of meritocracy. This suggests a passive resistance towards gender issues that contributed to maintaining and perpetuating women's disadvantaged position in terms of career advancement possibilities. Women from different generations reacted differently in the face of these obstacles at societal and institutional levels; older women were more gender-conforming while juniors were more progressive in terms of their attitudes and willingness to contribute to institutional changes and moving forward. Women's careers were also affected by a pervasive lack of adequate material work conditions and incentives for experimental research.

Keywords: women, biological research careers, higher education, institutional ethnography, inequality regimes

Juvencio Manuel Nota, Centre for Gender Research, Box 527, Uppsala University, SE-75120 Uppsala, Sweden.

© Juvencio Manuel Nota 2022

ISBN 978-91-513-1456-3

URN urn:nbn:se:uu:diva-470681 (<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-470681>)

Dissertation presented at Uppsala University to be publicly examined in Geijersalen (6-1023), Engelska parken, Thunbergsvägen 3P, Uppsala, Friday, 20 May 2022 at 09:15 for the degree of Doctor of Philosophy. The examination will be conducted in English. Faculty examiner: Docent Maria Berge (Faculty of Science and Technology, Department of Science and Mathematics Education, Umeå University, Sweden).

Abstract

Günter, K. P. 2022. *Figuring Worlds; Imagining Paths. A Feminist Exploration of Identities in Higher Education Biology. Uppsala Interdisciplinary Gender Studies* 3. 110 pp. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. ISBN 978-91-513-1469-3.

Higher education biology is a natural science discipline that is numerically female biased on undergraduate level across most international contexts. In Sweden, Germany, and the UK, for example, more than 60% of all undergraduate students are women. However, equally prominent in these European contexts and beyond is the progressive decrease in the percentage of women along the academic career ladder, resulting in fewer than 30% of women among full professors in biology. This numerical decline contradicts unproblematised understandings of biology practices as gender-neutral, where biology as a female-coded and “soft” natural science discipline is perceived as free from gendered processes of in- and exclusion. As pointed out by feminist critics of science and science education researchers, gender-neutral discourses hide gendered processes; they unmark, neutralize, and normalize masculinity in natural science practices. Gendered norms in relation to issues of identity and participation in higher education science have been addressed rather extensively in male-dominated natural science disciplines such as physics. However, only a few studies focus these lenses on higher education biology. In this thesis, I explore how university students and teachers negotiate identities, make meaning of emotions, and figure worlds of higher education biology. As a trained biologist and a becoming gender scholar and science educator, I explore biology cultures from in- and outside perspectives. Working from within and between disciplines also provides me with theoretical and methodological tools to understand processes of enculturation in higher education biology, building on an eclectic theoretical framework, combining feminist, social constructivist, and cultural perspectives. I analyse students’ study motivation texts and teachers’ teaching statements from a Swedish context, as well as interviews with university biology students from three European universities in Sweden, Germany, and the UK. Across the four papers included in this thesis, narrow masculine norms of science, and particularly research, emerge in students’ and teachers’ identity work. These norms are challenged through alternative and broader imaginaries of biology practice and interpretations of participation within. On the one hand, recognizing broader identities has the potential to widen the practice of higher education biology. On the other hand, students negotiating alternatives to the norm risk not being recognized in interactions with research-focused teachers and hence being hindered in developing a sense of belonging to biology communities. Female students showed a tendency to imagine participation in broader ways, and the clash of this with the normative cultural imaginaries within higher education biology risks contributing to the progressive decrease of the percentage of women in biology at universities. Taken together, this thesis provides further evidence for how higher education biology is far from a gender-neutral natural science discipline. While hegemonic and masculine norms of doing science and research are visible in university biology students’ and teachers’ identity work, alternative imaginaries provide possibilities for change towards a more diverse field of biology.

Keywords: Biology Education, Communities of Practice, Discourse Analysis, Feminist Science Studies, Figured Worlds, Gender, Higher Education, Science Education, Science Identity

Katerina Pia Günter, Centre for Gender Research, Box 527, Uppsala University, SE-75120 Uppsala, Sweden.

© Katerina Pia Günter 2022

ISBN 978-91-513-1469-3

URN urn:nbn:se:uu:diva-470866 (<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-470866>)

Dissertation presented at Uppsala University to be publicly examined in Sal IV Universitetshuset, Biskopsgatan 3, Uppsala, Friday, 9 September 2022 at 10:15 for the degree of Doctor of Philosophy. The examination will be conducted in English. Faculty examiner: Professor Sharmila Rudrappa (University of Texas at Austin).

Abstract

Nilsson, E. 2022. Thai Surrogate Mothers' Experiences of Transnational Commercial Surrogacy. Navigating Local Morality and Global Markets. *Uppsala Interdisciplinary Gender Studies* 4. 191 pp. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. ISBN 978-91-513-1535-5.

Transnational commercial surrogacy is an arrangement where a woman gestates and delivers a child for intended parents from another country in exchange for money. This thesis explores the experiences of women who have acted as surrogate mothers in Thailand. Based on in-depth interviews with twelve former surrogate mothers, the thesis analyses their accounts in relation to gendered, local, and global dimensions of transnational commercial surrogacy. More specifically, it investigates how surrogacy has affected the women materially, socially, and personally; how they understand and negotiate family, kinship, and relationships in connection with their surrogacy experiences; but also how the global surrogacy market and local context interact in shaping the conditions for surrogacy in Thailand. The thesis engages in dialogue with research on commercial surrogacy in other settings, and draws upon theoretical frameworks of gender, motherhood and kinship, local moral economies, and precarious intimate labour. The analysis explores, first, how the women's decisions to undertake surrogacy, and, for some, further involvement in surrogacy are enabled through women's social networks and family relationships. Second, it investigates how, through the framing of surrogacy as primarily an opportunity to earn money for their own family but also as an act of making merit, the women draw upon material and religious rationalities as well as gender ideals that allow them to live up to their obligations as mothers and daughters. Third, it explores how their trajectories are marked by im/mobility and flexibility, taking shape in relation to the global reproductive market as well as local and national conditions. Finally, it demonstrates how the women use strategies of de/kinning that both align with and resist the idea that the surrogate mother is not related to the child. The results highlight the precariousness of these women's labour and how surrogacy stretches into their lives beyond the nine months of pregnancy. Results also focus the women's own decision-making and negotiations within the context of constrained but real agency. This thesis contributes knowledge about the situation of surrogate mothers post-pregnancy, and also in a context where surrogacy is illegal. It also contributes to the research fields of transnational reproduction, gendered and global division of intimate labour and feminist discussions on motherhood.

Keywords: transnational commercial surrogacy, intimate labour, motherhood, gender, Thailand, precarity, local moral economies, kinship, family, merit making, assisted reproduction, bioavailability

Elina Nilsson, Centre for Gender Research, Box 527, Uppsala University, SE-75120 Uppsala, Sweden.

© Elina Nilsson 2022

ISBN 978-91-513-1535-5

URN urn:nbn:se:uu:diva-472916 (<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-472916>)

Dissertation presented at Uppsala University to be publicly examined in Humanistiska teatern, Thunbergsvägen 3C, Uppsala, Friday, 31 March 2023 at 09:15 for the degree of Doctor of Philosophy. The examination will be conducted in Swedish. Faculty examiner: professor Anette Emilson (Högskolan i Kristianstad).

Abstract

Wahlgren, C. 2023. En bild säger mer än tusen ord. Barns perspektiv, positioner och påverkansmöjligheter i förskolans dokumentationspraktik. *Digital Comprehensive Summaries of Uppsala Dissertations from the Faculty of Social Sciences* 207. 153 pp. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. ISBN 978-91-513-1713-7.

The overall aim of this thesis is to examine children's perspectives, positions and possibilities for participation in Swedish preschool documentation practice. The empirical data consists of 1575 photographs from six preschool classes located in different suburban areas. The thesis includes four articles that examine different aspects of the practice of pedagogical documentation. In the first article the children's own stories about the photographs are analysed. In the second article, notions of the child from photographs presented on the preschool walls and from the Swedish Curriculum for the Preschool are compared. The third article examines the content and circulation of digital photographs. Finally, the fourth article explores how children are portrayed in photographs of outdoor activities. All articles are grounded in theories about power and knowledge production, such as discourse theory, and discuss intersections between age, gender, ethnicity and class.

The results show that children are capable of creating their own stories in interaction with photographs. However, their stories tend to be gender specific although the photographs mediate gender neutrality. The children mainly described their mutual relationships and, to a lesser extent, the displayed activities. The photographs align with trends of schoolification and masculine-coded production and accomplishment, while care and play are made invisible in the photographs. However, the outdoor photographs, stand out in the sample as they make children visible as sensitive and closely attached to nature. Unlike indoors photographs, outdoor photographs visibilized feminine-coded values as desirable. Outdoor and digitally circulated photographs often displayed children as anonymous, and as neutral in terms of gender and ethnicity. This could be positive since children were able to include themselves in activities represented in the photographs. At the same time, the photographs became impersonal and sometimes insipid; as the anonymisation made children's experiences and knowledge production invisible.

The thesis concludes that notions of the child, communicated in preschool photographs, are conform and make competence appear as production and accomplishment, while alternative ways of being a preschool child are made invisible. Therefore, a feminist definition of professionalisation is suggested in order to increase children's participation and incorporate alternative stories in preschool knowledge production, which, in turn, can challenge the notion of the competent child.

Catarina Wahlgren, Centre for Gender Research, Box 527, Uppsala University, SE-75120 Uppsala, Sweden.

© Catarina Wahlgren 2023

ISSN 1652-9030

ISBN 978-91-513-1713-7

URN urn:nbn:se:uu:diva-495756 (<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-495756>)

Lyrical traces... songs from The Botanical Gardens

Andrea Petitt and colleagues at the Centre

There's nothing like a song to raise spirits and feel festive! The lyrics for the first few version of this song were made by Andrea Petitt, then researcher at the Centre. Here, we include the full lyrics for the first song, to Klara Goedecke, the first person to be awarded a PhD in Gender Studies at Uppsala University. For subsequent songs to celebrate PhDs we include their unique verses, composed by other colleagues at the Centre.¹

The 1st Centre PhD defense party song

To the melody of, and inspired by, *I will survive* by Gloria Gaynor

Klara Goedecke, “Other guys don’t hang out like this”: Gendered friendship politics among Swedish, middle-class men. ACTA 2018.

At first I was afraid, I was petrified
Kept thinking I could never do this – but then I tried
I spent oh so many nights, just thinking, writing all day long
And I grew strong
And now my colleagues sing this song
When I look back
At all these years
All I see is smiles and laughter – can’t remember any tears
I read piles and piles of books, and rows of papers with no end
And after lots and lots of drafting – now a thesis to defend

---

¹ I want to acknowledge and thank my colleagues at the Centre for Gender Research (CfGR) at Uppsala University who worked alongside me during my years there, and who encouraged me to not only keep constructing these verses inspired by the PhD theses written at the CfGR, but also to pursue my ethnographic poetry more seriously. To all of you who encouraged a creative atmosphere and to those who commented on these verses and sung them together with me at the PhD defense festivities, I am deeply grateful – you made our corner of the academy a joyful place of analytical and artful growth! /Andrea Petitt.

And you see me, with a degree
And with a license
To join the real academy
Watch me do kick ass research with a gender view
That will make you question
Everything you thought you knew

Oh, yes, yes I – yes I will thrive
As long as I can analyze I know I'm still alive
I've got all my methods – and
I've got theories at hand
And I will thrive
Yes I will thrive!

Friendships between men are ambivalent
Chats about them can be seen as an attempt
To fix a certain form, of what the friendship means
Since they were teens
And when men start to spill the beans
Then I collect
The ways they speak
In the social situations of the interview technique
I heard so many things about 'other guys', their tricks
And that is when it struck me – a gendered friendship politics

And you see me, with a degree
And with a license
To join the real academy
Watch me do kick ass research with a gender view
That will make you question
Everything you thought you knew

Oh, yes, yes I – yes I will thrive
As long as I can analyze I know I'm still alive
I've got all my methods – and
I've got theories at hand
And I will thrive
Yes I will thrive!

Maja Bodin, *To plan or not to plan: Gender perspectives on pregnancy planning, fertility awareness and preconception health and care.*

ACTA 2018.

Men are crucial to the reproductive sphere
But in policies and research almost never there
So, I asked a lot of men through interview and questionnaire
Are you aware?
Of preconception health and care?
And it turns out
That gendered norms
Of lifelines is the stuff that now primarily informs
How you think of future kids if you're a certain type of man
And the question it boils down to is "To plan or not to plan?"

Anders Johansson, *The formation of successful physics students: Discourse and identity perspectives on university physics.* ACTA 2018.

Physics students at the university
Are mostly male and lack gender diversity
How are discursive practice forming students with success?
As you might guess
It is through gender more or less
When I went back
To sit in class
Participate, observe and also write field notes *en masse*
I found quantum nerdiness to shape the way that some create
Student identities that shout: "Shut up and calculate!"

Nicole Ovesen, *Intimate partner violence and help-seeking in lesbian and queer relationships: Challenging recognition*. 2021.

Help's not always there, when you're lesbian or queer
With a violent partner whom you've learnt to fear
I talked to victims who survived, who left it all behind
They were not blind
And they were often of one mind
When they sought help
They had to see
That they're victims though it's not who they are thought to be
How can help-providers see, that which hurts but does not show?
I figured out they need to recognize a violence that is slow!

Johanna Larsson, *Trainee teacher identities in the discourses of physics teacher education: Going against the flow of university physics*.

ACTA 2021.

Physics students training to be teachers are
Diverting from discourses of researcher star
The masculine is norm and brilliance is preferred
And have you heard?
You have to be a nerd!
But some reject
these uniforms
Women use the feminine to challenge elite norms
And teacher educators can empower the trainees
In their process of performing novel pro identities

Juvenio Nota, *Women and biological research careers in higher education in Mozambique: A case study of two public universities*. ACTA 2022.

It took all the strength I had not to fall apart
re-writing sections of my thesis, that was quite an art
And I spent oh-so many nights just feeling sorry for myself
I used to cry
But now I hold my head up high and you see me
Somebody new
I'm not that screen-bound writing person, I have made it through
Writing oh so many words – about research careers
Women's difficulties with them, and their hopes and their fears

Women struggle every day to get a PhD
In patriarchal cultures that privilege family
This needs to change in Mozambique
And therefore your HE critique:
Giving more scholarships to women is one way to do the trick

Katerina Pia Günter, *Figuring worlds, imagining paths: A feminist exploration of identities in higher education biology*. ACTA 2022.

In higher education of biology
Women quit the field in clear chronology
When I look at norms, some narrow masculine emerge
Women diverge
And this sparked my research urge
And then I found
Identities
Imagined from alternative and new trajectories
Challenging the norms, can feel a little strange
But alternative imaginaries are the way to change

Elina Nilsson, Thai surrogate mothers' experiences of transnational commercial surrogacy: Navigating local morality and global markets.

ACTA 2022.

Life is tricky in the world of the surrogate
It is illegal, but women need to make some bath ["bat"]
The needs of family – and to help others financially,
Drive them on
To have the babies for a song.
To witness this,
To understand,
The difficulties surrogates face in Thailand
I have interviewed and thought, about the stories that they brought
Now the thesis is the statement that I want the world to read

And you see me, with a degree
And with a license
To join the real academy
Watch me do kickass research with a gender view
That will make you question
Everything you thought you knew

Oh, yes, yes I – yes I will thrive
As long as I can analyze I know I'm still alive
I've got all my methods – and
I've got theories at hand
And I will thrive
Yes I will thrive!

Catarina Wahlgren, *En bild säger mer än tusen ord: Barns perspektiv, positioner och påverkansmöjligheter i förskolans dokumentationspraktik.* ACTA 2023.

For Catarina, who wrote her thesis about children and photographs in pre-school (Sw. förskolan), we decided to go for something new, and sang to the tune of the theme from *Pippi Longstocking*...

Catarinas sång (melodi: Här kommer Pippi Långstrump)
Här kommer Catarina tjolahopp, tjolahej, tjolahoppsansa,
Här kommer Catarina – vad bra du var idag!

Har ni sett hur bilder på alla förskolornas väggar,
visar barnens händer men alltför sällan barnens lek?
Har ni sett hur bilder på alla förskolornas väggar,
visar barn i skogen utan könsidentitet?
Här kommer Catarina tjolahopp, tjolahej, tjolahoppsansa,
Här kommer Catarina – vad bra du var idag!

Det är inte illa att i så många bilder finna,
teman och diskurser om barn och deras möjlighet.
Sen i intervjuer få fram vad barnen faktiskt tycker,
vilka positioner som de skapar där och då.
För här kommer Catarina tjolahopp, tjolahej, tjolahoppsansa,
Här kommer Catarina – vad bra du var idag!

Det är inte illa att med en lagerkrans få chilla,
forskarmödans frukter smakar sött just denna dag.
Kom nu alla vänner varenda feminist vi känner,
ikväll ska vi leva loppa tjolahej, tjolahoppsansa.
För här kommer Catarina tjolahopp, tjolahej, tjolahoppsansa,
Här kommer Catarina – vad bra du var idag!

ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS
Uppsala Interdisciplinary Gender Studies
Editor: Helena Wahlström Henriksson

---

1. NICOLE OVESEN: *Intimate Partner Violence and Help-Seeking in Lesbian and Queer Relationships: Challenging Recognition*. 2021.
2. JUVÊNCIO MANUEL NOTA: *Women and Biological Research Careers in Higher Education in Mozambique: A Case Study of Two Public Universities*. 2022.
3. KATERINA PIA GÜNTER: *Figuring Worlds; Imagining Paths: A Feminist Exploration of Identities in Higher Education Biology*. 2022.
4. ELINA NILSSON: *Thai Surrogate Mothers' Experiences of Transnational Commercial Surrogacy: Navigating Local Morality and Global Markets*. 2022.
5. CATARINA WAHLGREN: *En bild säger mer än tusen ord. Barns perspektiv, positioner och påverkansmöjligheter i förskolans dokumentationspraktik*. 2023.
6. *Forty Years of Gender Research! Festschrift for the Centre for Gender Research. 40 år av genusforskning! Festschrift till Centrum för genusvetenskap*. Redaktörer: HELENA WAHLSTRÖM HENRIKSSON, GABRIELE GRIFFIN, ULRIKA DAHL OCH JENNY BJÖRKLUND. 2023.

